



**İSMET ÖZEL'İN DİN ANLAYIŞI BAĞLAMINDA
MEDENİYET KAVRAMINA BAKIŞI**

Özge BÖLÜKBAŞI

**Yüksek Lisans Tezi
Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı
Prof. Dr. Ruhattin YAZOĞLU
2025
Her Hakkı Saklıdır.**

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

Özge BÖLÜKBAŞI

**İSMET ÖZEL'İN DİN ANLAYIŞI BAĞLAMINDA MEDENİYET KAVRAMINA
BAKIŞI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Ruhattin YAZOĞLU

ERZURUM – 2025



TEZ BEYAN FORMU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum "İsmet Özel'in Din Anlayışı Bağlamında Medeniyet Kavramına Bakışı " adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Gereğini bilgilerinize arz ederim *.

☒ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezimin/Raporumun makale için **altı ay**, patent için **iki yıl** süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

15.01.2025

Özge BÖLÜKBAŞI

Aslı Islak İmzalıdır

*** LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi MADDE 6– (1) Lisansüstü tezle ilgili **patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda**, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu **iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.**

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz **makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış** ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile **altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.**

Gizlilik dereceli tezler MADDE 7– (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.



SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Graduate School of Social Sciences

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Ruhattin YAZOĞLU danışmanlığında, Özge BÖLÜKBAŞI tarafından hazırlanan bu çalışma 15/ 01/2025 tarihinde aşağıda isimleri yazılı jüri tarafından Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Ruhattin YAZOĞLU

İmza: Aslı Islak İmzalıdır

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Tuncay İMAMOĞLU

İmza: Aslı Islak İmzalıdır

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Fatımatüzzehra YAŞAR

İmza: Aslı Islak İmzalıdır

Prof. Dr. Hanifi ŞAHİN

Enstitü Müdürü

Aslı Islak İmzalıdır

OF27b_V4_03.11.2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR DİZİNİ	V
ÖNSÖZ.....	VI
GİRİŞ.....	1
I. ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ, YÖNTEMİ, KAPSAMI VE KAYNAKLARI	2
A. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi.....	2
B. Araştırmanın Yöntemi, Kapsamı ve Kaynakları	4
C. Konuyla İlgili Yapılmış Çalışmalar	4

BİRİNCİ BÖLÜM

MEDENİYET KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ

1.1. MUHTELİF MEDENİYET TANIMLAMALARI	7
1.1.1. Batı Düşüncesindeki Medeniyet Algısı Karşısında İsmet Özel	8
1.1.2. Türk-İslâm Düşüncesinde Medeniyet Kavramı	12
1.2. KÜLTÜR-MEDENİYET İLİŞKİSİ	16
1.3. DİN-MEDENİYET İLİŞKİSİ.....	20

İKİNCİ BÖLÜM

İSMET ÖZEL'İN DİN ANLAYIŞI

2.1. İSMET ÖZEL'İN FİKİR DÜNYASINI ŞEKİLLENDİREN ETMENLER.....	24
2.1.1. Kadirşinas İtaatsizlikten Kulluk Bilincine:Özel'in Yaşamındaki Dinî Dönüşümü Sağlayan Kırılma Noktaları.....	24
2.1.2. Sosyalist Çizgiden Müslümanca Yaşama Geçiş:Siyasî Hayatının İncelenmesi	31
2.1.3. Felsefî Düzlemde Varoluşsal Kimlik Arayışı	36

2.2. YENİ BİR DÜŞÜNME YOLU OLARAK İSLÂM46

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSMET ÖZEL'İN MEDENİYET ELEŞTİRİSİ

3.1. İSMET ÖZEL'DE MEDENİYET SORUNU.....51

3.1.1. Medeniyetlerin İç Yüzü.....	51
3.1.2. Küresel Dünya Sistemi Bir Din midir?.....	52
3.1.3. Batılılaşma Yanılgısının Sonucu Olarak Köksüzleşme	54
3.1.4. Yabancılaşma	58
3.1.5. İslâm Medeniyeti Mümkün mü?.....	60
3.1.6. Batı'nın Karşısında İslâm'ı Nasıl Kavramalıyız?.....	63
3.1.7. Türkiye Müslümanlarının Serencamı.....	66
3.1.8. Yerkürenin Kara Deliği: Dünya Sistemi	68
3.1.9. Çarkın Devingen Gücü: Kapitalizm.....	71
3.1.10. Türklüğün İslâm ile Ayrılmazlığı.....	74

SONUÇ.....77

KAYNAKÇA82

ÖZGEÇMİŞ.....87

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****İSMET ÖZEL’İN DİN ANLAYIŞI BAĞLAMINDA MEDENİYET KAVRAMINA****BAKIŞI****Özge BÖLÜKBAŞI****Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ruhattin YAZOĞLU****2025, Sayfa: 87****Jüri: Prof. Dr. Ruhattin YAZOĞLU****Prof. Dr. Tuncay İMAMOĞLU****Dr. Öğr. Üyesi Fatımatüzzehra YAŞAR**

Bu araştırmanın amacı İsmet Özel’in dinî görüşünün, medeniyet tasavvuruna nasıl etki ettiğini anlamaktır. Genel kanaatin aksine medeniyetin her türlüüne dışlayıcı bir tavır gösteren Özel’in medeniyet görüşünü incelemek araştırma konusunun önemini artırmıştır. Araştırmanın Özel’in dinî görüşünden hareketle yapılmasının nedeni, fikirlerinin merkezine genellikle din olgusunu koymasındandır. İslâm’ın her döneme hitap ettiğini savunan Özel, modern dünya algılarına kapılıp medeniyet kisvesi adı altında İslâm’ın özünden koparılmaya çalışılmasını modern dünya handikapı olarak görür. Doküman analizi yöntemi ile yürütülen çalışmanın sonucunda Özel’in medeniyet algısını şekillendiren başat etmenin din görüşü olduğu anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İsmet Özel, Din, Medeniyet, Modernite, İslâm.

ABSTRACT**MASTER'S THESIS****İSMET ÖZEL'S VIEW ON THE CONCEPT OF CIVILIZATION IN THE
CONTEXT OF UNDERSTANDING OF RELIGION****Özge BÖLÜKBAŞI****Advisor: Prof. Dr. Ruhattin YAZOĞLU****2025, Pages: 87****Jury: Prof. Dr. Ruhattin YAZOĞLU****Prof. Dr. Tuncay İMAMOĞLU****Dr. Öğr. Üyesi Fatimatüzzehra YAŞAR**

The aim of this study is to understand how İsmet Özel's religious view affects his conception of civilization. Contrary to the general opinion, Özel's view of civilization, which shows an exclusionist attitude towards all forms of civilization, has increased the importance of the research topic. The reason why the research is based on Özel's religious view is that he generally puts the phenomenon of religion at the center of his ideas. Arguing that Islam from its essence under the guise of civilization as a handicap of the modern world. As a result of the study conducted with the document analysis method, it was understood that the dominant factor shaping Özel's perception of civilization was his view of religion.

Keywords: İsmet Özel, Religion, Civilization, Modernity, Islam.

KISALTMALAR DİZİNİ

C.	:Cilt
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
Dr.	: Doktor
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
Prof.	: Profesör
Sy.	: Sayı
Ty.	: Tarih yok
Vb.	: Ve benzeri

ÖNSÖZ

Geçmişten bugüne dek pratik deneyimlerle yaşamı anlamlandıran insan, bu anlamlandırmaların sonucunda medeniyetler kurabilmiştir. Medeniyetlerin kuruluşunda çeşitli sosyal değerlerin etkili olduğu bilinmektedir. Bu değerlerden başat rolü üstlenen ise din telakkisi olmuştur. Bu sebeple sosyal bir olgu olarak nitelendirilebilecek din ve insanlık tarafından inşa edilen medeniyetin birbirini etkilemesi kaçınılmaz olmuştur.

Çalışmamıza konu olan İsmet Özel'in bu iki kavrama bakışı bir hayli farklıdır. O bunlar arasındaki ilişkiye olumlu anlamlar yüklemeyiz. Batı tahakkümünün yayılıp yükselmesinden neşet ettiğini düşündüğü medeniyeti İslâm'ın ruhuna aykırı görür. Nitekim Özel'e göre İslâm'ı bir medeniyet meselesi olarak algılamaya kalkışmak, onu teorik kuramların içine hapsedmek demektir. Dolayısıyla İslâm'la medeniyeti bir araya getirme çabası nafiye sonuçlar doğurur.

İsmet Özel'i anlamamanın yolunun, araştırmada ele alınan konuyla ilgilenmekten geçtiğini düşünmekteyiz. Özel'in çokça retorik ifadeler ve muğlak cümlelere başvurduğu söylenir. Bu durum ise çalışma boyunca bizler açısından süreci keyifli kılmıştır. Bu sebepten dolayı her ne kadar çalışma boyunca yorgunluklarımız olduysa da İsmet Özel'i çalışmanın sevincini yaşamaktayım. Bu zorlu ama bir o kadar da keyifli çalışmam boyunca bilgi ve tecrübesiyle bana yol gösteren saygı değer danışman hocam Prof. Dr. Ruhattin YAZOĞLU'na şükranlarımı arz ederim. Yine bu süreçte desteklerini her an yanımda hissettiğim biricik annem Meryem BÖLÜKBAŞI ve kıymetli aileme; akademik yolculuğumda tecrübesinden faydalandığım ve bana inanmışlığı ile motive olduğum arkadaşım Hatice GÜVEN'e saygı ve şükranlarımı sunarım.

GİRİŞ

Geçmişten günümüze insanlığın toplu halde yaşamlarından başlayıp, medeniyet sistemi oluşturacak kadar gelişmeleriyle sosyal meseleler daha kompleks bir hale bürünmüştür. Bu gerçeğin içinde insana nefes aldırarak, bunalımlardan arındırarak manevî alanı içeren sosyal bir olgu olarak din karşımıza çıkmaktadır. Hatta o kadar ki milletlerin din tasavvuru, medeniyet kurmalarında motivasyon kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dinin insan yaşamındaki fonksiyonu, medeniyet oluşturmuş olsun ya da olmasın yerini korumuştur. Medeniyetler gelişim yaşadıkça insana dair olan tüm olguların değerleri o günkü konjonktüre göre değişebilmektedir. Çünkü iktisadî yapıdan eğitime, kültür alanından devlet sistemine kadar medeniyetin gelişim seyri her olguyu etkisi altına almaktadır. Kimi sosyal olgular önemini yitirirken, bazen de yenilerinin ortaya çıktığı görülmektedir.

Tüm bu yaşananlarla birlikte karmaşık bir hal alan değişim ve gelişmelerin içinde din önemini yitirmeden yerini almıştır. Bunun istisnası olarak ise Batı medeniyetini ele almak mümkündür. Batı'nın modernleşme ile birlikte dinî bir dönüşüm geçirdiği gerçeği yadsınamaz. Seküler din anlayışı beraberinde gelişen medeniyet algıları ile birlikte dinin sosyal toplumda belirleyiciliği geriye atılmış oldu. Bu anlayışın sonucunda güncel medeniyet teorileri ortaya atılmaya başlandı.

Son birkaç yüzyıldır Modern Batı menşeli medeniyet teorilerine rastlanmaktadır. Bunların dikkate alınarak üzerinde düşünülüp tartışılması günümüzde de devam etmektedir. Teorilerin kapsamına bakıldığında seküler düşüncenin merkezî rolde yer aldığı görülmektedir. Araştırmamızın birinci bölümünde zikredilen medeniyet teorilerine ve İsmet Özel'in bu teorilere nasıl baktığına yer verilirken aynı zamanda bir arada çokça zikredilen kültürün medeniyetten farkına ve ayrıca din ile medeniyet ilişkisine yer verilmiştir.

Araştırmamızın merkezinde İsmet Özel'in din anlayışı bağlamında medeniyet görüşü ele alındığı için din ve medeniyet ilişkisinden hareketle çalışma yürütülmek istenmiştir. Zaten başlı başına bir araştırma konusu olarak görülen din ve medeniyet

ilişkisi üzerine çeşitli incelemelerin yapıldığını görmek, meseleye eğilmemizi yerinde bulmamıza da vesile olmaktadır.

Meseleye eğilmek istenmesinin bir nedeni de İsmet Özel'in alışılmışın dışında medeniyetin her türlüsüne karşıt bir tutum sergilemesi hatta bu tarz oluşumları küfrün uzantısı olarak görmesidir. Dolayısıyla bizler Özel'in anlatımlarını daha açık bir şekilde analiz etmeyi amaçlayarak Özel'in düşünce dünyasını, din anlayışını ve medeniyet görüşünü ele almak istemekteyiz. Bu sebeple ikinci bölümde Özel'in dinî görüşünü şekillendiren, kişisel deneyimlerine, felsefî ve siyasî düşüncelerine ve medeniyete karşı İslâm dünyasının yapması gerektiğini düşündüğü fikirlerine yer verilecektir. İkinci bölümde Özel'in din anlayışı ortaya koyulduktan sonra, üçüncü bölümde din anlayışından hareketle medeniyetlere bakışını anlamak adına, başta Modern Batı medeniyeti olmak üzere genel medeniyet düşüncesine yer verilecektir.

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI, ÖNEMİ, YÖNTEMİ, KAPSAMI VE KAYNAKLARI

A. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi

Araştırmanın konusunu İsmet Özel'in din anlayışı bağlamında medeniyet algısı oluşturmaktadır. Dinî tutumlar kişinin dünya görüşlerini de etkileyen özelliklere sahiptir. Varlık âleminde din inancı kişinin hayata bakışını ve amacını belli eden unsurlara sahip olduğu için dünya inşası, dinî inançtan bağımsız olmamaktadır.

Varlık âlemine gelişle sıfırdan dünyasını şekillendirmeye başlayan insan, medeniyetler kurma noktasına kadar gelmiştir. Bu süreç zarfında sosyal olgular içinde belki de insanı en çok yönlendireni din olmuştur. Nitekim geçmişten günümüze dek kurulan medeniyetlerdeki yapılarda, kurum ve kuruluşlarda din motifleri görülmektedir.

Meseleye din ve medeniyet ilişkisi perspektifinden bakıldığında görülmektedir ki; din ve medeniyet birbirlerini etkileyen iki alan olarak yerini almıştır. Nitekim Doğu ve Batı eksenli çeşitli medeniyet teorileri sunulmuş ve bunların içinde din olgusuna hep rastlanmıştır. Bizim araştırma konumuzun merkezinde ise İsmet Özel'in medeniyet tasavvuru yer almaktadır. Bunu yaparken sadece medeniyet kavramı üzerinde durulmamıştır. Özel'in din anlayışı da merkezde tutulmuştur. Çünkü görülecek ki Özel,

meselelere her daim İslâm'ı merkeze koyarak yaklaşmıştır. Dolayısıyla medeniyete karşı düşüncelerini de bu gerçeği göz önünde bulundurarak incelemeyi yerinde bulmaktayız.

Araştırmayı yaparken Özel'in fikirlerinin alt yapısını oluşturan iki olguyu yani din ve medeniyeti merkeze koymak literatürdeki boşluğa sağlayacağı katkı açısından önem arz etmektedir. Zira yapılan çalışmalara bakıldığında medeniyet bahsi merkezinde bir çalışma yürütülmediği görülmektedir. Sadece alt başlık olarak çalışmaların belli bir kısmında değinilmiştir. Alana katkı sağlayan değerli çalışmalar daha ziyade Özel'in spesifik bir savı üzerinde yürütülmüştür. Çalışmamızın özgünlüğü de bu noktada yatmaktadır. Araştırmamızda, Özel'in tek bir konu üzerinde serdettiği meseleler değil, fikrî hayatının sistematiğini kuran dinî düşüncesi, bu düşüncesinin karşısında yer alan Modern Batı'yı ve uzantısı gördüğü medeniyetler konusu incelenecektir.

Araştırma konumuzda ana problemimiz “İsmet Özel'in dinî kimliği medeniyet algısını nasıl etkilemektedir?” sorusuna yanıt aramaktır. Çünkü Özel'in yer yer muğlak ifadeleri, meseleyi nasıl ele aldığını anlamakta güçlük uyandırmaktadır. Buradan hareketle ana problemi açıklamaya çalışırken alt problemlere de değinmek yerinde olacaktır. Zira araştırmamız içinde bahsedilecek problemlere aranan cevaplar ışığında ana problem aydınlatılmak istenmektedir.

Araştırmayı ilerletecek temel alt problemler:

- İsmet Özel'in düşüncelerinin varoluşsal boyutları nelerdir?
- Özel, medeniyetin her türüsüne neden karşıdır?
- Özel'in özgürlük anlayışı ile modern dönem özgürlük anlayışı arasındaki farklılıklar nelerdir?
- Özel, Türklük ile Müslümanlığı neden özdeşleştirir?
- Hümanizm temelli modern medeniyet algıları din olgusuna karşı nasıl bir cephe oluşturmuştur?
- Müslümanların Batılılaşma çabaları İslâm'ın ruhuna nasıl tezatlık teşkil etmektedir?
- Müslümanlar günümüzde İslâm dünyasını bir araya getirmek için nasıl bir tavır sergilemelidir?

Araştırmanın amacı Özel'in eleştiri aldığı noktaları aydınlatmaktır. Zira Özel'in fikirlerinin ekseninde İslâm dini ve Modern Batı vardır. Özel'in retorik ifadeleri bu meseleleri kolay bir şekilde anlamamanın önünde bir engel olarak durabilmektedir. İsmet Özel'in fikirlerine vâkıf olabilmenin yolu bu iki meseleye nasıl baktığını anlamaktan geçmektedir. Araştırma konumuzun önemi de burada yatmaktadır. Özel'i sadece bir şair ya da yazar olarak nitelenmek eksik olmaktadır. Kendisi derin felsefî düşünceleri içinde barındıran entelektüel bir birikime sahip mütefekkindir. Günümüzde tartışılan birçok meselelere vakıf olması dikkatleri üzerine çekmektedir. Bununla birlikte İsmet Özel genellikle medeniyet konusuna ve İslâmî meselelere yer verir. Yazarın en bariz meselesinin bu iki konu olması, Özel'in din ve medeniyet görüşünü açıklığa kavuşturmanın önemini artırmaktadır.

B. Araştırmanın Yöntemi, Kapsamı ve Kaynakları

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden metin/doküman analiz yöntemi kullanılmıştır. Dokümanların içeriğini konu bağlamında yapılan literatür çalışmaları, yazarın tüm eserleri ve internet yazıları ve konu üzerine yazılmış çeşitli akademik makaleler oluşturur. Bu dokümanlar incelenirken elden geldiği kadar objektif bir tavır içinde incelenmiş, keskin yargılardan uzak durulmuştur. Bunun yanı sıra gerekli görülen yerlerde meseleyi daha iyi izah edebilmek adına hermeneutik yöntem kullanılmıştır.

Konunun kapsamını İsmet Özel'in din görüşü çerçevesindeki fikirleri ve medeniyet bahsi altında incelenecek alt başlıklar oluşturmaktadır. Bu kapsamda konuyu daha iyi izah edebilmek adına düşünce dünyasının şekillenmesine katkıda bulunan felsefî, siyasî ve poetik düşüncelerine de yer verilmiştir. Konunun kapsamından çıkmamak adına çalışma boyunca araştırma problemine sadık kalmaya çalışılmıştır.

C. Konuyla İlgili Yapılmış Bazı Çalışmalar

İsmet Özel merkezinde yapılmış çeşitli akademik çalışmalar incelenmiştir. Bu çalışmalar incelendiğinde Özel hakkında temel bir fikir oluşturacak ve alana katkı sağlayacak çalışmalar olduğu görülmektedir. Bu bölümde konumuzla ilgili olabileceğini düşündüğümüz bazı çalışmalara yer verilecektir.

Metin Arslan'ın yapmış olduğu “*İsmet Özel'in Din ve Toplum Görüşü*”¹ isimli yüksek lisans tezinde toplum olarak Türk toplumunu din olarak da İslâm'ı esas almıştır. Türklükten bahsetmek için Müslüman bireylerin oluşturduğu bir toplumun gerekliliği üzerinde durulmuştur. Türklerin varlık oluşturması Müslümanlık ile olmuştur. Buradan hareketle İslâm toplumunun Türk vatani olduğu üzerinde durularak Özel'in Türklük tanımı netliğe kavuşturulmak istenmiştir.

Bir başka çalışmaya bakıldığında Oğuzhan Ateş'in “*İsmet Özel'in Din Tasavvuru ve Varoluşsal Boyutu*”² isimli yüksek lisans çalışmasında dinin varoluşsal boyutlarını merkeze alarak İsmet Özel'in varoluşsal arayışları sonucunda oluşan dinî anlayışı incelenmiştir. Özel'in bu arayışlarını varoluş felsefesi ile ilişkilendiren yazar, felsefî düşünce sistemi ile Özel'in fikir dünyasının felsefî derinliklerini bir araya getirmiştir.

Bir başka akademik çalışmaya bakıldığı zaman Büşra Nur Yıldız'ın “*Varlık-Bilgi İlişkisi Bağlamında İsmet Özel Düşüncesinin Tahlili*”³ isimli yüksek lisans tezi konusu itibariyle Özel'in düşüncesinde bilginin imkânı ve varlık sorusunu ele alır. Çalışmanın sonucunda görülmektedir ki Özel, bilgi ve varlık problemi özelinde yürüttüğü fikirleriyle derin felsefî birikimi olan bir şahsiyettir.

Mustafa Sarı'nın “*Martin Heidegger ve İsmet Özel'de Şiir-Metafizik İlişkisi*”⁴ isimli yüksek lisans tezinde Heidegger ve Özel'in poetik düşüncelerini görmekteyiz. Her iki düşünür de şiirin varlığı ifşa eden bir yönü olduğuna inanması sebebiyle insanın ontolojik konumunu şiirle anlamlandırmayı tercih ederler. Çalışma bu yönüyle Özel'in şiirlerindeki felsefî nüveleri görmek adına önem arz etmektedir.

Özel'in fikirlerinin İslâmcılık geleneğinin içinde ele alınıp alınmayacağını “*Türkiye'deki İslâmcı Düşünüşte Bir Nevabit: İsmet Özel Ontoloji Üzerinden İslâmcılık*”⁵ isimli doktora tezinde İslâmcılık genelinde Özel'i inceleyen Aytaç Odacılar,

¹ Metin Arslan, “İsmet Özel'in Din ve Toplum Görüşü” (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013).

² Oğuzhan Ateş, “İsmet Özel'in Din Tasavvuru ve Varoluşsal Boyutu” (Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017).

³ Büşra Nur Yıldız, “Varlık- Bilgi İlişkisi Bağlamında İsmet Özel Düşüncesinin Tahlili” (Yüksek Lisans Tezi, Bursa, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021).

⁴ Mustafa Sarı, “Martin Heidegger ve İsmet Özel'de Şiir-Metafizik İlişkisi” (Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi İslâmî İlimler Enstitüsü, 2022).

⁵ Aytaç Odacılar, “Türkiye'deki İslâmcı Düşünüşte Bir Nevabit: İsmet Özel Ontoloji Üzerinden İslâmcılık” (Doktora Tezi, Denizli, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022).

Özel’i Türkiye’deki İslâmcı gelenekten ayırmaktadır. Özel’in ontolojisinin geleneksel zeminden farklı olduğunu düşünen Odacılar, çalışmasında İslâmcı ekolü ve Özel’in İslâmcılık anlayışını inceleyerek meseleye önemli bir katkı sağlamıştır.



BİRİNCİ BÖLÜM

MEDENİYET KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ

1.1. MUHTELİF MEDENİYET TANIMLAMALARI

İnsanlığın başlangıcından bu yana toplumların düşünce dünyasının gelişimiyle birlikte şekil alan bir düzen oluşmuştur. Bu düzenin komplike bir sistem haline gelmesi ise uzun bir süreci gerektirir. Bu süreçte sistemin oluşumunda birçok kurucu unsur rol oynar. Bunlar; sosyal, ahlâkî, ekonomik, dinî parametrelerdir. Bu süreç kendisinin varlık kazandığı toplumun zihninde oluşan varlık tasavvurundan da ayrı düşünülemez. Buraya kadar aslında ifade ettiklerimiz medeniyetin oluşumunu zihin dünyamızda belli bir çerçeveye oturtma çabasına girişimdir. Zira bu şekilde medeniyet kavramının tanımını yapmanın daha mümkün olabileceğini düşünmekteyiz. Çünkü Cemil Meriç'in de dediği gibi her tarif aynı zamanda tahrifi de getiriyor beraberinde. Bir şeyi tanımlamaya çalışırken aslında elimizden geldiği kadar hudutları belli bir kalıba sokmamız gerekiyor ki, zihnimizde o konu ile ilgili net bir tasavvur oluşturabilelim. Lâkin medeniyet konusu, sınırları birçok hususla önemli derecede kesiştiği için *“ağyârını mâni efrâdını câmî”* bir tanımını yapmak da güçleşiyor. Türk-İslâm ve Batı düşüncesinde sayısızca düşünür tarafından medeniyet tanımlaması yapılmıştır. Aynı zamanda medeniyet kavramının tarihi seyrine bakıldığında, *“uygarlık”*, *“umrân”* gibi kavramlarla da karşılık bulunduğunu, bu kavramların gelişigüzel kullanılmadığını, içinde bulunduğu toplumun zihin dünyasının kodlarını barındırdığını söyleyebiliriz. Bir başka dikkatimizi çeken husus ise, düşünürlerin bazıları medeniyet için önemli gördükleri bir noktayı ön plana çıkararak izah ederken, bir kısmı ise medeniyet ile irtibatlı olan paradigmalara ilişki kurarak açıklamaya çalışmışlardır. Ama hemen hemen ortak olarak gördüğümüz husus, medeniyetin kültürle ilişkisine yapılan vurgu olmuştur. Buradan hareketle bizler de düşünce tarihinde önemli yer bulan fikir insanlarının medeniyet düşüncelerine yer verip, sonrasında kültür ve medeniyet arasındaki ilişkiyi irdelemeyi amaçlamaktayız. Ayrıca çalışmamız din ve medeniyet ekseninde yürütüldüğü için din ve medeniyet ilişkisine de bakılmıştır. Bölüm sonunda zihinlerde belli bir medeniyet tasavvuru oluşturduktan sonra, çalışmamızın esas kısmı olan İsmet Özel'in bu tanımlamalara bakış açısını görüp nihayetinde İsmet Özel'in medeniyet görüşüne ulaşmayı hedeflemekteyiz.

1.1.1.Batı Düşüncesindeki Medeniyet Algısı Karşısında İsmet Özel

Aydınlanma sonrası düşünce tarihinde medenî olmakla modern olmanın aynı anlamda kullanıldığı⁶ Batı dünyasında, Soğuk Savaş sonrası dengelerin yeniden kurulması, küresel çapta yankı uyandıracak medeniyet görüşlerini yeniden gündeme getirmiştir. Sunulan medeniyet görüşlerine baktığımızda çatışan medeniyetlerin, Batı'nın karşısındaki konumunun nasıl olduğuna dair teoriler geliştirdiğini görmekteyiz. Oluşturulan medeniyet tasavvurlarının çıkış noktası, Batı'yı şekillendiren tarihsel dönüm noktaları olmuştur. Zira Batı'nın zihin dünyasını oluşturan kültürel kodların, medeniyetlerini izah etmesindeki etkisi görmezden gelinemez.

Batı düşüncesinin tarihsel olarak üç önemli noktayla irtibatının devam ettiği, bugün de geleceğini bu kodlardan bağımsız inşa etmediği görülür. Bunlar; Antik Yunan ve Roma dönemine tekabül eden felsefe ve pagan dönemi, Batı Roma'nın içinde yükselişe geçen Hristiyanlık ve sonrası Orta Çağ dönemi ile kapitalizmin hâkimiyetinin baskın olduğu, bilim ve teknolojinin ön plana çıktığı Modern Çağ dönemi olarak ifade edilebilir.⁷ Araştırmanın merkezindeki medeniyet kavramının incelenmesinde, zikredilen tarihsel dönemlerin Batı medeniyetindeki etkisi yadsınamaz.

Batı düşüncesinde medeniyet kavramının karşılığı olan “civilization” kelimesi ilk defa 1750'li yıllarda kullanılmış, sonrasında yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Bu kelime Latince şehirli anlamına gelen “civitas” kelimesinden türetilmiştir.⁸ Nitekim Fransız tarihçi Fernand Braudel de kelimenin XVIII. yüzyılda Fransa'da kullanılmaya başlandığını, XVI. yüzyılda kullanılan “civilise” kelimesinin karşılığı “uygar, medenî” ile “uygarlaştırmak” anlamını veren “civiliser” kelimelerinden türediğini ifade eder.⁹

Medeniyetin oluşumunu avcılık-toplayıcılıktan, yerleşik yaşam ve şehirleşmeye varan bir serüven olarak ifade edebiliriz. Bu idealin gerçekleşmesi de insanların bir yerde yerleşip ilişki kurabilecek değerleri kendilerinde geliştirmesiyle olmuştur. Bunun için ise medenî özellikler gösterebilecek insanların bir arada bulunması gerekmektedir. Çünkü ancak barbarlığın zıddı olarak tanımlayabileceğimiz medenî

⁶ İbrahim Kalın, *Barbar Modern Medenî: Medeniyet Üzerine Notlar* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2018), 77.

⁷ Vefa Taşdelen, “Batı Kültürü ve Oluşum Evreleri Üzerine”, *Hece Dergisi Batı Medeniyeti Özel Sayısı*, 2014, 9.

⁸ Kalın, *Barbar Modern Medenî*, 28.

⁹ Fernand Braudel, *Uygurlukların Grameri*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay (Ankara: İmge Kitabevi, 2014), 27, 29.

kavramının bir toplumda bulunması ile ahlâkî, estetik, idarî ve ekonomik alanda nizam getirebilmek mümkündür. Zikrettiğimiz durumların gerçekleştirilmesi halinde medeniyetten bahsedebilmek mümkün olabilmektedir. Buradan hareketle medeniyeti, değerler sisteminin merkezi rolde olduğu toplumda, insanların hayata dair etkinliklerinin tamamı olarak tanımlayabiliriz.¹⁰

Alman tarih felsefecisi Oswald Spengler’e göre medeniyet, kültürün donmuş halidir. Her kültürün nihai varacağı noktanın medeniyet olduğunu savunan yazara göre, medeniyet kültürün değişmez kaderidir. Spengler’e göre kültür dinamik bir oluşu içeren süreçken medeniyet gelişmiş insanlığın varacağı sonuçtur.¹¹

İsmet Özel, medeniyet bahsini ele aldığı bir yerde, Spengler’in tanımını ödünç aldığını vurgular.¹² Özel, Batı düşüncesinin simalarından birinin fikirlerinden hareketle, medeniyetin donuk tarafına dikkatleri çekmesiyle adeta kendi silahıyla Batı medeniyetini vurmaktadır. Çünkü medeniyetin donmuş, işlevsiz hâle gelmiş tarafıyla insanlığa verebileceği bir şeyi olmadığına dikkat çektiğini düşünmekteyiz.

İngiliz tarihçi Arnold Toynbee, bir tarihçi gözüyle medeniyet tanımlaması yapar ve şu ifadeleri kullanır: Kişinin kendi ülkesinin tarihini kavramaya çalışırken yakaladığı en küçük tarihsel çalışma alanıdır.¹³ Toynbee, medeniyeti “kültürün kentlerde bulunan bir çeşidi” olarak gören görüşlere katılmayıp aksine kentleşmemiş ama medeniyetleşme sürecine girmiş toplumların var olduğunu ileri sürmektedir. Toynbee, medeniyetleri soyut varlık olarak ele alır. Elle tutulur bir olgu olmaktan ziyade, kendisinin tezahürlerini müşâhede ettiğimizi söyler. Sanat eserlerini ise bu durumun bariz bir örneği olarak verir.

Toynbee’ye göre medeniyet adeta canlı bir organizma gibi çeşitli zorluklara rağmen başarıyla doğar ve gelişmeye devam eder. Başarısızlıkların üstesinden gelemediğinde de çöküşe geçer ve yıkılır. Bugüne dek hiçbir uygarlığın ideal hedefine ulaşamadığını söyleyen yazar, en uygar toplumun bile büyük çoğunluğunun ilkel insan

¹⁰ Akif Emre, “Din ve Tarih Karşısında Medeniyet”, *Hece Dergisi Medeniyet Özel Sayısı*, 2012, 77.

¹¹ Oswald Spengler, *Batının Çöküşü*, çev. Giovanni Scognamiglio ve Nuray Şengelli (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1997), 45.

¹² İsmet Özel, *Kalın Türk*, (İstanbul: TİYO Yayınları, 2021), 36.

¹³ Arnold J. Toynbee, *Uygarlık Yargılanıyor*, çev. Mehmet Arif Taşkiran (İstanbul: Kronik Kitap, 2023), 192.

seviyesinde kaldığını ifade eder. Toynbee, Batı uygarlığını ise başarısız örneklerin dışında tutmaktadır.¹⁴

Cemil Meriç'e göre, bu zamana dek hiçbir medeniyet tarihçisi, Toynbee kadar medeniyetten ne anladığını açıkça izah edememiştir. Tanımlar hep bir kapalılık içinde olmuştur.¹⁵ İsmet Özel'e göre ise Toynbee'nin yaptığı Batı medeniyeti güzellemesinden başka bir şey olmayıp, Britanya'nın niçin büyük olduğunu gösterme çabasıdır.¹⁶

Fransız tarihçi Fernand Braudel'e baktığımızda medeniyetin özü olarak iki olguyu görür: Din ve ekonomi. Her ikisinin dinamik bir şekilde birbirine karşı hâkimiyet kurma girişiminde olduğunu söyler.¹⁷

Braudel, medeniyet kavramıyla hem maddi hem de manevi değerlere işaret eder.¹⁸ Braudel'in maddi-manevi değerleri, kültür ve medeniyet tasnifine sokmadığını görmekteyiz. Medeniyeti, insanlığın ortak olarak paylaştığı unutulmayan bir varlık olarak görür. Ateş, yazı, hesap vb. buluşları bahsi geçen konuya örnek gösterir.¹⁹ Braudel'in bu düşüncesinden hareketle, medeniyet için onun tek olduğunu ve insanlığı ortak keşif ve aletler vasıtasıyla bir araya getiren bir düzen olarak düşünebilir miyiz? Bizce bu pek mümkün değildir. Braudel'in saydıkları ancak farklı medeniyetlerin kullandığı ortak buluşlar olabilir. Ama bir medeniyetin oluşumunda yeterli değildir. Zira medeniyetlerin zemininde din ve ahlâkî değerler de hâkimdir ve bu değerler, bir medeniyetin ekonomisinden eğitim sistemine her alanda etkisini gösterir.

Soğuk savaş sonrası oluşan dünya düzenine dair ortaya koyduğu teoriyle, özünde ayrıştırıcı- çatışmacı fikirlerin hâkim olduğu, bunun yanında tezinin yankı uyandırdığı Amerika'nın siyaset bilimcisi Francis Fukuyama da vardır. Fukuyama'nın "Tarihin Sonu" adlı tezinin özünde Batı'nın dışındaki tüm güç ve medeniyetin sonunun geldiği, tek hâkim konuma gelen düzenin liberal demokrasi olduğu ve bunun dışında kalan dünya sistemindeki hâkim medeniyetlerin sona erdiği düşüncesi vardır.²⁰

¹⁴ Toynbee, *Uygarlık Yargılanıyor*, 56.

¹⁵ Cemil Meriç, *Umrandan Uygarlığa* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1996), 98.

¹⁶ İsmet Özel, "İrile Ufala Tarih", *İstiklal Marşı Derneği*, Erişim 30.01.2024.

¹⁷ Fernand Braudel, *Medeniyet ve Kapitalizm*, çev. Mustafa Özel (İstanbul: İz Yayıncılık, 1996), 163.

¹⁸ Braudel, *Uygarlıkların Grameri*, 29.

¹⁹ Braudel, *Uygarlıkların Grameri*, 31.

²⁰ Francis Fukuyama, "Tarihin Sonu mu?", *Tarihin Sonu mu?*, çev. Yusuf Kaplan (Kayseri: Rey Yayıncılık, t.y.), 14.

İsmet Özel, Fukuyama'nın "Tarihin Sonu" tezini, güdük olması ve yeni bir kavrayış alanı açmaması yönüyle eleştirir. Özel, Fukuyama'nın yaptığını indirgemeci bir anlayışla "Batılı liberal demokrasi hegemonyasının" güzellemesi olarak görür. Ayrıca Fukuyama bir tarihin sonundan bahsedecekse, öncelikle yapması gereken şeyin tarihin tarihteki yerini göstermesi gerektiğidir. Diğer türlü tezin sonu menkıbe düzeyinden yukarıda olamayacaktır.²¹

Sovyetler Birliği'nin dağıldığı, Amerika'nın siyasal, askeri, ekonomik bir süper güç haline geldiği dönemde Amerikalı siyaset bilimci Samuel Huntington, Amerika'nın görünen vaziyetine aykırı bir durumu ortaya koyarak tüm dikkatleri üzerine çekmiştir. Huntington'ın tezine göre ne devletler düzeyinde ne de ideolojik anlamda Amerika'ya karşı koyabilecek bir güç kalmıştır. İnsanlık arasındaki büyük bölünmeler ve hâkim mücadele kaynağı kültürel olacaktır. Küresel politikanın asıl mücadeleleri farklı medeniyetlere mensup milletler arasında olacaktır. Buradan da "Medeniyetler Çatışması" ortaya çıkacaktır.²²

Huntington, dünyanın şekillenmesinde etkili olacak başlıca medeniyetleri; Batı, Konfüçyüs, Japon, İslâm, Hint, Slav-Ortodoks, Latin Amerika ve Afrika olarak ele alır. Çatışmaların da söz konusu medeniyetlerin kültürel farklılıklarından kaynaklanacağını düşünür.²³

Huntington'ın Türkiye hakkında da çarpıcı yorumları mevcuttur. Huntington'a göre bir kısım ülkeler vardır ki bunları "bölünmüş ülke" olarak tanımlamamız gerekir. Bu ülkeler belli bir kültüre sahiptirler lâkin hangi medeniyete mensup oldukları noktasında bölünmüşlerdir. Zira bu ülkelerin liderleri Batı'nın bir üyesi olarak ülkelerini gösterme çabası içine girseler de memleketlerinin tarihi, kültürü ve gelenekleri buna müsaade etmez. Bu sebeptendir ki bölünmüş ülkelerin en bariz örneği Türkiye'dir.²⁴

İsmet Özel, "medeniyetler çatışması" tezinin, bizlere birtakım efsanelere inanmamız için ortaya atıldığını düşünür. Özel'e göre Batı, bile isteye karşısına medeniyetleri alarak bir algı oluşturmaktadır. Bu medeniyetlerden biri de "İslâm

²¹ İsmet Özel, "Tarihi Ya da Hegemonyayı Yamamak", *Tarihin Sonu mu?*, 183-186.

²² Samuel P. Huntington, *Medeniyetler Çatışması*, der. Murat Yılmaz, (Ankara: Vadi, 2001), 21.

²³ Huntington, *Medeniyetler Çatışması*, 24.

²⁴ Huntington, *Medeniyetler Çatışması*, 40.

medeniyeti blokudur. Kimileri muhatap alınmalarını memnuniyetle karşılayarak, “Batı’nın düşmanı biziz artık” düşüncesiyle keyiflenir. Ama durum böyle değildir. Amaç bizim bir sonuca varacağımız algısını oluşturup, asıl sonuç almamız gereken işlerden uzaklaştırmaktır. Bu süreçte de Batı’nın hedefi, esas çıkarlarını ve kötü emellerini ileri düzeye taşımak olacaktır.²⁵

İsmet Özel’in bir diğer eleştirdiği nokta, Huntington’ın “Medeniyetler Çatışması” tezini öne sürerken herhangi bir medeniyet tanımlaması getirmediğidir. Oysa eğer bir medeniyetler çatışması olacağını ileri sürüyorsa bu konu hakkında net bir tanım da getirmesi gerekir.²⁶

Özel’in bir diğer dikkat çektiği nokta, Huntington’ın “medeniyetler savaşı” ile ideolojik ve ekonomik anlamda çatışmanın kalmadığını ileri sürerken demek istediği aslında şudur: Artık ideolojik ve ekonomik alanda tek geçerli dünya gücü Batı’dır. Bu alanlarda hiç mücadeleye bile gerek yoktur. Bu durum tam da yeni dünya düzeninin esasını teşkil eder, denetleyen ve denetlenen sistem.²⁷

1.1.2. Türk-İslâm Düşüncesinde Medeniyet Kavramı

Cumhuriyetin ilanı ile gelen rejim değişikliği sadece siyasî sonuçlar doğurmamış, aynı zamanda toplumu kalkındırmaya yönelik fikrî-içtimaî teorilerin gelişmesine de etkisi olmuştur. Bu bağlamda sunulan fikirlere baktığımızda “Muasırlaşmak, İslâmlaşmak ve Türkleşmek” adı altında gruplandıklarını görürüz. Bu gruplandırmalardan hareketle çeşitli kültür ve medeniyet anlayışları ortaya çıkmıştır.

Toplumun fikirleri, inançları ve bilimi dinamik bir iş birliği içindedir. Aslında tam da buradan bir toplumun kültürü ve medeniyeti gözlemlenir. Nitekim Hilmi Ziya Ülken de kültür için, belirli bir toplumun karakterini yansıtan fikirler, bilgiler, inançlar, davranış sistemi ifadesini kullanır. Bunun kazanılmasının da sosyal bir süreci gerektirdiğini, dolayısıyla toplumun bir mirası olduğunu düşünür.²⁸

Türk sosyolojisinde kültür ve medeniyet kavramlarını sistematik olarak ele alan ilk düşünce insanı Ziya Gökalp, kültür ve medeniyet kavramları arasına bir çizgi

²⁵ Özel, *Kalın Türk*, 34-35.

²⁶ Özel, *Kalın Türk*, 37.

²⁷ Özel, *Kalın Türk*, 41.

²⁸ Hilmi Ziya Ülken, *Sosyoloji Sözlüğü* (İstanbul: Talim ve Terbiye Dairesi Yayınları, 1969), 188.

çekerek her birini kendi zaviyesinden ele alır. Gökalp, kültür yerine “hars” kavramını kullanır. Kültürün millî, medeniyetin milletlerarası olduğunu düşünür. Gökalp’e göre hars, millî kültürden başka bir şey değildir. Kültür de yapaylık yoktur, tıpkı bitkiler ve hayvanlar gibi kendiliğinden organik olarak ortaya çıkar. Medeniyetin oluşumunda ise irade söz konusudur. Oluşumunda kastî olarak yöntemler bulunur. Bunlarla birlikte Ziya Gökalp, kültür ve medeniyetin birleşme noktalarının da olduğunu vurgular. Her ikisinin de toplumsal hayatları içine aldığını, bunların ise din, ahlâk, akıl, estetik, iktisat, dil ve teknikle ilgi yaşayışlar olduğunu ifade eder.²⁹

Ziya Gökalp’e göre Batı medeniyeti bilim ve tekniğe dayanır. Batı’nın bilim, teknik, hukuk ve sanayisinin gerisinde kalan ülkemizde yapılması gereken şey Avrupalılar kadar ilerlemek, medeniyette onlarla eşit seviyeye gelmektir. Bu da onların medeniyetine girmekle mümkün olacaktır.³⁰ Gökalp, toplumumuzda Batı medeniyeti ile milli kültürün içindeki ahlâk ve inanç nizamının farklılıkları üzerinde durmadan; “*Türk milletindenim, İslâm ümmetindenim, Batı medeniyetindenim*” düsturunu önerir.³¹ Ziya Gökalp’in bu düşüncesinde yatan ana fikir “Batı’nın bilim ve teknolojisini alalım, ahlâkını dışarda bırakalım” anlayışını desteklemektedir.

Kültür- medeniyet konusu üzerinde fikir yürüten bir başka mütefekkirimiz olan Erol Güngör, Ziya Gökalp’in düşüncelerini eleştirir. Çünkü Güngör’ün düşüncesinde inanç, değerler ve ahlâkın önemli bir yeri vardır. Gökalp’in yaptığı kültür- medeniyet ayrımında ise bu değerlerin göz ardı edildiği sadece pratik bir endişe vardır. Zira o dönemde aydınların yaptıkları şeyin kendi kültürümüzün gelenek ve değerler manzumesini göz önünde bulundurmadan, Batı medeniyetini taklit etmekten başka bir şey olmadığını vurgular.³²

Erol Güngör, net bir şekilde “maddî unsurlar medeniyete, manevî unsurlar ise kültüre aittir” düşüncesine katılmaz. Güngör, kültürün; inançlar, değerler, bilgiler bütünü olduğunu, maddî olmadığını, bunun yanında manevî uygulamaların maddî formlarla müşahade edilmesinin de doğal olduğunu söyler. Çünkü bireyin manevî tezahürleri,

²⁹ Ziya Gökalp, *Hars ve Medeniyet* (İstanbul: Toker Yayınları, 2005), 19-20.

³⁰ Gökalp, *Hars ve Medeniyet*, 57.

³¹ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2019), 66.

³² Erol Güngör, *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1996), 10.

somut olarak yaşamında kendini belli eder. Dolayısıyla sosyal hayatı şekillendiren manevî unsurlar ile maddî unsurlar arasında keskin bir ayrım yapmak da doğru değildir.³³

Kültür-medeniyet arasında net olarak ayrıma giden bir yazar olarak Aliya İzzetbegoviç ele alınabilir. İzzetbegoviç bu konuyu ele alırken en başta konunun insanlık tarihinde ne kadar karmaşık bir hâl aldığına altını çizer. İzzetbegoviç için kültür ve medeniyet tıpkı dünyevî ve uhrevî saadet gibi ayrı kutuplardır. Kültür, dinin insana etkisi iken, medeniyet akılcılığın tabiat üzerindeki etkisi gibidir. Kültürde insanın tekâmülü varken, medeniyette dünyayı değiştirmek vardır. İzzetbegoviç, medeniyeti, dramın olmadığı teknik ve maddî yaşamın hâkim olduğu bir yer olarak ele alır. Bu anlamda kendi ifadelerinde de görüldüğü üzere; “*Burada İncil, Hamlet, Karamazov problemleriyle uğraşan insan yoktur.*”³⁴ Medeniyette metafiziksel olaylar ya da varoluşsal sancılar bir kenara bırakılmış, mekanik ve mânâsız unsurlar hâkimdir.

Nurettin Topçu da medeniyet meselesine eğilen düşünce insanlarından birisidir. Bu mesele üzerine derin uğraşlar veren yazar, medeniyet konusunun bir asırdan fazladır memleketin başta gelen derdi olduğunu ifade eder. Meseleyi ele alırken de ne Batı’yı göz ardı ederek ya da yücelterek ne de milli varlığı yok sayarak hareket eder. Böyle hareket edenlerin gafillikten başka bir şey yapmadığını ifade eder. Topçu, Batı taklitçiliği üzerinden bir yere varılamayacağını bunun yanı sıra muhafazakârlıkla da eskiye sıkı sıkı bağlanmanın fayda vermeyeceğine inanır. Medeniyeti milli kültür ile bağdaştırarak ortaya çıkarmaya çalışır. Anadolu Müslüman Türk kültürünü örf, sanat, edebiyat ve İslâm ahlâkıyla birleştirmeyi gerekli görür. Bir medeniyet kurulacaksa ancak taklitçilikten uzak milli benlikle oluşturulabileceğini savunur.³⁵

Cemil Meriç’in medeniyet tasavvuruna bakıldığında o da Batı’nın salt kurtuluş yolu olabileceği görüşüne katılmaz. Her medeniyetin en parlak dönemi olabileceği gibi sonunda yıkılışının da kaçınılmaz bir gerçeklik olduğunu düşünür. Ünlü tarihçi Toynbee’nin ifadelerine paralel bir görüşü serdetmektedir:

³³ Güngör, *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, 15,17.

³⁴ Aliya İzzetbegoviç, *Doğu Batı Arasında İslâm*, çev. Salih Şaban (İstanbul: Yarın Yayınları, 2011), 84-85.

³⁵ Nurettin Topçu, *Kültür ve Medeniyet*, ed. Ezel Erverdi ve İsmail Kara, *Çağdaş Türk Düşüncesi* 9, (İstanbul: Dergâh, 2014), 13-14.

“Kültürler doğar, gelişir ve ölürler. Medeniyet bu vetirenin son merhalesidir. Kültür, binlerce yıl yaşayabilir. Medeniyetin ömrü altı yüz yılı aşmaz. Medeniyet merhalesini idrak eden kavimler adalet, hürriyet ve içtimaî ideallerini gerçekleştirdikten sonra eski zaferleriyle avunmaya başlar, taşlaşır. Çin gibi, Hristiyanlığın yayılışı sırasındaki Roma gibi.”³⁶

Meriç’e göre medeniyetler tek çizgi üzerinde ilerlemezler. Toplumlar kendi bünyelerinde bulundurdıkları zenginlikleriyle medeniyetlerini geliştirirler. Dolayısıyla her medeniyet bütün unsurlarıyla başka bir medeniyet tarafından tamamen benimsenemez. Medeniyetlerin üç yoldan; kolonileştirme, aşılama ve faydalanma yoluyla aktarılabilceğini söyleyen yazar, eğer orijinal bir medeniyetin çıkması gerekiyorsa ayıklayıcı bir mahiyete sahip olması gerektiğini savunur. Zira yabancı medeniyetten dinî, felsefî, içtimaî, ahlâkî unsurlar alınabilir; ama sadece besleyici malzeme olarak kullanılabilir.

Medeniyet üzerine çalışmalar sürdüren Yılmaz Özakpınar’ın teorisine baktığımızda farklı bir cepheden fikirlerini yürüttüğünü görmekteyiz. Özakpınar, kültür ve medeniyeti zihinlerdeki kafa karışıklığını belli bir zemine oturtacak şekilde ele alır. Özakpınar, konuya giriş yaparken öncelikle kültür ve medeniyet oluşturma, canlı türleri arasında zihinde sembol yaratma ve bunları işlevselleştirme özelliğine sahip olan insana ait olduğunun altını çizer. Özakpınar’a göre her toplumun bir kültürü vardır. Burada önemli olan kültürlerin devamlılığı için bir inanç ve ahlâk nizamının olmasıdır. Çünkü inanç, medeniyetin kaynağı olacaktır. Ayrıca kültürün de çeşitlenmesine vesile olacaktır. Dolayısıyla kültür ve medeniyetin ayrı şeyler olmasıyla birlikte birbirleriyle de sıkı bir irtibatları vardır.³⁷

Özakpınar’a göre her toplumun bir kültürü vardır. Medeniyet ise insanın kendi zihnî cevherini fark etmesiyle oluşur. Medeniyeti oluşturan topluluk, hayatının anlamını fark eden ve potansiyelinin üzerine çıkma çabası veren rasyonel düzeyde bir zihne sahip olmalıdır. Çünkü medeniyet, rasyonel bir ruh bilincidir. Bilincin yükselişini sağlayan şey inançtır. Bu inanç topluma aynı zamanda bir ahlâk nizamı da sağlayacak niteliktedir.³⁸

³⁶ Meriç, *Umrandan Uygarlığa*, 109.

³⁷ Yılmaz Özakpınar, “Genel Bilim Metodu Yaklaşımıyla Bir Kültür ve Medeniyet Teorisi”, *Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, 2024, 63.

³⁸ Özakpınar, “Genel Bilim Metodu Yaklaşımıyla Bir Kültür ve Medeniyet Teorisi”, 67.

Kültürleri maddi kültür-manevi kültür ayırımına sokmanın işe yarar olmadığını saptayan Özakpınar, kültürlerin ancak somut ve soyut tezahürlerinin olduğunu belirtir.³⁹ Kültürler bir medeniyete bağlı olup olmama durumuna göre ikiye ayrılır. İlkel kültürleri belirleyen inanç, doğa olaylarından duyulan korku ve sevince göre şekil alırken, medeniyeti temsil eden kültürdeki inanç, rasyoneldir.⁴⁰ Özakpınar bir medeniyet teorisi girişiminde bulunurken kültür ve medeniyetin toplumların bilincinde nasıl bir işleve sahip olduğunun da izahını yaparak geçmişten günümüze kadar tartışma konusu olan kültür ve medeniyet farkını daha net ortaya koymuştur.

1.2. KÜLTÜR-MEDENİYET İLİŞKİSİ

Medeniyet kelimesi sosyal bilimlerden uluslararası ilişkilere, dinler arası diyalogdan kültür araştırmalarına kadar farklı alanlarda kullanılmaktadır.⁴¹ Kullanıldığı alanların çeşitliliği birçok kavramla da irtibatlı olmasına neden olmuştur. Bu kavramlar arasında bariz olanı ise kültür kavramıdır. Geçmiş tarihten günümüze dek kültür ve medeniyet kavramları üzerinde çeşitli tanımlar yapılmıştır. Ama varılan ortak bir sonuç olmamıştır. Bunun sebebi kavramların soyut olması ve çeşitli alanlarda kullanılması dolayısıyla netliğe kavuşmamasıdır.

Kültürün ne anlam ifade ettiğine baktığımızda, terim olarak Latince “*colore*” fiilinden türediği görülmektedir. *Colore*; işlemek, yetiştirmek, düzenlemek, onarmak, bakım ve özen göstermek, eğitmek vb. içeren bir zenginliğe sahip olmuştur. Bu fiilden türetilen “*cultura*” terimi, öncelikle tarımsal faaliyetlerde kullanılmaya başlanmıştır. Romalılarda da bu terim insan emeği ile yetiştirilen bitkiler için kullanılmıştır. Günümüzde de kültür terimi bu anlamıyla kullanılmaktadır. Özel koşullarda yetiştirilen bitkilere “kültür bitkisi” denmektedir. Türkçe’de kültür terimine denk düşecek “*ekin*” kavramı, “*colore*” fiilindeki ekip biçmek anlamı esas alınarak türetilmiştir.⁴²

Kültürün ziraî faaliyetlere ilişkin bu temel anlamı, bundan sonraki görülecek diğer tüm anlamlara nüfuz etmiştir. İnsanın yetiştirilmesi, eğitilmesi anlamında kullananlar da Romalı filozoflar, Cicero ve Horatius olmuştur. Cicero’nun kullandığı

³⁹ Özakpınar, “Genel Bilim Metodu Yaklaşımıyla Bir Kültür ve Medeniyet Teorisi”, 63.

⁴⁰ Özakpınar, “Genel Bilim Metodu Yaklaşımıyla Bir Kültür ve Medeniyet Teorisi”, 66.

⁴¹ İbrahim Kalın, “Dünya Görüşü, Varlık Tasavvuru ve Düzen Fikri: Medeniyet Kavramına Giriş”, *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 2010, 2.

⁴² Doğan Özlem, *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi* (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2008), 153.

terim “*cultura animi*”, nefsin terbiye edilmesi anlamında kullanılmıştır. Cicero’nun kullandığı anlamıyla kültür terimi temel yönünü ilk kez belirlemiştir.⁴³ Zira günümüzde insanın entelektüel yanı vurgulanırken “kültürlü” kavramı kullanılmaktadır. Bu yönüyle kültürün bir başka tanımı yapılmak istenirse; kültür, toplumsal bir varlık olarak kişinin eğitim ve öğrenim ile çevresini anlayıp doğal ortamını yaşanabilir hale sokmasıdır.⁴⁴

Teoman Duralı kültür ve medeniyet meselesinin düşünce tarihinin en önemli konusu olduğunu söyler. Kültürün oluşması için başka insanların bir arada olması gerektiğine vurgu yaparak; “*zamansız kültür, kültürsüz de toplum, toplumsuz kültür, kültürsüz de zamanın düşünülemediğinin*” altını çizer.⁴⁵ Kültürün üç temel unsurunun zanaat, din ve dil olduğunu söyleyen filozof Duralı, bunlarsız kültürün oluşmayacağını belirtir.⁴⁶ Kültürün ehemmiyeti üzerine benzer görüşte olan İsmet Özel de; “*bitkiler için toprak, hayvanlar için zaman ne ise insan için de kültür odur.*”⁴⁷ diyerek kültürü insanlık var olduğu sürece devam edecek bir yaşam alanı olarak sunar.

XVII. yüzyıla kadar kültür kavramı Fransa’da sürmek, ekip biçmek anlamında kullanılırken ünlü filozof Voltaire, “*culture*” sözcüğünü insan zekâsının oluşumu, gelişimi ve yüceltilmesi anlamında kullanmıştır. Sonrasında “*cultur*” olarak Almancaya geçmiştir. XIX. yüzyılın sonu XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Fransızlar ve İngilizler, “*culture*” sözcüğü yerine “*civilisation*”(uygarlık-medeniyet) kavramını kullanmayı tercih etmişlerdir. Bunun altında yatan sebep Almanlara karşı bilinen Fransız-İngiliz üstünlüğüdür. Çünkü o dönemde “*civilisation*” kavramı bilim ve teknikte üstünlük anlamında kullanılmaktadır.⁴⁸

Norbert Elias’a göre uygarlık kavramı Fransızca ve İngilizcede, kültür kavramı da Almancada net olarak açıktır. Lâkin bu kavramların anlaşılmasını güçleştiren neden, sundukları dünya modelleri ve taşıdıkları gizli değer yargıları, bazı alanları kapsayıcı iken bazı alanları da dışlayıcı tavır sergilemelerindendir.⁴⁹

⁴³ Özlem, *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*,154.

⁴⁴ Teoman Duralı, *Yeniçağ Avrupa Medeniyetinden Çağdaş İngiliz-Yahudi Medeniyetine* (İstanbul: İz Yayıncılık, 1996), 19.

⁴⁵ Duralı, *Yeniçağ Avrupa Medeniyetinden Çağdaş İngiliz-Yahudi Medeniyetine*,18.

⁴⁶ Duralı, *Yeniçağ Avrupa Medeniyetinden Çağdaş İngiliz-Yahudi Medeniyetine*, 50.

⁴⁷İsmet Özel, “*Minareyi Çalan Kılıfını Hazırlar*”, İstiklal Marşı Derneği, Erişim 20.07.2024.

⁴⁸ Bozkurt Güvenç, *İnsan ve Kültür* (İstanbul: Remzi Kitapevi, 1979), 96.

⁴⁹ Norbert Elias, *Uygarlaşma Süreci*, çev. Ender Ateşman, c.1 (İstanbul: İletişim Yayınları, 2000), 74.

Bir dünya görüşünün zaman ve mekân boyutunda tezahür etmesi olarak tanımlanan medeniyet kavramı, kök manası itibarıyla “*medine*” yani şehirle ilgilidir.⁵⁰ Bugün de Medine-i Münevvere olarak bildiğimiz Yesrib şehrinin ismi buradan gelmektedir. Arapça m-d-n kökünden türetme bir kelime olup Türkçeye XIX. yüzyılın ikinci yarısında girmiştir.⁵¹

Medeniyet kavramı yerine “*uygarlık*” kavramı da yaygın olarak kullanılmaktadır. Lâkin bu kullanımı uygun görmeyenler vardır. Zira uygarlık, Uygurlar kelimesinden hareketle kullanıldığı, Uygurların da Hristiyanlığı benimsemiş bir Türk devleti olması cihetinden bilinçli bir seçim olarak yapıldığı iddia edilmektedir. İsmet Özel de uygarlık kavramının kullanımını uygun görmeyip; uygarlık, Uygurların en medenî Türk kavmi olduğu inancından hareketle kullanıldığını ifade eder.⁵²

Medeniyetlerin faili toplumlardır. Dolayısıyla medeniyetleri incelerken, medeniyetin yaratıcı toplumunu da incelemek mümkündür. Zira medeniyetin bütünsel anlamı; insan toplumunun yaptıklarının, tasarruflarının maddi ve manevi toplamıdır.⁵³ Medeniyete dair kapsamlı bir değişim, varlığa ilişkin bakış açımızı ve tutumumuzu değiştirecek tavırla oluşur. Bu, insanın varlık ile yeniden bir araya gelmesi ve bütünü parçası olduğunu idrak ile mümkündür.⁵⁴ Zira medeniyetler yaşanabilir bir medeniyet formunu, varoluşla ilgili ben-idrakini ortaya koyabildiği kadar oluşturabilirler.⁵⁵

Modern dönemle birlikte medeniyet kelimesi kendisinde taşıdığı iki temel anlam olan insan toplumunun evrimi ve gelişmenin evrenselliği unsurlarını kuramlaştırarak, Aydınlanma çağından itibaren Batı düşüncesinin geçerli bir modeli halini aldı. Böylelikle medeniyetin anlamını büsbütün değiştirecek şekilde bir yola girildi:

“Medeniyete insanlığın umudu gözüyle bakılmaya başlandı. Bu umut, Hristiyan’ca umudun yerini tutmak üzere yola çıkıyordu. Tanrı ve Tanrı’nın kayrası bir yana itiliyor, umudun bu yanı köretiliyor, dikkat evrenin merkezi haline gelmiş olan

⁵⁰ Kalın, “Dünya Görüşü, Varlık Tasavvuru ve Düzen Fikri: Medeniyet Kavramına Giriş”, 1-2.

⁵¹ İsmet Özel, *Üç Zor Mesele (Teknik- Medeniyet-Yabancılaşma)* (İstanbul: TİYO Yayınları, 2023), 250.

⁵² Özel, *Üç Zor Mesele (Teknik- Medeniyet-Yabancılaşma)*, 250.

⁵³ Ali Şeriatî, *Medeniyet Tarihi I*, çev. İbrahim Keskin (Ankara: Fecr Yayınevi, 1987), 3.

⁵⁴ Kalın, “Dünya Görüşü, Varlık Tasavvuru ve Düzen Fikri: Medeniyet Kavramına Giriş”, 59.

⁵⁵ Ahmet Davutoğlu, “Medeniyetlerin Ben- idrâki”, *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 1997, 14.

insan üzerine yoğunlaştırılıyor ve gerek bireysel (kültür) gerekse toplumsal (medeniyet) bakımlardan dünyevî gelişmeye bel bağlanıyordu.”⁵⁶

İsmet Özel’in medeniyet karşıtı görüşlerinin altında yatan sebepleri daha iyi izah edebilmek için Batı kültürüne dair görüşlerine de bakmak gerekir. Özel, her kültür gibi Batı kültürünün de değerlerinin olduğunu reddetmez. Lakin kültür ve medeniyet konusunun karmaşıklığı Batı’ya ait mefhumlara nasıl bakılacağını zorlaştırmaktadır. İsmet Özel, kültür için bir “üretme biçimi” medeniyet için ise “tüketme biçimi” tabirini kullanır. Bu ayırımdan hareketle Batı’nın çalışma, öğrenme, üretmesi onun kültürüyle; sosyal hayat, eğlence ve insan ilişkileri de medeniyetine aittir demektedir. Böyle bir kabaca tarif üzerine denilebilir ki Müslümanlar Batı’nın kültürüne değil medeniyetine karşı tavrı almaktadır.⁵⁷

İsmet Özel’in kültür ve medeniyet arasında yaptığı ayırım akıllara, “Batı’nın ilim ve tekniğini alalım, ama ahlâkını reddedelim” düşüncesini getirmektedir. Özel, bu fikrin sonuç itibarıyla işleme geçemediğini, dahası amaçlananın tersi istikametinde gelişmeler yaşandığını ifade etmiştir:

“Türkiye ve bütün halkı Müslüman olan ülkeler Batı ile başa çıkabilecek bilim kurumlarını geliştiremedikleri gibi Batı ülkeleriyle ilişkilerinde onların medenî tutumlarından ahlâkî soysuzlaştıracak türde etkilendiler.”⁵⁸

Özel, hedeflenen isteklerin doğrultusunda yapılan çalışmaların daha fazla felaket getirdiğini, çarpıcı bir biçimde ele almıştır. Özel’e göre Müslüman dünyası noksanlıkların nedenini sadece maddî güçte aramıştır. Dolayısıyla Batı’nın elindeki güce ulaşmaya çaba gösterilmiştir. Asırlardır süren bu çabaların sonucunda halkı Müslüman olan bütün ülkelere dış görünüşü Batılılara benzeyen bir zümre ortaya çıkmıştır. Bu kişiler ülkenin karar mekanizmasında söz sahibi kimseler haline gelmiştir. Bunun yanı sıra İslâmî bir yaşam isteyen halkın doğrultusunda yapılar gelişmemiştir. Açık ve seçik olarak gözüken şudur ki;

“Batı’nın medenî verimleri halkı Müslüman ülkelerde Batı lehine bütün sonuçlarını ortaya sermiştir. Bunun yanı sıra Batılı kültür kurumları Müslüman ülkelerde

⁵⁶ Özel, *Üç Zor Mesele (Teknik- Medeniyet-Yabancılaşma)*, 251.

⁵⁷ İsmet Özel, *Taşları Yemek Yasak* (İstanbul: TİYO Yayınları, 2021), 50.

⁵⁸ Özel, *Taşları Yemek Yasak*, 51.

kökleşememiştir. İlk dönemlerde heves edilen bilim ve teknoloji donatımı da sağlanamamıştır.⁵⁹”

Toparlayacak olursak geçmişten günümüze kültür ve medeniyet meselesi üzerine sayısız tanımlamalar yapılmış, ama bir ittifak oluşturulamamıştır diyebiliriz. İsmet Özel de mesele hakkında düşüncelerini belirten bir mütefekkir olarak karşımıza çıkmaktadır. Onun bu konu üzerindeki odak noktası bir tanımlama yapmak değil, İslâm’a karşı aldığı konumu fark ettirmektir. Zaten Özel’e göre İslâm’ı, bir kültür medeniyet sorunu olarak görmek, ona insanlık tarihinin kuramsal anlamını yüklemek olacaktır. Bu nedenle medeniyetin insanı “medenî” formuna soktuğu çağda Müslüman, Allah tarafından gösterilmiş yol üzerinde yürüyerek devam etmelidir.⁶⁰ Özel, her ne kadar kültür için açık kapı bırakacak düşünceler belirtmiş olsa da nihayetinde günümüz dünyasında adına kültür de denilse, medeniyet de denilse Batı’nın damgasını taşıdığını göz ardı etmeden temkinli yaklaşılması gerektiğini belirtmektedir.⁶¹

1.3. DİN-MEDENİYET İLİŞKİSİ

İnsanlığın başlangıcından beri toplumlar varlıklarını devam ettirebilecekleri maddî ve manevî dayanaklara ihtiyaç duymuşlardır. Bu dayanaklar sosyal hayattan dinî yaşama kadar her alanda etkili olmuştur. Maddî ve manevî dayanaklarla tesis edilen sistemli yapı, medeniyetlerin oluşumunda temeli inşa eden unsurlardır. Toplumların geçirdiği değişim süreçlerinde din, sosyal bir karaktere sahip olmasından ve inananlarına belli birtakım değerler ve semboller sistemi vererek bir zihniyet kazandırmasından dolayı merkezî bir yer işgal etmiştir.⁶² Dolayısıyla medeniyetlerin oluşumunda da kurucu rol üstlenen olgu din olmuştur.

Din olgusu inancı içinde barındırır. İnançlar ise ahlâkî ve sosyal değerlerin belirlenmesinde etkilidir. Medeniyetlerin oluşumunda da toplumun inanç ve değer yargıları etkileyici bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü din, içinde barındırdığı dinamizmle, toplumun değişiminde yön belirleyici olmaktadır. Zira topluma yeni bir ruh, yeni bir heyecan katan dinî fikirler ve düşünceler, toplumsal hareketliliği de beraberinde

⁵⁹ Özel, *Taşları Yemek Yasak*, 51.

⁶⁰ Özel, *Üç Zor Mesele (Teknik- Medeniyet-Yabancılaşma)*, 249.

⁶¹ Özel, *Üç Zor Mesele (Teknik- Medeniyet-Yabancılaşma)*, 255.

⁶² Kemalettin Taş, “Sosyolojik Din Tanımları”, *Din Sosyolojisi El kitabı* (Grafiker Yayınları, 2016), 37.

getirir.⁶³ Dolayısıyla dinin getirdiği nizam, sosyal tesisin düzenlenmesinde önemli rol alır. Nitekim dinin etkilemediği herhangi bir medeniyet bulunmamaktadır. Zaten medeniyet, bir toplumun maddî ve manevî alanda tecrübe ettiği bir alandır.⁶⁴

İslâm dinine bakıldığında insanlara sunduğu yaşam tarzında sade ve basit bir hayat düzeni görülmektedir. Giyimden, eğlenceye, barınmadan, yeme içmeye her alanı etkilediği fark edilmektedir. Etkilediği alanlar, medeniyetlerin oluşum sürecinde de rol alır. Medeniyeti oluşturan yapı taşlarını din etkiliyorsa, din ve medeniyet arasındaki ilişki kaçınılmazdır demek yerinde olacaktır.

Tarihten günümüze dek medeniyetlerin tesisinde din önemli bir nosyon olarak varlığını sürdürmüşse de bunun zıddını teşkil edecek en belirleyici medeniyet Modern Batı medeniyeti olmuştur. Zira Modern Batı medeniyeti, dinî saikler göz ardı etmenin de ötesinde bizzat dini karşısına alarak nizamını tesis etmiştir.

Batı, medeniyetini ikili siyaset yürüterek kurmuştur. Rönesans sonrası İslâm'a karşı tekrar köklerini diriltmek için Roma uygarlığına başvururken kiliseyi saf dışı bırakmıştır. Zira Rönesans ve Reform, kilise skolastiğine karşı Avrupa'nın en eski medeniyeti olan Pagan Yunan düşüncesinden kaynaklanarak geliştirilmiştir.⁶⁵ Batı medeniyetinin temelini Grek düşüncesi oluşturur. Nedeni ise Grek düşüncesinin felsefe ve rasyonalizmi başlatmış olmasıdır.⁶⁶ İslâm medeniyet hareketinin kökeninde ise din bizzat kurucu rolü üstlenmiştir. İslâm medeniyetinde İslâmî bir hüviyet varken, Batı medeniyetinde Hristiyanlık merkeze alınmamıştır. İlâhî özü parçalayan girişimlerle aklın hegemonyası altına girmiş din aslından koparılmıştır. Burada bir din otoritesi önemsenmeden bir uygarlık girişimi yatmaktadır. Batı, laik bir devlet kurmaya çalışan bir girişimle temellerini atmıştır.⁶⁷

Bu bilgilerden hareketle denilebilir ki, medeniyetlerden bahsederken dini göz ardı etmek mümkün değildir. İster kutsalı benimseyen isterse profan özelliklerde inşa edilmiş bir medeniyet olsun din ile ilişkisi olmaması mümkün değildir. Zira dinî karşıtlık

⁶³ Celil Abuzar, "Dinin Toplumsal Yaşam Üzerindeki Etkisi", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 26 (2011): 146.

⁶⁴ Ali Akdoğan, "Medeniyetlerin Oluşmasında Dinin Rolü ve İslâm Medeniyeti", *Dinî Araştırmalar Dergisi* 11, sy 32 (2008): 88.

⁶⁵ M. Akif İnan, *Din ve Uygarlık* (İstanbul: Akabe Yayınları, 1985), 52.

⁶⁶ Ahmet Cevizci, "Batı Medeniyetinin Beşiği Olarak Antik Yunan Felsefesi", *Hece Dergisi Batı Medeniyeti Özel Sayısı*, 2014, 48.

⁶⁷ İnan, *Din ve Uygarlık*, 48.

da bir dinî tutum olarak karşımıza çıkabilmektedir. Batı medeniyetinin seküler devlet anlayışı dini devre dışı bırakmasıyla hemhal olmuştur. Bununla birlikte Batı medeniyeti de dinî bir uygarlık değilse de dinî kökleri olan bir medeniyettir.⁶⁸

Medeniyetlerin din ile olan ilişkisi birçok açıdan ele alınmaya çalışılsa da dini, medeniyetle özdeşleştirme hatasına düşülmemelidir. Nitekim İslâm medeniyeti de İslâm'ın kendisi değildir. Aralarındaki ilişkiyi ifade etmek gerekirse, İslâm medeniyetinin çerçevesini İslâm'ın âlem tasavvuru belirler.⁶⁹ Bakıldığında İslâm medeniyetinin zirve dönemleri, âlem tasavvurunun derinlik ve yaygınlık kazandığı dönemlere denk düşer.⁷⁰ Bu temel yaklaşımın doğal bir sonucu olarak İslâm düşüncesinde medeniyet, kozmos içinde yaratılan âlemin bir simgesi olan insanın, yeryüzünde kurmuş olduğu bütünlüklü yapısının adıdır.⁷¹ Din, kendine ait kavram ve sembollerle bireyin zihnine seslenirken, aynı zamanda birey, zihninde yer tutan gerçekleri kalbî anlamda benimser. Böylelikle hem bilmeyi hem de eylemeyi harekete geçirir. Bu durum da tarihin seyrini farklı bir yere taşır. Bu noktada din, kişiler için yeni anlam dünyası yaratır.⁷²

Din ile medeniyet arasında bir irtibat kurmayan fikirler de öne sürülmüştür. Bunların içinde net olarak medeniyetin hiçbir türüne karşı taviz vermeyenlerden birisi İsmet Özel'dir. Çalışmamızın ileriki bölümlerinde İsmet Özel'in medeniyete dair tavrını detaylıca incelememize rağmen burada da ele alma amacımız, din ve medeniyet ilişkisini Özel'in perspektifinden daha iyi anlamaktır.

Anladığımız kadarıyla Özel, medeniyeti insanlığın ilk dönemlerine kadar götürmeyip, Modern Batı dönemiyle başlatmaktadır. Özel, medeniyeti Batı'nın yerküre üzerindeki tezahürü olarak ele alır. Bu medeniyetin temellerini hümanizm ile temellendirdiği görülmektedir. “Sınırlarını insanla başlatıp insanla bitiren bir medeniyetten ne beklenirdi ki?”⁷³ sorusuyla hümanizmin üst konuma getirdiği insanın, sınırlı aklıyla oluşturduğu medeniyetten bir şey beklenmemesi gerektiği anlaşılmaktadır.

⁶⁸ Emre, “Din ve Tarih Karşısında Medeniyet”, 75.

⁶⁹ Emre, “Din ve Tarih Karşısında Medeniyet”, 81.

⁷⁰ Kalın, *Barbar Modern Medenî*, 172.

⁷¹ Alper Gürkan, “İslâm Geleneğinde Medeniyet Tasavvuru”, *Hece Dergisi Medeniyet Özel Sayısı*, 2012, 159.

⁷² Şaban Ali Düzgün, *Dini Anlama Kılavuzu* (Ankara: Otto Yayınları, 2017), 166.

⁷³ İsmet Özel, *Bakanlar ve Görenler* (İstanbul: Risale Yayınları, 1985), 48.

Medeniyet olgusunu herhangi bir din ile bağdaştırmayan Özel, İslâm mücadelesini de medeniyet sorunu içinde ele almanın kabul edilemez bir şey olduğunu net olarak ifade eder. Çünkü İslâm böyle bir çerçeve içine sokulursa, ona insanlık tarihinin kuramsal anlamı yüklenmiş olur. Bir kez böyle bir hataya düşüldü mü artık İslâm'ın yeniden doğuşuna siyasî, sosyolojik, iktisadî temellerin atılması gerekir.⁷⁴ Hâlbuki İslâm Allah tarafından va'z edilmiş ve kıyamete kadar varlığını her şartta sürdürecektir bir dindir.

Özel'in medeniyeti reddetmesi, medeniyetin varlığını kabul etmediği anlamına gelmez. Özel'in yaptığı İslâm'a bir medeniyet yakıştırmasının doğru olmadığını anlatmaktır. Nitekim kendisi Batı medeniyetinin varlığını kabul ettiği için ona karşı sert bir duruş göstermiştir. Özel'in medeniyetlere karşı duruşu, dini her şeyin üstünde tutuşundandır. Yani her ne kadar medeniyeti İslâm'la yakınlaştırmasa da böyle bir düşüncenin altında yatan motivasyon dinî tutumdur. Sonuç olarak denilebilir ki medeniyetlerin reddedilmesi ya da kabul edilmesi dinî reddetme ya da kabullenme meselesi üzerinden yapıldığı için din ve medeniyet arasındaki ilişki kaçınılmazdır.

⁷⁴ Özel, *Üç Zor Mesele (Teknik- Medeniyet-Yabancılaşma)*, 248.

İKİNCİ BÖLÜM

İSMET ÖZEL'İN DİN ANLAYIŞI

2.1.İSMET ÖZEL'İN FİKİR DÜNYASINI ŞEKİLLENDİREN ETMENLER

2.1.1.Kadirşinas İtaatsizlikten Kulluk Bilincine: Özel'in Yaşamındaki Dinî Dönüşümü Sağlayan Kırılma Noktaları

Bireyin yaşamı boyunca deneyimlediği tecrübeler, düşünce dünyasını şekillendiren niteliktedir. Bu tecrübeler dinî inanıştan sosyal yaşama kadar her alanda kendini gösterir. Çalışmamız konusu itibariyle Özel'in din tasavvurunu anlamak olduğu için hayatını ele almak yerinde olacaktır. Bu bölümde amaçlanan salt kronolojik bir tasnif değil; Özel'in bugün geldiği yere kadar yaşamındaki hangi kırılma noktalarının etki ettiğini anlamaktır.

İsmet Özel, bir otobiyografi olarak nitelendirilen *Waldo Sen Neden Burada Değilsin* eserini kaleme almasıyla birlikte, düşünce dünyasının ilk şekillendiği aşamadan, son haline kadar değişimini bizlere sunmuştur. Özel'in bu kitabı ile birlikte çalkantılı görülen düşünce hayatında hangi saiklerin rol aldığı gözler önüne net bir şekilde sunulmuştur.

Özel, dünyaya gelmeyi saldırıya uğramakla eş görmektedir. Zira şaire göre yaşıyor olmak savaşıyor olmaktan farksızdır.⁷⁵ Ne zaman ki son nefes verilir işte o zaman savaşın bittiği ilan edilmiştir. Özel, insanın dünyaya gelmekle birlikte bir direnişin, mücadelenin başlangıcını da verdiğini ifade eder. Artık bu savaşta insanın kendi usulleriyle mücadele ettiğine şahit olunur. Buna çeşitli dinî-ahlâkî, ideolojik, toplumsal roller ve değerler meşruiyet kazandırır. Meşruiyet kazandırmasının yanı sıra yaşamı da anlamlı kılan nedenler olarak yer edindirler.

Özel, çocukluk döneminde yetişkinlerin neyi hangi amaçla yaptıklarını anlamaya çalışmayı seven, buna rağmen yetişkinlerin birçok davranışlarına anlam veremeyen bir yaşam sürmüştür. Çünkü Özel'e göre sorgusuz bir yaşam, onun neye degeceğini anlamadan geçip giden bir ömür anlamına gelmiştir. Bu sebeple kendini

⁷⁵ İsmet Özel, *Waldo Sen Neden Burada Değilsin* (İstanbul: TİYO Yayınları, 2016), 9.

“*kadirşinas itaatsiz*” olarak tanımlamayı yerinde bulmuştur. Yani sevgi ile hizmet etmek ama asla itaat etmemek.⁷⁶ Bu itaatsizlik zamanla sadece şahıslara yönelik olmamış, toplum kurumlarına da yönelmiştir:

“*Artık kendimi ister istemez içinde bulunduğum topluma ilişkin bir ayırımın birimi değil, bile isteye seçtiğim iyilerin savunmasını gözü pek ve tavizsiz bir tarzda yapmaya aday biri olarak görüyordum.*”⁷⁷

Özel’in sert tavrı onun kadirşinas yönünün önüne geçmemiştir. Yaşamı boyunca gaye haline getirdiği toplum gönüllülüğü çocukluktan beri kişiliğine sirayet etmiştir. “Her çocuk benim kadar yaşamaya dikkat kesilmiş midir?” sorusuyla bilgiye olan açılım çabası ve algısını her daim seviyesinin yüksekliğinde tutması sebebiyle, fikir dünyasının gelişimini çocukluğuna kadar geri götürmek mümkündür.

Özel’in çocukluk dönemi bilişsel gelişiminde dinî tasavvurlar pek belirleyici değildir. Tanrı anlayışı içkinlikten uzak, sadece yüce varlıktan haberdar olma seviyesinde kalmıştır. Ebeveynlerinin de Müslüman olmakla birlikte evlatlarını dindar yetiştirme konusunda özel bir çabaları olmamıştır. Sadece hatırladığı, namaz sûrelerini ezberleme karşılığında babasının ona harçlık teklif etmesidir. O dönemlerde bunun için bile bir çabası olmayan Özel, Müslümanlığı çok derinlerde bir duygu olarak görüp, taşrada Ramazan ayının mükemmel havasını teneffüs etmenin dışında, günlük hayatının uzağında tutmuştur.⁷⁸

Özel’in Müslümanlık bilinci ile yetişmemesinin nedenlerini çeşitlendirmek mümkündür. Özel, dönemin Cumhuriyet okullarında İslâmî metinlere karşı bir donanımın olmayışının yanı sıra Batı kültürüne de yeterince vakıf olamayışın vermiş olduğu arada kalmışlık durumunu neden olarak gösterir. Zira laik kültür ürünleri her ne kadar din dışı hükümler taşırsa taşırsın, Batı teolojisinin kodlarını barındırır. Bu aidiyet noksanlığı dindar bir İsmet Özel profilinden kendisini alıkoymuştur.⁷⁹

Çocukluk döneminde yaşayamadığı İslâmî ortamın nedenlerini sıralayan Özel, Batılılaşmaya karşı menfi tutumunu çocukluktaki aksak toplum yaşamıyla da

⁷⁶ Özel, *Waldo Sen Neden Burada Değilsin*, 20.

⁷⁷ Özel, *Waldo Sen Neden Burada Değilsin*, 22.

⁷⁸ Özel, *Waldo Sen Neden Burada Değilsin*, 35.

⁷⁹ Özel, *Waldo Sen Neden Burada Değilsin*, 37.

ilişkilendirmiştir. Belki bugünkü düşünceleri yaşanmamışlıklara karşı geç kalışın bir yükselişidir.

Sonraki süreçte Özel'in gündemine Müslümanlığı sokan şey şiir olmuştur. Çünkü İsmet Özel'in hakikatle ilişkisi hem şiirinde hem de düşünce dünyasında içkin olarak varlığını göstermektedir.⁸⁰ Şiirin hakikatle ilişkisi şairin hakikat arayışından ve aradığını bulduktan sonra ona yoğunlaşmasından bağımsız değildir. Özel, bu arayışı şiirde bulmuş olacak ki, şiir yazmanın sağlam bir dayanağa ihtiyacı olduğu düşüncesinden hareketle İslâm merakını cezbetmiştir:

“İnancı tanımalıydım. İnandığım şeylerin bilgisini edinmeliydim. Evde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın üç cilt halinde yayınladığı Kur'an-ı Kerim meâli vardı. Büyük bir samimiyetle onu okumaya koyuldum. Okumaya başlamadan önce abdest alıyor, Kitab'ı göbeğimin üstünde tutmaya özen gösteriyordum... “Bakalım bizim temel dinî metnimizde neler var?” merakıyla girilen okumadan nasıl bir sonuç doğabilirdi? Olacak olan oldu: Sonuç büyük bir düş kırıklığıydı.”⁸¹

Bu çabanın Özel'in anlam dünyasında etkisi olmamıştır. Çünkü Özel, aradığı şeyi bulamamıştır. İslâm'ın ana kaynakları doğrultusunda eğitim alamadığı toplumda bilinçsizce pratik kazançlar sağlamak amaçlı okunan kaynaktan ne beklenebilirdi ki? Bununla birlikte Özel'in bağlanma arzusu o kadar kuvvetliydi ki kendisini bunalımlara sokan gençlik hallerinden bu arzusu sayesinde çıkmıştır. O kadar ki *“hangi sebeplerle komünist olduysam, aynı sebeplerle Müslüman oldum”* demesi, Allah'ın ona hidayet nasip etmesi gençlik ideallerine ait bir teselli itirafıdır.⁸²

Özel'in fikrî değişimi, zorlu askerlik dönemi, laçkalaşan siyasî ortam, şiire verilen değer azalması gibi çevresel nedenli gözükse de esas değişim Özel'in bilişsel dünyasında başlayan biricik tecrübelerle olmuştur. Nitekim insanın yaşam serüveninde, zihnin arafta kalması muhtemeldir. Psikiyatr Carl Gustav Jung, bu durum için *“çoğalma anlamında dönüşüm”* ifadesini kullanır. İnsanın başlangıçtaki kişiliği ile sonraki kişiliği arasında bir farklılığın olabileceğini, bu nedenle yaşamın sonraki aşamalarında kişiliğin değişime uğramasını muhtemel görür. Bu değişim dış katkılarla, yeni yaşam içerikleriyle

⁸⁰ Hüseyin Akın, “İsmet Özel’de Mânâ İzleri”, *Hece Dergisi İsmet Özel Özel Sayısı -1*, 2024, 275.

⁸¹ Özel, *Waldo Sen Neden Burada Değilsin*, 36.

⁸² İsmet Özel, *Faydasız Randevu*, (İstanbul: TİYO Yayınları, 2014), 14.

zenginleşebilir. Bu durumda da değişimin genellikle dış kaynaklı olduğu sanısına varılabilir. Fakat bu büyümenin sadece dıştan gelenlerle olduğu düşünülürse, iç yoksulluğu da o kadar artar. Dolayısıyla bilinmelidir ki bir dış kaynak bizi zenginleştiriyorsa, içimizde bir şeylere denk geldiği içindir. Çünkü *“kişiliğin asıl zenginliği, içsel kaynaklarla beslenen bir çoğalmanın bilincine varmaktır. Ruhumuz yeterince geniş değilse, nesnemizin büyüklüğüyle asla baş edemeyiz. Bu nedenle, insanın görevinin büyüklüğüne göre büyüdüğü sözü çok doğrudur. Ama büyüyebilme yetisi insanın içinde yoksa en zor görev bile işe yaramaz, olsa olsa insan görevinin altında ezilir.”*⁸³

Karşılaştığımız tekliflerde yahut bir zorlukta bizi kaygılandıran bir ruh hâline girmemiz olağandır. Sebebi ise zorluk öncesi *“ben”*imiz ile şimdiki *“ben”*imizin ilişkisidir. Önceki tavırlarımız, inandığımız doğrular bugün gelen tekliflerle bir çelişki yaşarsa, gururumuzun sesini bastırmaya çalışmak, işi zora sokan bir durum yaratacaktır. Çünkü genellikle gurur baskın çıkar. Gururun baskın çıkışı ise geleceğe yönelik bir arınma isteğidir. Bu arınma isteğinin anılara mı yoksa doğrulara mı dayanacağı meselesi, kâfir mi yoksa Müslüman mı olduğunun da kıstası olabilecek bir süreç hazırlıktır.⁸⁴

Yaşamının ilk dönemlerinde ömrü boyunca yürünecek bir yol olduğunu iyice anlayan Özel, insanı yolda yürütecek şeyin mutlak bir inanç olması gerektiği kanısına varmıştır. O dönemlerde Özel, *“mutlak inanç”* kavramını kullandığı vakitlerde ilâhî olana dair bir tasavvuru zihninde taşımamaktadır. Doğru ve sadık bir yol üzere yürüyebilmenin çabası, ceza mükâfat veya ahiret inancı perspektifinden ele alınmamıştır. Aksine o vakitlerde şair dünyada yaptığı işlerde sahicilik ve sarsılmazın arayışı içerisine girmiştir. Partizan bir İsmet Özel döneminden bahsedilecekse eğer, ölümden önceki hayatın sahiciliğini savunan tarafta olduğunu söylemek mümkündür. Bir o kadar da Özel’in zihnindeki Tanrı tasavvuru bir yerlerde varlığını sürdürmektedir. Ama bu inanç, o vakit çalışmalarına destek olabilecek mahiyettedir. Hakiki bir kul perspektifiyle Yaratıcı ile arasında ontolojik bir bağ beslememektedir:

“Şiirde de politik yönelişlerimde de sahicilik arayışım doğrudan doğruya nihai gerçekliğin teminatı olmakla her şeyin üstünde yer tutan (ödüllendiren, cezalandıran

⁸³ Carl Gustav Jung, *Dört Arketip*, çev. Zehra Aksu Yılmaz (İstanbul: Metis Yayınları, 2003), 53.

⁸⁴ İsmet Özel, *Tahrir Vazifeleri* (İstanbul: TİYO Yayınları, 2017), 125.

değil) Allah'ın varlığından güç alıyordu. Bu inanç bir bakıma İslâm öncesi Arapların deus otiosus'una inanmak gibi bir şeydi.”⁸⁵

İsmet Özel'in bilincinin İslâm'a doğru kayması 12 Mart 1971 sonrası döneme rastlamaktadır. Muhtıra dönemi, şairin çevresinde bulunanları gözden geçirmeye yetecek bir sebep olmuştur. “Neyi, hangi sebeplerle kimlerle yapıyordum?” “Benim sahip olduğum değerlerle bu insanların bir ilişkisi var mıydı?”⁸⁶ soruları ileride öz benliğini farklı yönde inşa edecek sebepleri barındırmaktadır. O dönem içinde yazmış olduğu “Kanla Kirilenmiş Evrak” şiirinde şairin ruh durumunun izlerini görmek mümkündür:

*Karanlık sözler yazıyorum hayatım hakkında
Aşkларım, inançларım işgal altındadır
tabutumun üstünde zar atıyorlar
cebimdeki adreslerden umut kalmamıştır
toprağa sokulduğum zaman çapa vuran adamlar
denize yaklaşınc kumlar ve çakıl taşları
geçmiş günlerimi aşağılamaktır.⁸⁷*

Geçmişte inandığı tüm değerler, inançlar artık kendini sorgulamaya bırakmıştır. Şairin zihninde o dönemlerde bulunduğu konum ve mevkiler, tüm kâinat tarafından aşağılanır hale gelmiştir.

*Karanlık sözler yazıyorum hayatım hakkında
öyle yoruldum ki yoruldum dünyayı tanımaktan
saçlarım çok yoruldu gençlik uykularımda
acılar çekebilecek yaşa geldiğim zaman
acıyla uğraşacak yerlerimi yok ettim.
Ve şimdi birçok sayfasını atlayarak bitirdiğim kitabın*

⁸⁵ Özel, *Waldo Sen Neden Burada Değilsin*, 64.

⁸⁶ Özel, *Waldo Sen Neden Burada Değilsin*, 81.

⁸⁷ İsmet Özel, *Erbain Kırk Yılın Şiirleri* (İstanbul: TİYO Yayınları, 2022), 159.

*başından başlayabilirim.*⁸⁸

Şair gençlik dönemindeki yorgunluklarını geride bırakarak içinde tekrar başlama gücü barındırdığını, yıkılmadığını anlatmaya çalışmaktadır. Birçok sayfasını atlayarak bitirdim dediği kitabın Kur'an-ı Kerim olduğunu düşünmekteyiz. Çünkü otobiyografisinde gençlik dönemlerinde meal okumaya çalışıp sonucunda bir düş kırıklığı yaşadığını söyleyen yine aynı şairdi.⁸⁹ O dönem bilgisizliği, bilinçsiz Cumhuriyet dönemi müfredatının bunlara sebep olduğunu düşünmüştü. Ama bu kez aynı kitap lâkin başka bir İsmet Özel bilinci vardı. Yaratılmış olmayı kavrayan, kulluk bilinci ile bilinçlenen, sayfalarını atlamadan özümseyerek okuyan şahsiyetin tavrıdır.

Özel, ihtida dönemi olarak adlandırdığı süreçte, kendini Müslüman olmaya yönlendirecek herhangi bir dinî tecrübe yaşamadığını belirtir. O dönemde tek yapabildiği şey inziva olmuştur. Çevresinde bulunan artık kendisine ham gelen düşüncelerden beri kalmayı başarmıştır. O dönemde içinde fırtınalar kopartan sorulara muhatap kılınmıştır:

*“Neden çırpınıp duruyorum? Acaba insanın hep korku ve tedirginlik içinde olmadan yürüyebileceği bir yol var mı? İnsan hep haklı olduğunu, doğru davranış içinde olduğunu bilip hem de güvenlik içinde bulunabilir mi? Kime hesap verilecek? Kim beni yargılayacak? Eğer hata ve yanlış içindeysem beni kim bu halimle kabul edebilir?”*⁹⁰

Bu soruların cevabını kültürel bağlar içinde aramayı düşünmüş, sonrasında bu düşüncenin ahlâka zarar vereceğini fark etmiştir. Zira kültürün doğruları subjektif mana içereceğinden ahlâkî olanın referansını kültürde aramak, evrensel ahlâk anlayışına zarar verecektir.

Ahlâk düşüncesi üzerinde kafa yormaya devam eden Özel, bir ahlâkın varlığı üzerinde mutabıktır. Ama bu hangi ahlâk? Tanrı'dan bağımsız genel evren düzeninin doğrultusunda çıkan bir ahlâk mı? Yoksa Tanrı'dan bağımsız olmayan ahlak mı? Özel'e göre ahlâkın kaynağı dindir. Yani Müslümanların güzel gördüğü şeyler, Allah katında güzel olduğu içindir. Aynı şekilde kendimizce güzel görebileceğimiz şeyler Allah katında hoş karşılanmıyorsa bizler onu iyi olarak göremeyiz.⁹¹ Benliğini varlık âlemine

⁸⁸ Özel, *Erbain Kırk Yılın Şiirleri*, 160.

⁸⁹ Özel, *Waldo Sen Neden Burada Değilsin*, 36.

⁹⁰ Özel, *Waldo Sen Neden Burada Değilsin*, 82.

⁹¹ İsmet Özel, *Kırk Hadis* (İstanbul: Şûle Yayınları, 2010), 77.

çıkarandan başka kim yaptıklarının doğru ya da yanlış olduğunu söyleyebilirdi. Bilincinin bu yönde açılışını Özel'in ifadelerinde görmekteyiz:

*“Öteden beri sahip olduğum ve kendimi kandırmaktan alıkoyan deus otiosus inancı, içimde İslâm itikadının Allah, Kâdir-i Mutlak inancına inkılâb etti. Ateşten uzak kalmayı, bahçeye girmeyi isteyen biri olmam güvenine sahip oldum. Elhamdülillah.”*⁹²

Özel'in bu ifadelerinde varoluşsal uyanışın izleri görülmektedir. Özel'in dinsel değişimi kademeli bir nitelik arz etmektedir. Hayatının dönüm noktası sayılabilecek anlık dinî bir tecrübe yaşamamıştır. Gençlik yıllarındaki Yaratıcı tasavvuru deistik bir nitelik arz ederken, Müslüman düşünce ile birlikte yerini Mutlak Fail konumunda Tanrı anlayışına bırakmıştır.

Özel'i böylesine keskin virajlardan döndüren etmenlere bakıldığında başta insan-dünya ilişkisi gelmektedir. İnsan nerede değerli ise şairin kalbi orada atmaktadır. Şair bu durumu yalnızlıktan kurtuluşunun miladı olarak görür. Özel'e göre modern insan olmaktan kurtuluşu onu yalnızlıktan çekip çıkarmıştır.⁹³ Özel'in burada bahsettiği yalnızlık ontolojik bir güvenlik sahasına girmesine denk düşer. Bu vakıa kuru kalabalıklardan inzivaya çekiliş, sonrasında da Yaratıcı-kul arasındaki kutsal varlık alanını kavrayışın getirdiği sükûnettir.

Müslüman dünyaya tevessülünü ilk dönemler kimseye açıklamayan şair, Sezai Karakoç'un *Diriliş Dergisi'nde* yayımlattığı “Amentü” şiiriyle ihtidasını adeta ilan etmiştir. “*Aşk ve ölüm bana yeniden/ su ve ateş ve toprak/ yeniden yorumlandı.*” dizeleriyle yeniden uyanışın haberini vermiştir. Şiirin başında “*İnsan eşref-i mahlûkat derdi babam/ bu sözün sözler içinde bir yeri vardı*” sorgulamalarını, “*ham yüreğin pütürlerini geçtim/ gövdeyi âlemlere zerkederek/ varoldum kayrasıyla varedenin/ eşref-i mahlûkat/nedir bildim*”⁹⁴ dizeleriyle netliğe kavuşturmuştur. Edebiyat çevresinden nice eleştiri alan Özel'e artık şiir yazamayacağı yönünde yorumlar yapılmıştır. Buna rağmen durumun aksi yaşanmış, nitelikli şiirlerini icra etmiştir.

Özel'i bu noktaya getiren saik, modern kapitalist sistem karşısında ülkesini, halkını dert edinmesi olmuştur. Nitekim kendisi de emperyalizm cehaletinden çıkmayı

⁹² Özel, *Waldo Sen Neden Burada Değilsin*, 83.

⁹³ Özel, *Waldo Sen Neden Burada Değilsin*, 85.

⁹⁴ Özel, *Erbain Kırk Yılın Şiirleri*, 177.

kurtuluşunun birinci nedeni olarak görmüştür. Kendisi şiire ve politikaya emek verdiği vakitlerde de arayışının her daim “sahicilik arayışı” olduğunu vurgulamıştır.⁹⁵ Nitekim şiir ve politika cephesindeki ilişkilerinden ayrılışı, sahici olmayanların samimiyetsizliklerini fark etmesiyle yaşanmıştır. Müslüman olması onun kişiliğinde değil, kimliğinde değişikliğe neden olmuştur.⁹⁶ Bu düşünceden hareketle kendisinin söylediği, eleştirenlerin de bu söylemini birçok kez hedef aldığı; “beni sosyalist yapan nedenler Müslüman olmamı da sağladı” cümlesini anlamaya bir nebze olsun yardımcı olacağını düşünmekteyiz.

Yaşamında tecrübe ettiği olaylardan bir şeyler kavradığını söyleyen Özel, kendisini Müslümanlığın eşiğine getirenin de bu olduğunu söyler. Bu sebeptendir ki geçmişte yaşadığı şeylerden pişmanlık duymadığını söyler. Burada Özel’in geçmişe takılı kalarak ânı kaybetmesinin önüne geçtiğini görmekteyiz. İslâm’ın havf ve recâ arasında ümit var oluşu tavsiye etmesinin pratiğe yansıtılmış halini yazarın yaşamında görmekteyiz. Geçmişi ile çokça gündeme getirilmeye çalışılan Özel o günleri yaşamasaydı bugün belki de İslâm’ın güvenli saçağı altına sığınamayacağını düşünmektedir.

2.1.2. Sosyalist Çizgiden Müslümanca Yaşama Geçiş: Siyasî Hayatının İncelenmesi

İsmet Özel’e daha iyi vakıf olabilmek için onun siyasetle yakın irtibatlı olduğu dönemlere bakmak gerekir. Çünkü Özel’i bugüne getiren fikrî sisteminin mihenk taşlarından birisi de siyasî tavrı olmuştur. Burada dikkat edilmesi gereken şey onun siyasetçi birisi değil; siyasî bir karaktere sahip oluşudur. Siyasetçi, taraf olduğu ideolojinin sarsılmaz yanını ön plana çıkarmaya çalışırken Özel, karakterine uymayan politik uğraşların seslendiricisi olmaktan uzak kalmıştır.

Bugün kendisinin dinî bir görüşü varsa o dönemde siyasî ilişkilerin içinde kendini bulamayışındandır. Dolayısıyla Özel’in dinî dönüşüm sürecinin sosyalist çevre içinden uzaklaşmaya başladığı vakitlere denk düştüğünü söylemek mümkündür. Özel’in sosyalist çevre içinde bulunuşu topluma dair bir umut arayışının sonucudur. O

⁹⁵ Özel, *Waldo Sen Neden Burada Değilsin*, 93.

⁹⁶ Asım Yapıcı, “İsmet Özel’de Dinsel Değişime Psikolojik Yaklaşımlar Sabit Kişilik Değişen Kimlik”, *Hece Dergisi İsmet Özel Özel Sayısı -2*, 2024.

dönemlerde çeşitli darbeler ve muhtıra görmüş fikir insanının yaşadığı toplumsal sorunlar, düşünce hayatını belirleyecek etmenler sağlamıştır.

Türkiye’de sol düşünce ve sosyalizan tezler, Batılılaşmanın vicdan azabı olarak ortaya çıkmıştır.⁹⁷ Dolayısıyla Türkiye’de 1960 sonrası sol, sosyal adaletçi olmayan bir sol olmuştur. Sosyalizmin modernlikle bezenmiş görüntüsüne rağmen, dönemin sosyalist gençlerinin yurtsever, memleketçi ve milliyetçi bir karakter sahibi olmaları⁹⁸ sosyalizmin, ülkenin dinamikleriyle uyuşmadığının bir göstergesidir. Kişinin nerede olduğu “ne” olduğu ile bağlantılıdır.⁹⁹ Modernlik, ilericilik ve Avrupalılık ile yurtseverlik, milliyetçilik birbirlerine başlı başına zıt mefhumlar olduğu için bir arada bulunuşları nihayetle yarar sağlamayacaktır. Nitekim sosyalizm, Avrupa medeniyetinin tarihî bir mahsulüdür. Ortaya çıktığı dönemin ve toplumun aksaklıklarına karşı üretilmiştir. Bu sebeple sosyalizmin olmadığı bir yerde onu kurmak zordur.¹⁰⁰

Pozitivist ön yargılarla dolu eğitim sisteminde okuyan bir gencin sosyalizan düşüncelere meyletmesini olağan karşılayan Özel, o dönem karşıdan gelen dinsizlik suçlamalarını kendisi için aşılabilir bir engel görmüştür. Toplumun hazır kalıplarıyla zıtlaşmayı göze alabilecek birisi olmuştur. Özel’in bu düşüncesi “*kavganın göbeğidir benim yerim*”¹⁰¹ dizesini akıllara getirmektedir. Yasaklar karşısında geri çekilmeyen, düşüncesi uğrunda tavır takınan, gerekirse yalnız kalacağını bilse de inandığı yol üzere yürüyen kişiliği ile dönemin sosyalist ideolojisiyle yakınlaşmıştır.

Faaliyetlerini okulda da devam ettiren Özel ve arkadaşları, siyasal bilimlerde *Fikir Kulübü* vasıtasıyla sosyalizmin misyonluğunu üstlenmiş olarak fakültede yer edinmişlerdir. Bununla birlikte arkadaşı Ataol Behramoğlu, İsmet Özel’e dönemin sosyalist partisi olan Türkiye İşçi Partisi’ne üyelik teklifi yapmıştır. Özel, bu teklif için “şaşırtıcı” ifadesini kullanmıştır. Çünkü her ne kadar siyasî ortamda bulunsun da siyaset onun düşünce merkezinde değildir. Özel’in biricik gündemi şiidir. Behramoğlu ile muhabbetinin de buna dayandığını ifade eder. Parti işlerini entelektüel meselelerin dışında görür: “*Velev ki o bir sol veya sosyalist parti olsun. Ben şair olmayı en değerli*

⁹⁷ Ataol Behramoğlu ve İsmet Özel, *Genç Bir Şairden Genç Bir Şaire Mektuplar* (İstanbul: Oğlak Yayıncılık, 1995), 23.

⁹⁸ Özel, *Waldo Sen Neden Burada Değilsin*, 41.

⁹⁹ Özel, *Faydasız Randevu*, 40.

¹⁰⁰ Erol Güngör, *İslâmın Bugünkü Meseleleri* (İstanbul: Yer-Su Yayınları, 2020), 94.

¹⁰¹ Özel, *Erbain Kırk Yılın Şiirleri*, 98.

*uğraşı saymış, kafası insanı keşfetmekle meşgul biriyim. Parti marti, bunlar alt kademe insanların işi.*¹⁰²

Bunun yanı sıra Özel, partiye üye olarak fakültede yaptığı işleri artık yapamayacağını, evrak vs. gibi resmî işlerin çalışmalarının önünü tıkayacağını düşünür. Bir diğer sebebi ise Türkiye’de sosyalist düşüncenin henüz yetkinlik kazanmadığı, bilgilenme aşamasında olduğunu düşünmesidir. Partinin içine girmek gerçekten lüzumu olan ihtiyaçların göz ardı edilme ihtimalini doğuracağını düşünmektedir. Özel’in toplum içinde kalmanın yararlı olacağını düşünmesi, onun belli makamlarla bir yere gelme düşüncesinden de uzak olmasından kaynaklanmaktadır. Partide olmanın verdiği rahatsızlık, ucunda ganimetin olmadığı, güçlünün değil haklının yanında olmayı görev bellediği bir inancın sonucudur. Günlük politika meselelerine dalmak ise ancak bir siyasî ekibin sözcülüğünü üstlenmeye aday veya kariyerini siyasî alanda sağlayacağı başarıya adayan insanların harcıdır.¹⁰³

İsmet Özel’in siyasî bir rant sağlama niyeti olmadığı halde bir o kadar siyasî gündemden uzak kalamayışını “şiir uğruna siyaset” kavramıyla açıklamaktayız. Bulunduğu çevreye tahammülü şiir uğruna olmuştur. Şiire dair sohbetleri yapabilecek bir çevreyi elden bırakmak istemeyişi sebebiyle parti üyeliğini reddedemeyişi, şiir olarak otorite gördüğü çevreden kopmak istemeyişindendir.

Özel’in fikrî yaşantısında madem siyaset o kadar da önemli bir yer edinmiyordu o halde şiirlerindeki siyasî söylemler hatta doğrudan şiirlerinden birinin adı olan “*Partizan*” da neyin nesi oluyor?” sorusunu akla getirmektedir. Partizan, bir taraf tutmanın adıdır. Genellikle parti taraftarlığı için kullanılır. “*Siyasî konularda ne kadar üst perdeden laflar etsem de siyasetin ne teorisine ne de pratiğine karşı derin bir ilgi duymuyordum*”¹⁰⁴ diyen Özel’in partizanlığı, her ne kadar siyasî bir güdümün içindeymiş gibi gözükse de onun tarafı bir kurum, kuruluş veya ideolojiye ait değil, halkın partizanlığıdır. Zaten bulunduğu yer eğer ki millete huzursuzluk verecek nitelikte ise onu da rahatsız etmiştir. Yerini sorgulatmıştır. Hâlbuki Özel’in istediği, elden düşme bir kültürün ürünlerini topluma yerleştirme çabalarının beyhudeliği karşısında, yerli ve millî bir şuurla unutulana hatırlatmaktır. Doğrudan doğruya insanlarla olan bağını pekiştirmek,

¹⁰² Özel, *Waldo Sen Neden Burada Değilsin*, 44.

¹⁰³ İsmet Özel, *Tehdit Değil Teklif* (İstanbul: Şûle Yayınları, 2000), 39.

¹⁰⁴ Özel, *Waldo Sen Neden Burada Değilsin*, 43.

üzerinde yaşadığı toprağa karşı vazifesini yerine getirmek istediği için sosyalist faaliyetler yürütmüştür.¹⁰⁵ O dönemler Özel'in istediği ile gittiği yolun farklılığı kendi penceresinden fark edilmiyordu ki içindeki huzursuzluğu sükûnete erdirmek bir hayli zamanını alacaktı:

*“Hayat sanki kendimi mecbur ettiğim ve kendimi ruhsal olarak bağlamamak için özel çaba harcadığım işlerden ibaret. Ben neyin olağan, neyin olağandışı veya olağanüstü olduğunu doğru dürüst tartamamanın acısını çekiyorum. Bu cengin nereye varacağını kestiremesem de cenk içinde olmaktan bir beklentim var. Hayatı kendim için dokunulur kılmak.”*¹⁰⁶

Özel'in kafasını kurcalayan bir nokta da sağcılık ve solculuğun, birbirlerine kardeş düşmanlığı yapmalarıydı. Ne zaman ki savundukları şeyler tehlikeye giriyordu o zaman statülerini koruyabilmek adına emek verdikleri şeyleri terk eder hâle gelmişlerdi. Zihnini bu şekilde bir ortamın içinde bulunmak şahsiyetini de böyle yönlendirir mi sorusuyla meşgul ederken, askere gitmesiyle birlikte bulunduğu çevreden uzaklaşması resme uzak bakmasına vesile olmuştur.

Özel sosyalizmle birlikte daha bilgili, geniş ufuklu olabileceğini düşünürken, ileriki dönemlerde Türkiye’de sosyalist olmanın, sosyalistliğe yakışır bir gerekçesinin olmadığını fark eder. Zira sosyalizm, sanayileşmenin belli bir seviye üstte olduğu yerlerde işçi sınıfının varlık göstermesiyle ilişkilidir. İşçi sınıfının niteliği ve geleceği meselesi sanayi-ötesi toplumlarda teorik ve teknolojik planlamaları da zorunlu kılar. Bunun dışında kalan ülkelerde ise bu mesele çok karışık bir durum halini alır. Bir diğer sebep ise bir toplumda sosyalizmin temeli işçi sınıfı ve üretim güçleri meselesiyle yeterli kalmayıp aynı zamanda siyasî ve dinî örgütlenme arasındaki ilişkiyle de alakalıdır. Hristiyan ülkelerde komünist hareketin yürürlükte olması bu durumla ilişkilidir. Ama Türkiye’de sosyalist komünist hareket kendine temel olarak sadece Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasını mümkün kılan sosyal ve kültürel değişimleri esas alır. Dinî saikleri görmezden gelen bir tutum vardır.¹⁰⁷ Özel'in topluma dair düşüncelerini şiirlerinde de görmek mümkündür:

¹⁰⁵ İsmet Özel, *Sorulunca Söylenen* (İstanbul: Şûle Yayınları, 2000), 396.

¹⁰⁶ Özel, *Waldo Sen Neden Burada Değilsin*, 57.

¹⁰⁷ Özel, *Waldo Sen Neden Burada Değilsin*, 67-69.

*“Besbelli leşler koruyor şehrin bedenlerini
göğsünün kafesinde yalnızca pasak*

...

daha esmer

daha kan kusturucu

sen o baygın sevgilerin adamı değilsin.

sana yaşamak düşer çarkların gövdesine

bin demir kapıyla hesaplaşmaktan omzun çürümelidir

bin çeşit güneşle ovulmalıdır gaddar ellerin

yürü yangınların üstüne, kendi alevini de getir

çarpıntısız dakikası olur mu devrimcinin¹⁰⁸

Askerlik dönüşü bıraktığı ortamın daha da bayağılaştığını gören Özel, anlık heveslerin, ucuzlukların anlayışsızlıkların hâkimiyetini görmüştür. Bunun acısını en derinlerde yaşayan şair, duygularını şiirine yansıtmıştır. Şehre dönüşü ile birlikte samimiyetsiz tarafgirliklerin aslında leşlerden farksızlığını kan kusturucu nefretle betimlemiştir. Bununla birlikte hesaplaşmanın ardına düşüp, bin demir kapıyla mücadele edeceğini bilse de korkusuzca yürümenin getireceği nihaî devrimin peşine düşmekten kendini geri alamamıştır. Böylesi bir mücadele içinde olmakla baygın sevgilerin adamı olmanın uzağında kalacağını düşünmüştür. Geçmiş dönemlerde serdettiği bir dizesinde “*güllerin bin yıllık mezarlığı bendedir*” gururu yerini, ileriki dönem şiirinde “*tez kızaran güllerden kendini sakın*” dizesiyle gelineen durumun aleladeliliğini vurgulamıştır.

Ülkenin mevcut durumu hakkında farkındalık sahibi oluşu Özel’in buhranlara girişine kadar uzamıştır. Yapılan çabaların karşılıksız kalışı ve çabaladığı ortamda insanların bencilliğini fark edişi kendisi için bir yıkım ve yol ayrılışının başlangıcı olmuştur. Ruhsal durumunun iyi olmadığı dönemlerden geçerken bile, kendisini bir yalanın avutmasındansa, hakikatin acıtmasını seçmiştir:

¹⁰⁸ Özel, *Erbain Kırk Yılın Şiirleri*, 143.

*“Ben, ülkemiz bu koşullar altında olmamış olsaydı, böylesine şaşkın, delirtici bir ruh durumu içine düşmezdim. Kendi kişiliğimle dünya arasındaki alışveriş öylesine karmaşık, öyle ağır sınavları gerektiren bir olgu oldu ki, meselenin bağırıp kavga çıkarmaktan çok, çalışıp ürün vermek olduğunu anladım. Kendimi aldatmaktan kaçtım ve pişman değilim.”*¹⁰⁹

Tüm bu yaşananların, çektiği sıkıntıların nedenini duyarlı olmakta gören Özel, dönemin siyasî ortamının öldürücü darbesinin kendisi gibilerin üstüne düştüğünü ifade eder.¹¹⁰ O güne kadar yaşadıklarını yeniden gözden geçirme ihtiyacı hissettiği o yıllarda, kendi içine yönelmiş ve ontolojik çerçevede mümkün olan mutlak fikir düşüncesi etrafında yoğunlaşıp, bir iç güvenlik noktası aradığının farkına varmıştır.¹¹¹

Özel’in sosyalist düşünceden Müslüman dünya görüşüne geçmesi bir yön değişimi değil, aynı istikamette ilerleyişin sonucu olmuştur. Özel’in inanç sahibi oluşu da bu yol üzerinde yürümesi ile ilişkilidir. Önceden yaratıcı varlık inancı olsa da bu çerçeveyi tam kuramamasından dolayı bir noksanlık içinde olmuştur. Ne zaman ki bu eksiklik kalkmıştır işte o zaman iç tutarlılığı yakalamıştır.¹¹²

2.1.3. Felsefî Düzlemde Varoluşsal Kimlik Arayışı

İsmet Özel’in düşünce dünyası, hayatı boyunca canlı biçimde varlığını sürdürmüştür. Onun bu tavrı sanatından, siyasî kişiliğine, toplum bireyliğinden kulluk bilincine kadar her haline sirayet etmiştir. İsmet Özel’in bu yanı onun hayatında bitip tükenmeyen sorgulamalarının bir sonucudur. Sorgulama olayında bir felsefî faaliyet vardır. Özel’in düşünce dünyasındaki felsefî faaliyetler de şiirlerinde ve düz yazılarında göze çarpmaktadır.

Özel’in biyografisini incelediğimizde kendine dert edindiği meselelerde de felsefî faaliyetlerden uzak fikirlerin üretilmeyeceği görülmektedir. Nitekim Özel’in “kendini arayan adamın hikâyesi” olarak da adlandırılabilir yaşam serüveni, ciddi felsefî sorgulamaları barındıran soruların süzgecinden geçmiştir.

¹⁰⁹ Behramoğlu ve Özel, *Genç Bir Şairden Genç Bir Şaire Mektuplar*, 208,209.

¹¹⁰ Behramoğlu ve Özel, *Genç Bir Şairden Genç Bir Şaire Mektuplar*, 220.

¹¹¹ Kalkan Reşit Güngör, *Umudu İmkânla Buluşturan Şair İsmet Özel* (Ankara: EOY Yayınları, 2019), 47.

¹¹² Özel, *Sorulunca Söylenen*, 399.

Özel'in düşünce dünyasını şekillendiren sorularına bakıldığında; varlığın mahiyeti, insanın dünyada bulunuş amacı, kulun Yaratıcı karşısındaki konumu, vahiy-akıl ilişkisi, aklın ve bilimin din ile ilişkisi, bilginin imkânı, modern dönemde yalnız kalan insanın Mutlak arayışı noktasında varoluşsal sorgulamalar, hümanizm, insanın özgürlüğü, din ve siyaset ilişkisi, din ve edebiyat ilişkisi, modern dönem din anlayışı karşısında İslâm'ın konumu gibi meseleri içinde barındırır. Bu sorular bizzat felsefenin de konularını oluşturur.

Özel'in sistematigine bakıldığında bu meseleleri salt felsefe konusu olarak incelemeyip, ferdî sorgulamalarının felsefe ile buluşması olarak görebiliriz. Zihin dünyasını kurcalayan meselelerin felsefede de yer alışı şairi ve felsefeyi bir arada zikretmeyi gerekli kılmıştır. Nitekim arayışlarının İslâm'la nihayete erışı, bir o kadar da felsefi düzlemde gerçekleşmiştir. Bu sebeple İsmet Özel'in din tasavvurunu daha iyi kavrayabilmek adına fikirlerini felsefi yönden incelemek gerekli görülmektedir.

Kierkegaard, "*Tanrı benimle ne kastetmiş olabilir?*" derken muhtemelen İsmet Özel'in zihninden geçenler gibi birtakım kaygılar barındırmaktaydı. Dünyada bulunma hali bir kaygı sebebi olarak insanın hayatında yer edinir. Kierkegaard'ın bu sorusu gibi Özel'in de zihninden geçen sorular karşımıza çıkmaktadır. İnsanın ne yere ne de göğe ait olmadığını söyleyen Özel¹¹³, bir belirsizliği dile getirmek istemiş midir? Dünyada bulunuş başlı başına bir kaygı hali midir? Varoluşçu filozoflar bu soruya olumlu anlamlar yüklemişlerdir. İnsanın dünyada varlık kazanışı, özünü oluşturmadaki ilk adımıdır. Tehlikelerle karşı karşıya kaldıkça, sorumluluklar aldıkça özünü oluşturabilecek, kendini gerçekleştirecektir.¹¹⁴

Özel, dünyada bulunuşu bir kabulleniş ile benimser. İnsan olmanın gereği olarak görür. İnsanın dünya ile ilişkisi yaptıkları işlerle belli olur. İnsanın dünyada bulunuşu onun özgür yanına işaret ederken, yaratılmış oluşu ile de bağımlı yanına işaret edilir. Çünkü dünyada bulunma, yapılacak şeylerin olduğu dinamik bir yöne işaret eder. Eyleme durumu insana aittir. İnsanın eylemlerini diğer canlılardan ayıran ise iradî-bilinçli tarafının olmasıdır. Bu özelliklerin varlığı, insanın özgür eylemlerinin de bir habercisidir. Yaratılmış oluşu ise onun ölümlü olduğunun işaretidir. Bu durum ise insanın dünyadaki

¹¹³ Özel, *Tahrir Vazifeleri*, 13.

¹¹⁴ J.P. Sartre, *Varoluşçuluk*, çev. Asım Bezirci (İstanbul: Say Yayınları, 1985), 11.

varoluş halinin bir yerde son bulacağı anlamına gelir. Sonsuz eylemler ve istençler yurdu olmayan dünya, kabullenilmesi gereken bir şeye bağlılık halidir. Ölümün hatırlanması, insanın davranışlarını, yaşama bakışını olumlu ya da olumsuz olarak bağlayan bir hakikattir.

İsmet Özel'i rahatsız eden mesele modern dünyada değerlerin değersizleştiği, kavrayış alanımıza hiçbir katkı sağlamayan bilgi çağının bayağılığından duyduğu rahatsızlıktır. Bulunduğu ortama uymayı da reddeden Özel, dünyayı evi olarak görmediğini, dünyada varoluşunu ilahî kaderin sonucu olarak görerek kendini teskin eder.¹¹⁵ Özel'in kader söylemiyle, ateist varoluşçuların ifade ettikleri gibi “*dünyaya fırlatılmışlık*” halinden de berî olduğunu anlamaktayız. Çünkü insan dünyaya salıverilmiş değil, dünyaya kulluk göreviyle bırakılmış yaratıktır.¹¹⁶

İnsanın dünyaya fırlatılmış olduğunu kabul etmeyen Özel'in dayanağı, insanın ilâhî bir gücün tasarrufuyla yeryüzünde bulunduğunu düşünmesidir. Zira Yaratıcı her ne yaparsa en mükemmel şekilde yapar.

Dünyaya fırlatılma anlayışı Martin Heidegger'in de üzerinde düşündüğü bir konudur. Heidegger, insanın fırlatılmışlığını varoluşunun başlangıcı zaviyesinden inceler. Yani Heidegger, fırlatılmışlığı insanın kendini oluşturma imkânının başlangıcı olarak görür. Bu sebeple Heidegger'de insanın fırlatılmışlığı olumlu anlamları içinde barındırır.

Heidegger ve Özel'in fikir ayrılığı yaşadıkları nokta ölüm hakikatidir. Zira Özel, ölümü bir vuslat olarak görürken, Heidegger varoluşun sonu olarak görür. Ölümün varlığını bilmek, imkânın varoluşunu tatmaktır. Bir başka deyişle Heidegger için ölüm düşüncesi, insanın varoluşsal yaşamını anlamlı hale getirmek içindir. Ölümle birlikte insan düpedüz varoluşunun imkânsızlığı ile başbaşa kalırken¹¹⁷ yaşamla birlikte insan, ontolojik-existential yorumlamasını olanaklı kılar.¹¹⁸ Nitekim Heidegger'de varlıkların değeri dünyada varoldukları kadardır. Ölümle birlikte ise varoluşsal varlığın zemini kaybedilmektedir.¹¹⁹

¹¹⁵ Özel, *Tahrir Vazifeleri*, 24.

¹¹⁶ Özel, *Tahrir Vazifeleri*, 57.

¹¹⁷ Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman*, çev. Kaan H. Ökten (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008), 271.

¹¹⁸ A.Kadir Çüçen, *Heidegger'de Varlık ve Zaman* (Bursa: Asa Kitapevi, 2003), 87.

¹¹⁹ Kaan H. Ökten, *Ölüm Kitabı- Ölüm Düşüncesinin Temel Metinleri* (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2010), 242.

İsmet Özel'in kafasını kurcalayan meselelerden birisi de varlığın mahiyeti sorusudur. Özel, insanın tamamlanmış bir mahiyeti olmadığını, mahiyet kazanmanın canlılar arasında insana has olduğunu belirtir. Bu durum, “*varlık özden önce gelir*” önermesine benzerliği ile varoluşçuların temel görüşlerinden birini paylaşıyor izlenimini verse de onlarınkinden farklılık arz etmektedir. Varoluşçulukta, varoluş içindeki insanın özü muallaktır. Başka bir deyişle ulaşması gereken belli bir “öz” yoktur. Tanrıtanıamaz varoluşçulardan Sartre, insanın belirgin bir doğasının var olduğunu kabul etmek demek Tanrı'nın varlığını kabul etme manasına geleceğini söyler. Bir güç tarafından konulmuş yasalarla insanın doğasının oluşacağı anlamına gelir. Bir başka deyişle “*Tanrı yaratırken neyi yarattığını çok iyi bilir.*” Dolayısıyla ateist varoluşçular, Tanrı olmadığı için insanın belli bir doğasının da olmayacağını kabul eder. İnsanın varlık âlemine çıkışı ile birlikte özünün oluşmaya başladığını savunurlar.¹²⁰ İsmet Özel bu düşünceye katılmaz. İnsanın öze ulaşması ancak Allah'ın insan için koyduğu emir ve yasaklara uyması ile gerçekleşir. Dolayısıyla insan varoluşunu özgürce inşâ etmez, yaratılışının künhüne vararak varoluşun lezzetini alabilir.¹²¹

Özel'in insanın varoluşu üzerindeki düşünceleri, bizlere teist varoluşçu filozof olan Søren Kierkegaard'ın düşüncelerini hatırlatmaktadır. Kierkegaard'a göre insan kendi varoluşunun merkezindedir. İnsan kendini mutlak şekilde seçebilir. İnsanın kendini mutlak anlamda seçişi özgürlüğüne işaret eder.¹²² Burada dikkat edilmesi gereken husus, bireyin kendisini yaratması değil, kendisini seçmesidir. Zira yaratmada mutlak faillik söz konusudur. Seçmede ise yaratılmış olanı özgür bir şekilde tercih etme vardır.¹²³

Kierkegaard'a göre özgürlüğün imkânı tinsel doğaya bağlıdır. Çünkü insanın eylemleri, sonsuz olan yüce varlıkla ilişkiyi gerektirir. İnsan eylemlerinde ne denli Tanrı'dan uzaklaşırsa umutsuzluğu da o derece artar.¹²⁴ Kierkegaard'ın özgürlüğe atfettiği anlam, İsmet Özel'in varoluş düşüncesiyle paralellik gösterir. Zira Özel de Yaratıcının buyrukları yerine getirilirse kişinin kendi özüne ulaşacağını ifade eder.

¹²⁰ Sartre, *Varoluşçuluk*, 63.

¹²¹ Özel, *Tahrir Vazifeleri*, 37.

¹²² Søren Kierkegaard, *Ya Ya Da*, çev. Nur Beier (İstanbul: Alfa Yayınları, 2020), 817.

¹²³ Vedat Çelebi, “J. P. Sartre Ve S. Kierkegaard'ın Varoluşçuluk Düşüncelerinin Karşılaştırılması”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 23, sy 2 (2013): 250.

¹²⁴ Ahmet Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü* (Ankara: Paradigma Yayınları, 1999), 509.

Modern dünyada ise ulaşılmak istenen öz, arzuların bir adı olmuştur. Bu arzular, aynı hakikate götürecek yollar değil, birbiriyle çelişen diziler toplamıdır. Arzuların çokluğu ve yolun muallaklığı ise insanı buhrana sürüklemektedir. Çünkü modern dünya, egemen bireyin etrafında dönüyor gibi gözükse de insanın egemenlik koşullarını yok etmiştir.¹²⁵

Özel, Modern Batı medeniyeti denilen sapkınlığın, dünyaya sözünü geçirme gücünü de insana bir “öz” yakıştırmasına borçlu olduğunu söyler.¹²⁶ Modern felsefe ile birlikte, insanın “düşünen hayvan” ya da “düşünen canlı” yakıştırmalarına muhatap olmasıyla, yaratılış amacının dışında özerk bir alan bahşedilmiştir. Kendi kendini düşüncesiyle, bilgisiyle var eden, diğer varlıklara hükmeden bir üst varlık. Bu noktada da insanın özgür bir konumda oluşu devreye girmektedir. Zaten varoluşçulara göre varoluşun kurucu unsurlarından birisi özgürlüktür. İnsanın belli bir öze sahip olmaması, onun özgür bir varlık olması sebebiyledir. Çünkü insan kendi varoluşunu özgür bir şekilde gerçekleştirir.¹²⁷ Hâlbuki insana en uygun varoluş atılımı dine bağlı hayattır. Eğer insan din merkezli bir hayat yaşarsa hem kendi hemcinslerine hem de başka yaratıklara karşı kendi konumuna en uygun mevkiye kavuşur.¹²⁸ Özgürlüğün Batı düşüncesindeki karşılığının aksine Özel, özgürlüğün Tanrı’ya yaklaştıkça bulunabileceğini savunur. Çünkü bir İslâm düşünürü olan Özel, insanın doğasını kabul eder. Ne zaman ki insan bu düşünceden sıyrılır özünden kopar. Özel’in fikrî hayatında en önemli mesele “yaratılmış olmayı kavrama” hususudur. Bu nokta göz ardı edildikçe hakikatten kopuş başlamaktadır. Nitekim özgürlük, hakikatle teması mümkün kılar.¹²⁹ İnsanın böyle bir anlayışta olması özgürlüğü getirir. Çünkü fıtrat üzere olmak insanı boşluğa sürüklenmekten alıkoyar. Nitekim varoluşçu psikologlardan Rollo May, 20. yüzyıl ile birlikte insanın en önemli sorununun boşluk hissi olduğunu söyler.¹³⁰ Bu boşluk hissi insanın güvensizlik duymasına neden olacak kaygıları da beraberinde getirir. Güvenlik arttıkça insan özgürleşir, özgürleştiği nispette de güvenlik ihtiyacı doyunluğa ulaşır. Bu seviyeye

¹²⁵ Ross Poole, *Ahlâk ve Modernlik*, çev. Mehmet Küçük (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1993), 191.

¹²⁶ Özel, *Tahrir Vazifeleri*, 37.

¹²⁷ Ramazan Ertürk, *Varoluşsal Din Felsefesine Giriş* (İstanbul: Yarı Yayınları, 2012), 143.

¹²⁸ Özel, *Tahrir Vazifeleri*, 83.

¹²⁹ Özel, *Taşları Yemek Yasak*, 33.

¹³⁰ Rollo May, *Kendini Arayan İnsan*, çev. Ayşen Karpat (Kuraldışı Yayınları, 1997), 16.

gelmek için insanın sağlam bir maneviyata ihtiyacı vardır. Kelime-i şahadet getirildiği vakit Allah'ın en küçüğünden en büyüğüne bütün kâinata dâhil olduğu anlaşılmaktadır.¹³¹

Özel'e göre varoluş, insanın ilahî hakîkate yolculuğudur. Bu sebepten ötürü Batı dillerindeki “*existence*” kavramı ile “varoluş” kavramını denk görmez. Tercüme edilen kelime bir nesnenin adı ise pek bir değişiklik olmaz, ama bir kavramın adı ise aktarıldığı kültürle birebir uyum sağlayamaz. “*Existence*” insanın olduğu yerde mahkûm kalmadığını, kendini her an yenilediği düşüncesini savunur. “*Varoluş*” düşüncesinde ise insanın ne ise o olabileceği vurgulanır. Her ikisinde de bir oluş vardır ama birinde bilinmeyen bir dışta aranırken, diğesinde bilinen bir içte arayış vardır. “*Existence*” düşüncesinde özgür irade ile insanın kendini inşâ etmesi varken, varoluşta içteki hakîkate varış hâkimdir. Böylelikle “*existence*” düşüncesinde insan kendini elde ederken, “*varoluş*” düşüncesinde insan Var'dan ancak nasibini alır.”¹³²

İsmet Özel'e göre varoluş, unutkanlığı malûl olan insanın hatırlama yolculuğudur. Bu hatırlama etkinliği ise yaratılışı kavrama ile oluşur. İnsan ne zaman yaratılışını fark eder, o zaman varoluşu bir anlam kazanır. İnsan nisyan ile maluldür. Bunun yanı sıra Allah'la ahidini hatırlayabilecek özellikler bahşedilmiştir. Hatırlama işi bir başladı mı, başlangıca doğru ilerleme yolunu da açmış olur.¹³³

“İnsan varoluşundaki sırrı tadarsa gerçek anlamıyla insan sayılabilir. Bu sırrı tadamayanlar, Âdem soyunun meydana getirdiği yapının bir tuğlası olarak bir nesne olur ve şeyleşir. İşte teknolojik medeniyet, insanın biricik olma imkân ve fırsatlarını asgariye indiren bir işleyişi hükümran kıldığı için insanlık gerçeğini, insan gerçeğinin karşısına bir hasım olarak dikmektedir.”¹³⁴

Batı medeniyeti, yaratılmışların en şerefli namzetine layık görülen insanı, “insanlık” tanımını altında “şeyleştirmiştir.” İnsan yığınları gibi isimlendirmelerle alelade bir kategoriye sokulan insan teki, eşref-i mahlûkat tabirinin kıymetini bilememiştir. Modern dünyada yalnız ve kaygı içinde bırakılan insan, kendisini düşürdüğü nesneler seviyesinde, “belki bir gün ben de işe yarar hale gelirim” düşüncesi altında umutsuzca bekleyişini sürdürür hale gelmiştir. Özel'e göre kapitalist dünyada insanın değeri

¹³¹ İsmet Özel, “Kem Söz Sahibine Aittir”, *İstiklâl Marşı Derneği*, Erişim: 02 Aralık 2024.

¹³² Özel, *Tahrir Vazifeleri*, 88-89.

¹³³ Özel, *Tahrir Vazifeleri*, 98.

¹³⁴ Özel, *Faydasız Randevu*, 60.

kullanıldığı kadar vardır. Yaratıcının katında ise insanın değeri, başka tağutlar edinmeden, Yaratıcıya ihlasla yöneldiği kadar vardır. O değer ki sonsuz ahiret dünyasında da devam edecek, bitip tükenmeyen rahmetin karşılığı olacaktır. Madde âlemine tevessül eden kişilerin önemi tıpkı nesneler dünyasındaki gibi işe yararlılığı bitince kalmayacaktır.

Batı medeniyeti, bilginin imkânı meselesinde de insana, fitrî anlamını bozacak bir anlam yüklemiştir. Modern Batı felsefesi, Aydınlanma Dönemi ile birlikte insanı bilen-özne konumuna yükselterek, mutlak ilim sahibi Tanrı anlayışını geri plana atmıştır. Aydınlanma düşüncesi ile birlikte bilgi yeter ki teorik çerçevelerde sunulsun herkesin bilebilir olduğu bir dönemi ifade etmiştir.¹³⁵

Batı felsefesinde “kendini bilmek” yerine, nesneler âlemini bilmek öncelikli olmuştur. Bu da birtakım kopuşları meydana getirmiştir. Nesnenin varlığı o kadar önemsenmiştir ki teknolojik bir çılgınlık ortaya çıkmıştır. Kendini bilmeyen insan, şahsına olmayacak vasıflar yüklemiştir. Sonucunda da hümanizmin kapısına varılmıştır.

Hümanist Batı medeniyetinde insan, bilgiyi ve bilginin kaynağını tahakkümü altında tutmak ister. Bilgisine ulaşamadığı şeyleri ise görmezden gelir. Batı’nın bu anlayışı onların tarihte yaşadıkları kiliseye karşı tepkilerinden kaynaklanmıştır. Orta Çağ’da kilise dünyanın merkezidir anlayışından hareketle bilgi, kilisenin söylediği kadardır. Söylenilen şey ise mutlak hakikat olarak kabul edilirdi. Copernicus devrimi sonucunda dünya merkezli evren anlayışından güneş merkezli evren anlayışına geçilmesi ile klasik kozmoloji yıkılmış bu durum da dünyanın merkezinde düşünülen kilisenin otoritesi sarsılmıştır.

Latineden türetilmiş olan “*homo sapiens*” kavramı incelendiğinde “bilen ve tanıyan insan” anlamında kullanıldığı görülür. Gerçekte bu kavramın altında insana haddinden fazla yüklenen bir mânâ vardır. Evrim kuramına göre insan evrilerek bilme yeteneğini geliştiren bir türdür. Evrimci anlayışın konumuzla ilişkisi olmaması sebebiyle burada değinmek niyetinde değiliz. Dikkat çekmek istenen mesele, “*bilen insan*” niteliğiyle insanın kendi kendini tanımlayabileceği iddiasıdır. Âdemoğlu kendine “bilen” sıfatını yakıştırdığı zaman, bütün âleme anlam verme yetkisinin de kendinde olduğu iddiasıyla ortaya çıkar. İnsanın bilen bir yönü elbette vardır. Nitekim meleklerin Âdem’e secde edişinin altında yatan neden de budur. Fakat burada bahsedilen bilgi, öğretilmiş bir

¹³⁵ Özel, *Faydasız Randevu*, 84.

bilgidir.¹³⁶ Ezelî bilgi sahibi yalnızca Allah'tır. Yaratılmışlar Allah'ın bildirdiği kadar bilgiden yararlanabilir.¹³⁷ Modern Çağ'da, bahsedilmiş bilginin kaynağı olan müteâl varlık, göz ardı edilmiştir. Kaynağı yok sayılan bilgi her türlü kullanıma açık hale gelmiştir. İstifade edenin arzularının tahakkümü altına giren bilgi, zannın hâkimiyeti altında aslî hüviyetini kaybetmiştir.

Arzularının esiri haline gelmiş bilgi insanı yorar. Hâlbuki bilginin insanla anlamlı hale gelmesi için yaşama meselesi olarak insanla bağlantılı olması gerekir. Bu şekilde bir bilgi özümsemiş bir halde insanın yaşamında yer edinebilir. Bilginin değeri pragmatist yapının gereği olarak kazanç sağlatmasında yatar. Kaybedilince insanı zarara sokmayan bilgi değerli değildir.¹³⁸

İsmet Özel, konuya bilgi-varlık ilişkisi üzerinden odaklanmıştır. Meselenin bu boyutuna odaklanmasının nedeni, onun herhangi bir dünya görüşünün bayraktarlığını üstlenmek değil, varlığı anlamlandırmak amacı içinde oluşudur.¹³⁹ Yaratılmış olmakla ne amaçlanmıştır cevabı üzerinde bilgiye açılan Özel, insanın önemini bu yönüyle kavramıştır.

Bilmenin imkânı, tarih boyu zihni meşgul eden bir mesele olmuştur. Modern dönem sonrası bilime verilen önemle birlikte bilginin sınırları da yeni bir boyut kazanmıştır. Bu dönemle birlikte bilginin imkânı meselesi, sınırlı bir varlık olan insandan, “düşünen özne” olarak meydan okuyucu bir “ben” tezahürü anlayışına evrilmiştir. İslâm düşüncesinde ise mutlak bilgi sahibi âlim sıfatının sahibi Allah'tır. O'nun rızası dâhilinde bilgiye ulaşılabilir. Sınır koyduğu yerden itibaren gayb âlemi kendisini gösterir. Bu sebeptir ki Müslüman olmak bazı şeylerin cahili olmayı bilmekten geçer. İnsanın önemi, Rabbi ile yaptığı ahittir. Eğer insan vahiy yoluyla kendine aktarılmış bilgiyle ünsiyetini koparmışsa, onun zahiren önemini insanlar eliyle korumaya kalkmak, insanın değerinin nerede olduğunu, ne kadar olduğunu bilmemek demektir ki bu bilgisizlik, insanın ortadan kalkması karşısında çaresiz kalmak demektir.¹⁴⁰

¹³⁶ Özel, *Faydasız Randevu*, 52.

¹³⁷ Özel, *Tahrir Vazifeleri*, 225.

¹³⁸ Özel, *Taşları Yemek Yasak*, 288.

¹³⁹ Özel, *Waldo Sen Neden Burada Değilsin*, 78.

¹⁴⁰ Özel, *Faydasız Randevu*, 61.

Modern Batı düşüncenin temeline bakıldığı zaman konunun kökeninde hümanizm kavramı kendini gösterir. Bilginin imkânı, varlık, özgürlük sorunu vb. birçok meselede hümanizmle birlikte insanın kulluk konumundan yaratıcı konumuna geçişiyle her imkânı kendilerinde buldukları görülür. İsmet Özel'in Batı medeniyetini yerle bir etmesinin sebebi de insana verilmiş sınırsız tasarruf hakkının sonu gelmez tüketime neden olmasıdır. Hâlbuki medeniyet misyonu itibarıyla inşa için yola çıkmıştır. Fakat dünyada insanın kimliğini ortadan kaldıran medenîleştirilme çabası bozuk bir niyetin ürünü olmuştur.

Hümanizm, genel olarak akıllı insan varlığını tek ve en yüksek değer kaynağı olarak gören, bireyin yaratıcı ve ahlâkî gelişiminin, rasyonel ve anlamlı bir biçimde, doğaüstü alana hiç başvurmadan, doğal yoldan gerçekleştirebileceğini belirten ve bu çerçevede insanın doğallığını, özgürlüğünü ve çıkarlarını ön plana çıkartan bir felsefî akımdır.¹⁴¹

Hümanizm insana bir “öz- ne'lik” yakıştırması yapar. Öz ne'liğin kendinde yer edindiği sanısına kapılan kişi, kendini kuşatan çevrenin dayatmalarıyla bir kalıba sokulur. Sonrasında kendini öz-ne gören insan, etrafındaki şeyler üzerinde egemenlik kurma çabası içindeyken, kendi öz arayışından mahrum kalır. Burada insanın kendini yaratılmış konumundan çıkararak, yaratan ve yarattıklarına hükmeden bir hükümrân rolü biçmiştir. Bu konumdaki kişi kendi yaşam varoluş seyrini bir kenara bırakmış, var olanların varoluş sebebi rolünü üstlenmiştir. İsmet Özel, hümanist teorileri, kulluk bilincinin yok olmasına neden olarak görür.

*“Benim özne olmayışım, özü arayışımınla açıklanabilir. Özne ben olsaydım öze yönelme gereği duymazdım. Ne'yi öğrenmek istersem harekete geçmem gerek. Özle ilgiyi kurmak için davrandığımda özün, benim ne'liğim olmadığını fark ediyorum. Bu ayrım aynı zamanda beni aydırıyor. Beni öze çeken şey benim ne'liğimdir. Ne'yim ki çekiliyorum. Çekip çevriliyor, döndürülüyorum. Benim değişkenlik ve uyarlanabilirliğim özne olarak özelliğim değil, değiştirilebilir ve uyarlanabilir kul olarak özelliğimdir. Öz'lük bende değil. Bende bulunan yalnızca kulluğumdur.”*¹⁴²

¹⁴¹ Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, 431.

¹⁴² Özel, *Tahrir Vazifeleri*, 67.

İsmet Özel, insanın özne olamayacağını kulluk bilinci ile açıklar. Hakikati insanın dışında görür. Bu hakikate yaklaştıkça insan özünü oluşturur. Modern Batı düşüncesindeki “aşkın öznecilik” ile birlikte bir önermenin doğruluğu önermeyi kuran kişinin zihin dünyasına bırakılmıştır. Bu görüşe göre bilinen şey, bilen özne tarafından yapılandırılan, dolayısıyla yaratılan bir üründür.¹⁴³

İnsan, aşkınlık durumu ile hakikati kendi içinde, bireysel değerler arasında aramaya başlamıştır. Bu anlayışla birlikte insan artık kendini doğrulayacak bir dış dünyaya ihtiyaç duymamıştır. Çünkü hümanistik bir din anlayışı gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Batı dünyası her ne kadar dine karşı dışlayıcı bir tutum sergilese de kendi icat ettikleri teorileri taassupla yüce bir konuma çıkarırlar. Ama bilinmelidir ki din gerçeğinin vazgeçilmezliği, felsefenin çözümlerinden daha iyisini sunması değil, insanlığı içine düştüğü akıl hapishanesinden kurtarma gücünün yalnızca onda olması sebebiyledir.¹⁴⁴

İsmet Özel, hümanizmi Modern Batı’nın dini olarak görür. Özel’e göre hümanizm dini, aşkın bir gücü kabul etmediği gibi, çözümün de bizzat kendinde olduğunu iddia eder. Bu yönüyle hümanizm, dünya üzerinde insan soyunun rububiyet iddiasını pekiştirir. Özel, hümanizmin aksine insanı özne olarak değil, kültürel bir ortam olarak görür. Arayan, bununla birlikte aradığını da kendine katan bir ortamdır. Hümanizmle birlikte insana atfedilen rububiyet telakkisi, insanın anlam arayışı içerisine değil de bizzat aranan hakikatin sahibi haline gelmeyi amaçlar. Bunun sonucunda ise insanın insana ortam olarak sunulduğu gerçekliğin yokluğunun dayanılmaz acısı hüküm sürmektedir. Günümüzde insanın ortam olarak deva olamayışı sonucu; “*Hastaneler hastalık, mektepler cehalet, mahkemeler zulüm, piyasalar yoksulluk üretir haldedir.*”¹⁴⁵

“*İnsan hakikati elinde tutmaz ancak hakikate kendini bırakır*”¹⁴⁶ diyen Özel, hümanist kültürün insanın sahip olduğu bazı becerileri ve yaşama imkânlarını insanın elinin ve beyninin ürünü olarak gördüğünü söyler. İslâm anlayışı ise yaratmanın Allah’a mahsus olduğunu belirtmekle kalmaz, hayvanların ehlileştirilmesinden gemilerin

¹⁴³ Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, 669.

¹⁴⁴ Özel, *Tahrir Vazifeleri*, 105.

¹⁴⁵ Özel, *Tahrir Vazifeleri*, 123.

¹⁴⁶ Özel, *Faydasız Randevu*, 104.

yüzdürülmesine kadar bütün yaşama imkânlarının ancak Allah'tan gelen bilgiyle mümkün olduğunu ifade eder.¹⁴⁷

Özel'e göre hümanizm karşısında Kur'an-ı Kerim'le birlikte yeni bir yol çizilmelidir. Bunu yaparken şimdiki düzenin üzerine inşa edilerek değil, düzeni yıkıp yeniden inşa edilmelidir. Zira *“çağdaş hümanist değerler bütün dünyayı kuşatan bir din olarak bizimledir. Hümanizmi yeşile boyayarak bâtılın budalalığından kurtulamayız.”*¹⁴⁸ Batının yeni bir din olarak ortaya çıkardığı hümanizm karşısında öncelikle İslâm'ı canlı bir organizma olarak dünyada faal hale getirmek gerekir. Bu da zamandan ve mekândan “tecrit” edilerek yapılmalıdır. Düzenin alternatifi olarak sunulmamalıdır. İslâm'ın saffetliği ile inşa edilmelidir. Hiçbir şekilde Kur'an-ı Kerim'in muhkem ayetleri tevile yönelmeden yürürlükte olmalıdır. Sonraki aşama “tefrik” aşamasıdır. İslâm'ın tarihsel kaldığı düşüncesinin kabul edilmemesi, her an ve duruma özgü hükümlerinin işler halde olduğunun kavranılması gerekir. Bu iki derece sağlanırsa o zaman “tevhid” noktasına ulaşılmış olacaktır.

2.2. YENİ BİR DÜŞÜNME YOLU OLARAK İSLÂM

Yaşamı boyunca farklı geçitlerden geçip sonrasında ihtida olarak adlandırdığı sükûnetini İslâm'da bulan İsmet Özel, entelektüel birikimini, İslâmî külliyyatın içine adapte etmeye kalkışmadan lakin içinde eriterek yeni bir düşünme yolu olarak İslâm teorisini ortaya sunmuştur. İlk başta akıllara İslâm'ın neden yeni bir düşünme yolu olarak sunulması anlaşılmaz gelebilir. İslâm zaten var olan bir dindir. Lakin burada bahsedilen yeni bir biçim olarak değildir. Buradaki husus bir tazelenme, diriliş, arınma anlamındadır. Zira tazelenen hayat yenidir. İslâm'ın yeniliği de onun hayat vericiliğinde saklıdır.¹⁴⁹

Öncelikle fark edilmelidir ki Müslüman olmanın verdiği sorumlulukların insana bahşedildiğini bilerek yaşamanın sevincine talip bir şair/yazar portresi ile karşı karşıyayız. Kendisi Müslüman olmayı *“yaratılmış olmayı kavramak”* ile bir görür. Bu ifadede gizlenmiş ama mihenk taşı öneminde bir kavrayış alanı vardır. Hak ile batılın savaşını belirten bir ifadedir. Çünkü küfrün merkezinde insanın yaratılmış olmayı

¹⁴⁷ Özel, *Bakanlar ve Görenler*, 65.

¹⁴⁸ Özel, *Sorulunca Söylenen*, 33.

¹⁴⁹ Özel, *Taşları Yemek Yasak*, 25.

unutması, kendini fail konumuna alarak her şeyin merkezinde görmesi, adeta kendisine Tanrısal bir öz yükleme vardır.

Özel'in bu farkındalıkla yola çıkma hususunu özellikle belirtmesindeki neden, hayatî önem arz eden sorunların bilincinde olmasındandır. İşin içinden çıkılamayan kocaman bir sorun vardır: Dünyayı kuşatan yaşama şartları, Müslümanları da etkilediğini kabul edersek Müslümanları kâfirlerden hangi özellikleri ayıracaktır?¹⁵⁰ Bu soruya verilecek cevap, Müslümanların sistem içindeki duruşunu da belirlemesinde önem arz etmektedir. Müslüman âlemi, iki süper güç arasında bir yer tutmakla yerini belirliyor gözükmektedir. İslâm'ın kor halinde bekleyen vaziyetinden, Batı bizzat haberdardır. Hasımını tanıyan, onun cevherini unutmayan dolayısıyla gözünün önünden de ayırmayan bir güç olarak Batı, Müslüman dünyasını birtakım avantajlarla unuttuğu şeyi hatırlamaması yönünde yönlendirmektedir. Peki bu meseleden Müslümanların ne kadarı haberdardır sorusu düşünülmesi gereken bir gerçektir. Müslüman âlemin hareket ettirici saiklerini göz önüne alırsak cevaplaması zor gözükmemektedir.

Böylesi çetrefilli bir halde yeni bir düşünme yolu olarak İslâm'ı, dünyanın yaşadığı değişmelere karşı elverişli çözümler getirecek bir dünya görüşü olarak getirmek kolay bir şey olarak gözükmemektedir. Bununla birlikte yüzyıllardır yaşananların İslâm dünyasına bir getirisi olmamış ve arada kalmışlığın sancısını ağır bir biçimde çekmiş olan Müslümanlar beklenen günü bir kor gibi gönüllerinde beslemektedir.

Yeni bir düşünme yolu olan İslâm, onu özünden ayıracak sonuçlar doğurur mu sorusunu gündeme getirebilir. Hâlbuki bilinmelidir ki *İslâm'ı yeni bir düşünme yolu kılan onun değişmez yanı, onun Nassları ve Sünnet-i Seniyye'sidir.*¹⁵¹

Özel'e göre İslâm'ın yeni bir düşünme yolu olarak görülmesi için öncelikle özgür olmanın bilgisine vâkıf olmak gerekir. Zira *İslâm özgür olmanın bilgisidir.*¹⁵² Bu ifade muhataplarının kafasını kurcalar nitelikte olabilir. Özel buna Kur'an-ı Kerim ile özgürlüğün bilgisine varılacağı cevabını verir:

“İnsan iki şey peşindedir: Ya özgürlüğünü arar ya güvenliğini. Aslında birini bulmadan öbürünü sağlaması mümkün değildir. Özgürlük büyük ölçüde dışa doğru,

¹⁵⁰ Özel, *Taşları Yemek Yasak*,26.

¹⁵¹ Özel, *Taşları Yemek Yasak*,27.

¹⁵² Özel, *Taşları Yemek Yasak*,31.

güvenlik içe doğru bir edimdir. Ben bugün Kur'an'a bağlanmakla varoluşsal güvenliğime kavuştuğum inancındayım. Ancak bu güvenlik noktasından sonradır ki özgürlük elde edilebilir. İslâm benim için şifadır. Yaralı olmayan veya yarasını tanımayan bu şifadan nasibini alamaz."¹⁵³

Bahsedilen iki durumda da insanın aradığı hatta özlemini duyduğu şey varlık alanına ait bir meseledir. Özgürlük arayışına giren insan, bir yere bağlanmış olma hissiyatının verdiği rahatsızlıkla yola koyulmuştur. Aslında insanın özgürlük olarak aradığı şey belki de yitirilmiş ve bağlanınca da kazanacağı yaratılış bilmecesidir. Özel'in temas ettiği konu da meseleye böyle bakmayı mümkün kılmaktadır. Zira Özel'in aradığı özgürlük ve güvenlik ihtiyacı birbirini besleyen şeylerdir. İnsan önce güvenli alanda olacak ki sonrasında özgürlüğünü hissetsin. Modern dönemin arayış sorunu belki de burada ortaya çıkmaktadır. Ontolojik güvenliği elde etmeden özgür olma isteğinin sonunda insanı huzursuz, aidiyat hissinden uzak bir yalnızlık kuşatmıştır.

İsmet Özel yeni bir yol olarak İslâm önerisinde, özgürlük bahsinin meseledeki önemini kavratmak adına kavrama titizlikle eğilmiştir. Özel'in belki de edebiyatçı yanını en baskın olarak hissettiğimiz tarafı, anlam dünyamızda karşılığı olan kelimeleri kullanmasıdır. "Hürriyet" ile "özgürlük" kelimeleri arasında bilinçli bir şekilde özgürlüğü seçtiği görülür. Özel, hürriyet kelimesinin batılı bir kavramın tercümesi olduğunu söyler. Fransızca'da "liberté" veya İngilizcedeki "liberty," "freedom" kelimelerinin karşılığı olarak "hürriyet" kullanılmaktadır. Dolayısıyla felsefî ve siyasî bir anlamı barındırır. Özel bu özelliği ile kavramın İslâmî anlayışa cephe alan bir yönü olduğunu belirtir.¹⁵⁴

Özgürlük kelimesi bahsedilen eksiklikten arınmış haldedir. Zira Türkçe konuşmak Türkçe düşünmek demektir. Özgürlük "Öz"ün "gür"lüğüdür. Öz, cevherdir. Esas olana denir. Gür olmak ise bir şeyin bolluk içinde ve güçlü olmasına işarettir. Dolayısıyla özgür olarak yaratılmış olan insan, cevherinde bulunan şeyin, fişkırtmasının bilincinde olmakla gür haldeki özünü kavrar. Öz bilgisi, her insanda doğmak, şuur katına çıkmak zorundadır. Eğer insan öz bilgisini kendi özünden elde etmeyi başaramamışsa, bunun farkına varmamışsa onu hiçbir eğitimle öğrenemez.¹⁵⁵ Bu noktada Batı

¹⁵³ Özel, *Sorulunca Söylenen*, 29.

¹⁵⁴ Özel, *Taşları Yemek Yasak*, 32.

¹⁵⁵ Özel, *Faydasız Randevu*, 84.

medeniyetine özgürlüğün karşısı tutumdan neşet etmiştir denilebilir. İlâhî olanın dışında referanslardan hareketle insana teorik bir çerçeve çizerek özgürlüğüne karşı engel oluşturur. Zira “*özü gür olmayan insanın hakikatle teması mümkün değildir.*”¹⁵⁶ Özgürlüğün bilgisini elde etmenin yolu da Kur’an ve Sünnet’e bağlılıktan geçer. Çünkü vahiy dışında hiçbir bilgi yolu ne yapıp ne yapmamayı söyleyemez.¹⁵⁷

Batı medeniyeti İslâm hariç diğer tüm kadim kültürlerle karşı zaferini kazanmıştır. Mevcudiyetini koruyan İslâm kültürü bunun fark edilebilir tezahürlerinden biridir. Bugün İslâm dünyası parçalanmış halde bütünlük özlemi çekiyorsa bu gerçeğin unutulmuş olmasındandır. Nitekim tarih boyunca Batı medeniyeti İslâm’ın hakikatini unutmuyarak karşısına gizli veya açık şekilde hasmı belleyerek ilerlemiştir.

Bu noktada Özel durum tespiti yapıp çözüm önerisini de sunmaktadır. Öncelikle yapılması gereken bizi güçlendiren şeylerin Batı’yı güçlü kılan nedenlerle aynı olmadığını idrak etmektir. Aklın birliği, gönül birliğini mümkün kılmaz. Burada birlik olan bir akıl da yoktur. Ama hareket etmede kullanılan aracın birliği olarak, akıldan bahsedilmektedir. Niyetin bir olmadığı yerde aynı yol üzere yürümeye çalışmak yönü kaybettirir. Buradan hareketle ekonomiyi güçlendirerek kurtulma çabası da nafi değildir. Çünkü zaten kurtulma gerçekleşirse ekonominin de güçleneceği bilinmelidir. Kurtuluş ise İslâm’ın bizlere sunduğu ölçütlerin anlam kazanması ile mümkündür.¹⁵⁸ Bu düşüncesi ile İsmet Özel, Müslümanların, önce güçlenerek Müslüman topluma ulaşalım dediği yıllarda “hayır önce Müslüman topluma varalım ki güçlü toplum olduğumuz bilinsin” demeye Allah’ın hidayetiyle nail olmuş bir kişiliktir.¹⁵⁹

Müslümanca tavrın hayatımıza tamamen etkisinin olabilmesi için Müslüman bir kafa yapısına sahip olmak yeterli değildir. Zira İslâmî tavır ön kabuller silsilesinden ibaret değildir. *O aynı zamanda Müslümana has fiillerin de ortaya konulmasıyla bütünleşen bir anlayış ve anlatış, bir biliştir.*¹⁶⁰

Sorunların üstesinden gelebilmek için derin bir itikadî bakış açısına sahip olmak gerekir. İmana ilişkin meselelerde ne kadar asla sadık kalınırsa çözüme o kadar

¹⁵⁶ Özel, *Taşları Yemek Yasak*,33.

¹⁵⁷ Özel, *Taşları Yemek Yasak*,43.

¹⁵⁸ Özel, *Taşları Yemek Yasak*,52.

¹⁵⁹ Lütfi Bergen, *Kalın Anadoluculuk: -İsmet Özel’e Bir Cuma Mektubu-* (Ankara: Akçağ Basım Yayım, 2015), 10.

¹⁶⁰ Özel, *Taşları Yemek Yasak*, 210.

yaklaşılır. Bu noktada da Müslüman gruplar arasındaki tartışma meselelerine eğilmek gerekir. Örneğin Kur'an-ı Kerim'in Allah kelamı olduğundan kimsenin şüphesi yoktur. Ama bununla birlikte bu yüce kelam insana ne söylüyor diyen yoktur. Bu mesele üzerinde birlikte durup düşünme olmadığı sürece ihtilafların ardı kesilmemektedir. Bu noktada tartışma meselesi bulmaktan çok, Müslümanın muhatap kılındığı meselelere sadık bir şekilde açık olmak gerekir.¹⁶¹ Yapılması gereken şey, Kur'an ve Sünnet doğrultusundaki hayat görüşünün kendimizi etkilemesine imkân vermektir. Eğer bu başarılabilirse aynı zamanda modern belalar da def edilebilir.¹⁶²

Özel, somut örnekler üzerinden pek gitmez. Sebebi İslâm'ın özüne olan tam teslimiyetidir. Özel, bilmektedir ki İslâm'ın en belirgin olan din hükümleri “*yap*” yönünde olanlarıdır. Bir Müslümanın hayatında “*yapma*” hükümleri belirleyici değildir. İslâm'ın beş şartına bakıldığında emirler hep “*yap*” yönündedir. Nedeni Müslümanların pasif değil, aktif olmaları gerektiğindendir.¹⁶³ “*Yap*” lara tam sadakat, “*yapma*” ların da önüne geçeceğinden, yerküre üzerine tasallut olmuş sistem ve onun çıktısı medeniyetin karşısında “*yapma*”ları ön plana çıkarmak ümitsizliğe düşme tehlikesi yaratabilir.

Özel, her şeyden önce niyetin halis tutulmasını önemsemektedir. Geçmişten günümüze nice sözler söylenmiştir. Ama bunların hangisi söyleyenin konumundan bağımsız olarak söylenmiştir üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur. Amaç İslâm'ı tekrar hâkim etmek istemek midir yoksa söyleyen ağızların rant sağlama biçimi midir?

¹⁶¹ Özel, *Sorulunca Söylenen*, 399.

¹⁶² Özel, *Taşları Yemek Yasak*, 212.

¹⁶³ Özel, *Taşları Yemek Yasak*, 214.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSMET ÖZEL'İN MEDENİYET ELEŞTİRİSİ

3.1. İSMET ÖZEL'DE MEDENİYET SORUNU

3.1.1. Medeniyetlerin İç Yüzü

İsmet Özel'in düşünceleri medeniyet bahsine açıkça bir muhalefeti yansıtır. Özel için medeniyet, din dışı bir kalkışmadır. Hiçbir şekilde masum ve insanlık namına yararı olmayan, yaratılanların aşkın olanla bağlantısını kesen, hegemonik-materyalist bir hayat nizamıdır.

Özel, medeniyeti üç tane ana özellik altında toplar:

- a.) Optimisme: Medeniyet insanoğluna parlak bir gelecek sunar.
- b.) Universalisme: Medeniyet evrensel olan tek yoldur.
- c.) Ethnocentrisme: Medeniyetin kaynağı ve yaratıcısı Avrupa'dır.¹⁶⁴

Bu özelliklere göre medeniyetin üç ana noktasının varacağı nihaî yer sömürgecilik ve emperyalizmdir.¹⁶⁵ Batı medeniyeti bu iki temel üzerine inşa edilmiştir. Hegemonik Batı dünyası tüm dünya değerlerini çarkında öğüten dev bir makine gibi amaçlarının önünde yok etmektedir. Batı medeniyetinin makineliği karşısında, insanın organikliği de görmezden gelinip mekanik bir araç durumuna sokulmuştur. Mekanik insanın oluşturulmasındaki amaç ise değerlerin gündemden uzak tutulmak istenmesidir.¹⁶⁶

Özel'in medeniyet karşıtlığı ile dinî düşüncesi arasında doğrudan bir ilişki vardır. Onun tenkit ettiği konuların merkezinde insanın hümanistik tavrı yatmaktadır. Çünkü medeniyetler sonucunda insan, doğaya karşı hükmedişinin ürününü elde etmiştir. Benmerkezci insan, kendini Tanrı gibi konumlandırır. Tanrının inayetine ihtiyaç

¹⁶⁴ Özel, *Üç Zor Mesele (Teknik- Medeniyet-Yabancılaşma)*, 251.

¹⁶⁵ Özel, *Üç Zor Mesele (Teknik- Medeniyet-Yabancılaşma)*, 252.

¹⁶⁶ Özel, *Tahrir Vazifeleri*, 109.

duymadan muhteşem medeniyetlerin yaratıcısı haline gelmiştir. Dolayısıyla medeniyetlerin insanlığa sundukları şeyler Kur'an'a aykırıdır.¹⁶⁷

Medenî hayatta insanların arzularının bir sonu yoktur. Kesin olarak kalplere yerleştikten sonra oradan çıkarılması pek mümkün değildir. Çünkü medeniyet, toplum hayatının düzenlenmesinde nefsin eğilimlerine üstünlük tanınmanın doğal sonucudur.¹⁶⁸ İnsanı her şeyin ölçüsü olarak gören medeniyetlerin fikriyatları da kaçınılmaz olarak beden özellikleri esas alınarak oluşturulur.¹⁶⁹ Nihayetinde Batı medeniyeti denilen sapkınlık, sözünü geçirme gücünü insana bir “öz” yakıştırma eğilimine borçludur.¹⁷⁰

Özel, günümüz hâkim medeniyetini “hırdavat medeniyeti” olarak görür. Hurdadan farkı olmayan metal yığınlarının, insanın manevî tekâmülüne faydasının olmadığını, Yaratıcıyla arasına demirden engeller oluşturduğuna inanır.¹⁷¹

İsmet Özel, İslâm ile medeniyet olgusunu ortak paydada buluşturma girişimlerine net bir şekilde tavrını koyar. İslâm'ın Batı'yı rehabilite edici bir misyonu olmadığı gibi, medeniyetlerin İslâm'dan esinlendiği kısımlarının da olduğunu söylemek yersiz bir güzelleme çabasıdır. İslâm ne kurtuluş ideolojisi ne de teknoloji medeniyetinin ruhsal dayanağıdır.¹⁷²

3.1.2. Küresel Dünya Sistemi Bir Din midir?

Dünya sistemi, emperyalist yayılmacı tavrıyla hâkim bir güç olarak kendini göstermektedir. Küresel bir güç halinde olan bu sistemin etkisinin içine dinler de girmektedir. Müntesibi olduğu dinin sistem karşısında aldığı konumla insanın da duruşu belli olmaktadır.

Dünya sistemi menşeyini Avrupa'dan alır. Bulunduğu topraklarda büyüüp gelişmesini ise Orta Çağ Hristiyanlığı'na karşı bir güç haline gelmesine borçludur. Modern dönem Hristiyanlığında bilhassa Protestanlığın katkısı ile artık Hristiyanlık bir din olmaktan ziyade, kapital düzenin işleyişine yardımcı ideolojik vasıf yüklenmiştir.¹⁷³ Konuyu geniş hatlarıyla ele alan Max Weber'in, “*Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhu*” adlı eserinde Protestanlık ve kapitalizmi bir araya getiren ana faktörün rasyonellik

¹⁶⁷ Özel, *Üç Zor Mesele (Teknik- Medeniyet-Yabancılaşma)*, 259.

¹⁶⁸ Özel, *Üç Zor Mesele (Teknik- Medeniyet-Yabancılaşma)*, 262.

¹⁶⁹ Özel, *Bakanlar ve Görenler*, 46.

¹⁷⁰ Özel, *Tahrir Vazifeleri*, 37.

¹⁷¹ Özel, *Üç Zor Mesele (Teknik- Medeniyet-Yabancılaşma)*, 289.

¹⁷² Özel, *Üç Zor Mesele (Teknik- Medeniyet-Yabancılaşma)*, 293.

¹⁷³ İsmet Özel, *Cuma Mektupları I* (İstanbul: Çıdam Yayınları, 1989), 79-80.

olduğu görülmektedir. Protestanlık mezhebiyle merkezde yer alan ana dogma, Tanrı'yı hoşnut edecek şeyin sofuluk yoluyla ahlâkî olanı elde etmek değil, aksine sosyal hayatın biricikliğini ön plana alıp dünya içi görevleri öncelemektir.¹⁷⁴ İşte bu noktada da kapitalizmin gücü devreye girmektedir. Kapitalizmin ruhunda “*summum bonum*” vardır. Yani en yüksek iyiyi elde etmek için dünya hayatında para kazanmak bir amaçtır. Öyle ki bu hissiyat dinî duygularla iç içe geçer. Dinî pratiklerin geride kaldığı ve temel ahlâkî ilkelerin yerini artık yenedünya düzeninin ortaya çıkardığı metalaşmış kazanç ilkeleri almıştır. Bu ilkelerde “kazanç getiriyorsa iyi olandır” anlayışı hâkimdir.¹⁷⁵

Orta Çağ döneminde insan onurunun ve çabasının değeri, yerini kapitalist sistemle birlikte insanın ruhunda aşılmaz bir şaşkınlık ve güvensizliğe bırakmıştır.¹⁷⁶ Günümüzün dünyasında sistem o kadar karmaşık bir vaziyetteki ancak felsefe ve iktisat gibi disiplinlerle yakından incelendiğinde kendi niyetini belli etmektedir. En azından Orta Çağ döneminde iktidarı elinde bulunduranların sapık inançları dışında, salih yolu seçme imkânı insanların elinde bulunuyordu. Günümüzde ise Ortaçağ'ı en derinden yaşar haldeyiz. Zira bugün sermayedar-teknokrat-bürokrat üçlüsünün yönettiği kapitalist sistemin karanlığında bulunmaktayız.¹⁷⁷ Artık modern dünya sisteminde putperestliğin çeşitli yüzlerini görmek mümkündür. *Çünkü insanlar yenedünya düzeninde göksel varlıklar ya da kendi yaptıkları putlara değil, devlet adamlarına, piyasaya ve makinelere tapmaktadırlar.*¹⁷⁸ Batı dünyasında görülen sözde gelişmeler insanın insana kulluğundan başka bir şeye hizmet etmemektedir.

Orta Çağ'ın da kendi içinde karanlık yönleri olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Nasıl ki Modern Çağ ile birlikte ezici kapitalist güç hâkimken Orta Çağ döneminde de hegemonik güç kilise ve din adamlarının elindeydi. Başlı başına Protestanlığın ortaya çıkışı kiliseye baş kaldırı ile başlayan bir reformasyon sürecini kapsamaktadır. Dolayısıyla Modern Çağ'ın yıkıcı gücünden bahsederken Orta Çağ dönemi'nin aksaklıkları da gözden kaçırılmamalıdır.

¹⁷⁴ Max Weber, *Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhu*, çev. Milay Köktürk (İstanbul: BilgeSu Yayınları, 2013), 46.

¹⁷⁵ Weber, *Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhu*, 24.

¹⁷⁶ Erich Fromm, *Özgürlükten Kaçış*, çev. Şemsa Yeğin (İstanbul: Say Yayınları, 2023), 90.

¹⁷⁷ Özel, *Üç Zor Mesele (Teknik- Medeniyet-Yabancılaşma)*, 84.

¹⁷⁸ Özel, *Üç Zor Mesele (Teknik- Medeniyet-Yabancılaşma)*, 80.

İsmet Özel bu noktada dünya sistemi olgusunu ele alırken modernite, medeniyet ve tarihi süreçte Batı'da yaşanan dinî dönüşümleri de bütünsel çerçevede gözlemlemektedir. Çünkü kavramlar oluştuğu toplumun zihin dünyasından ayrı değildir. İsmet Özel de bu bilinçle meselelere temkinli bir şekilde yaklaşır. Özel, sistemin paradigmalarını ve metodolojisini çözmeye çalışırken odak noktası, sistemin Müslümanlar üzerindeki hesaplarını açığa çıkarmak ve aynı zamanda Müslümanların da sisteme karşı olan tavırlarının sonuçlarını halka sunmak olmuştur.¹⁷⁹

İlk bakışta dünya sisteminin dinle alakası yokmuş gibi görünür. Sistemi ayakta tutan üretim tarzı, piyasa mekanizması ve sermaye hareketleridir. Buna rağmen anlaşılması gereken önemli bir nokta var ki; dünya sistemi gücünü maddî imkânlarından değil insanların üzerine saldırdığı manevî örtüden alır. Sistemin insanlara dayattığı sosyal ilişkiler, inanç silsilesi sunarak kendi hâkimiyeti altına alır. Öyle ki bu inancın hiçbir geleneksel dinle alakası yoktur.¹⁸⁰

İsmet Özel dünya sistemini küfür sistemi ile özdeş görür. Bahsettiği küfür sistemini sadece Müslüman olmayan beldeler için değil, Müslüman olan topraklar için de kullanır. Zira Müslüman beldelerdeki iktidar sahipleri, iktidar olma güvencelerini dünya sistemine bağlılık teminatıyla elde etmişlerdir.¹⁸¹ Bir put haline gelmiş sistem karşısında Müslümanlar dinlerine bağlı kaldığı oranda sistemle zıtlasacak, sistemle ilişkilerini sağlamlaştırdıkça dinlerinden sapmayı kabul etmiş olacaktır.¹⁸²

Özel'in ifadelerinden anlaşılmaktadır ki, dünya sistemi insanı her cihetten kuşatmış bir gerçekliktir. Bu öyle bir gerçeklik ki, onun hakikat olduğunu düşünen kişi bir aldatmacanın içine düşmüştür. Bunun farkına varıp sistemin çarkına çomak sokmak Müslüman kişinin aslî görevidir.

3.1.3. Batılılaşma Yanılgısının Sonucu Olarak Köksüzleşme

Bir yerde İslâmî düzenin hüküm sürdüğünü söyleyebilmek için hukuktan ekonomiye, ilim ve teknikten sosyal hayata kadar her alanda İslâm hükümlerinin belirleyici olması gerekir. Bir başka şekilde söylemek gerekirse dinî yaşayış ile sosyal

¹⁷⁹ Ercan Yıldırım, "İslâmcılığa Muhalif Bir İslâmcı: İsmet Özel", ed. İsmail Kara ve Asım Öz (Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2013), 318.

¹⁸⁰ Özel, *Cuma Mektupları I*, 79.

¹⁸¹ Özel, *Cuma Mektupları I*, 80.

¹⁸² Özel, *Cuma Mektupları I*, 82.

hayatta ayrıma gidildiği vakit orada İslâmî bir hayatın olduğunu söylemek mümkün değildir. Böylesi bir düzeni toplumumuza aktarma gayreti, Batı'nın tıpkı kilise ve din adamlarını devre dışı bırakmak amacıyla, din ve devlet işlerini birbirinden keskin çizgilerle ayırması gibi bizlerin de böylesi bir düzene geçebileceğini ummaktan başka bir şey değildir. Bu noktada unutulana pek çok şey vardır. Batı dünyası ile İslâm dünyasının dinamikleri birbirinden çok farklıdır. Batı dünyasını taklit ederek İslâmiyet'i yaşamaya çalışmak mümkün değildir. Çünkü bir Müslüman çağın gözüyle İslâm'ı ele alırsa burada İslâm'ın güncel olmadığı yanılgısına düşer. Bugün biz böylesi bir anlayışıyla köksüzlüğümüzü yaşar haldeyiz. Mevcut halimize baktığımızda ne Batı kültürüne girebilmiş ne de İslâm kültüründe kalabilmişizdir.¹⁸³

Bugün mevcut düzene ayak uydurma amacıyla İslâm'ı şekillendirme çabasına girmek, İslâm' a tarih içerisinde bir yer yakıştırması hevesinden başka bir şey değildir. Hâlbuki İslâm insanın göreceli değerlendirmeleriyle belli bir zaman dilimine hasredilerek anlaşılamaz.¹⁸⁴ İslâm mekândan ve tarihî zamandan bağımsız inanç ve davranışı kapsayan bir bütündür.

Yapılması gereken en önemli şey yetersizlik duygusundan çıkıp, İslâm'ın kapsayıcılığına mutlak güven duymaktır. Doğu insanı, Batı'nın karşısında geleneklerini acımasızca eleştirip, kökünden söküp atma çabası içine girmiştir. Bu anlayış kuşaktan kuşağa günümüze kadar devam etmiştir. O kadar ki İslâm düşünürlerinde bile yer yer görülebilmektedir. Bu ise iman zaafından başka bir şey değildir. Burada yapılması gereken şey toplumun kendi entelektüelini çıkarıp aşağılık duygusundan sıyrılmasıdır.

Bir kök aranacaksa taklitçilikte değil, İslâm'ın ana kaynaklarında aranmalıdır. Bu süreç hiç de kolay olmayacaktır. Zira mukallitlik öylesine ruhumuzu sarmalamıştır ki uyanışı gerçekleştirebilecek ümmet bilinci oluşturmak zaman alacaktır. Özel'in, "*kendime dünyada bir/ acı kök tadı seçtim*"¹⁸⁵ dizelerine bakıldığında, zor olanın verdiği acıya rağmen nereye ait olacağını bilmenin memnuniyet halini anlamak mümkündür.

Bir toplumun ilmî, fikrî, içtimaî birikimlerinden yararlanmak istenirse bile göz önünde bulundurulması gereken şey, kümülatif bir ilerleme sergileyen toplumun

¹⁸³ Erol Güngör, *İslâm'ın Bugünkü Meseleleri* (İstanbul: Yer-Su Yayınları, 2020), 83.

¹⁸⁴ Özel, *Üç Zor Mesele (Teknik- Medeniyet-Yabancılaşma)*, 67.

¹⁸⁵ İsmet Özel, *Erbain Kırk Yılın Şiirleri* (İstanbul: TİYO Yayınları, 2022), 222.

kodlarıdır. Dolayısıyla bağlı bulunduğu din, inanç ve sosyal normların alıntılıdığı yeniliklere ne derece uyum gösterdiği önem arz eder. Zira Batı medeniyeti köklerini Greko-Romen kültürü ve Yahudi-Hristiyan geleneğinden alır. Dolayısıyla Batı'nın ürettiği bilim, teknik, sanat, felsefe ve daha birçok sayamadığımız beşerî faaliyette zikrettiğimiz gelenek ve kültürlerinin izleri vardır.¹⁸⁶ Bizim kaçırdığımız nokta da burasıdır. Batı'nın sahip olduğu teknik ve ekonomik ilerlemelerle olan ilişkiler sağlıklı bir düzleme oturtulamamıştır. İslâmcıların Batı'yı doğrudan gâvur medeniyeti olarak reddetmeleri bilinen bir vakıadır. Aynı zamanda diğer taraftan aydın kesimi toplumun sosyolojisine ne derece uygun olup olmadığını irdelemeden Batı'yı kopyalamak istemiştir. Bu ise yönetimden ekonomiye, dinî ve ahlâkî anlayışa kadar nakıs bir toplum düzenine sebep olmuştur.

Bugün İslâm dünyasında geline nokta bilinçle yürütölmüş bir projenin ürünüdür. İsmet Özel, bu durumun farkında bir İslâm düşünürüdür. Nitekim Özel, küfrün tek bir millet olduğunu savunur. Yani İslâm'ın dışında öne sürölen fikirler İslâm'ı özünden koparmaya yöneliktir. Özel "Küfrün İhsanı Olmaz" başlıklı konferansında da paralel düşöncelerini ifade eder. Özel'e göre eğer bizlere yaşama imkânı olarak sunulan şeyler, küfür sisteminin ayakta durmasına yarayan şeyler ise bunların hepsi aleyhimize sonuçlar doğurur.¹⁸⁷ İslâmî olmayan yaşama biçimleri ile İslâm düsturlarını meczetmeye çalışmak ise iman zayıflığına neden olur.¹⁸⁸

Özünden koparılmış olan İslâm'ın günümüzdeki yerini anlamak için ülkenin tarihî serancamına bakmak gerekir. Doğup gelişölen topraklar üzerinde memnuniyetsiz halin sarmaşık gibi tüm beden ve zihinleri sarmalamasının nedenlerinden birisi, Cumhuriyet dönemi Türk aydınlarının çareyi hızlı bir şekilde Batılılaşmada aramalarıdır. İsmet Özel de Türk aydınının bir ideal uğruna evveliyatını yok sayarak çözümler üretme çabasını menfî cihetten ele alır. Türk aydınının kendi değerlerini görmezden geldiği yetmezmiş gibi başka kültürlerin içeriklerini de öz malı gibi benimsemesini doğru bulmaz.¹⁸⁹

¹⁸⁶ İbrahim Kalın, *İslâm ve Batı*, (İstanbul: İSAM, 2023), 29.

¹⁸⁷ İsmet Özel, "Küfrün İhsanı Olmaz", İstiklal Marşı Derneğı, Erişim:26.07.2024.

¹⁸⁸ Özel, *Üç Zor Mesele (Teknik- Medeniyet-Yabancılaşma)*, 95.

¹⁸⁹ Özel, *Üç Zor Mesele (Teknik- Medeniyet-Yabancılaşma)*, 385.

Türkiye Batılılaşma sürecine girdiğinden beri her nesil yaralı doğar ve bunun hıncıyla da düşmanına acımasızca davranır. Çünkü ruhunda dayanılmaz yıkıcılığın sancısını taşır. Türkiye’de kimse mantıkî çıkarımlarla akıl yürütmez. Dar bakış açılarına hapsolmuş günübürlük çözümler peşinde koşulur. Bu durum belli bir anlayış ve kültürün oluşmasına engel oluşturur.¹⁹⁰

Özel’e göre Türkiye’nin bu gidişata tersi yönde ivme kazandırma çalışmalarında gençlere önemli görevler düşmektedir. Ne yazık ki Türkiye’nin nüfusu genç dense de Türkiye gençlerden mahrum bir ülkedir. Genç üreticilerin, düşünce insanların çıkmaması, yıllardan beri aynı şeylerin üzerine bir şeyler katılmadan dile getirilmesi can sıkıcı bir hâl almaktadır. Özel, ülkenin gençlerden yoksun oluşunun sebebini yaygın olan ama derinliği olmayan eğitimde bulmaktadır. Cumhuriyet’in hızlı değişimi insanları olayların gerisinde kalmaya mahkûm etmiştir.¹⁹¹

Bu noktada Türkiye’nin kendi ölçülerini bulup uygulamaya geçirmesi hayati önem arz etmektedir. Öncelikle Türkiye’de yaşamayı dayanılmaz bir yük olarak değil, yaşamın en olumlu biçimi olarak görerek işe başlanmalıdır. Sonrasında hep beraber omuz omuza verilerek aşılamayacak sıkıntıların olmayacağı idrak edilmelidir. Böylelikle bir başkası olma özentsinden “iyi ki Türkiye’de yaşıyoruz” bilincine varılmanın kapısı aralanabilir.¹⁹²

Özel’in sunmaya çalıştığı fikirler, ümitsiz ve yılgınlıktan uzak ama bir o kadar da hakikati yüze çarpar niteliktedir. Özel, bu noktada geçmişten günümüze yapılanları bir plan dâhilinde görmüş, bu planların bozulması için ise çareyi bilinçli bir kimlik kazanmakta aramıştır.

Batı’nın yerküre üzerindeki hegemonik gücünü küçümsemeden, bilâkis hasmını iyi tanıyan bir entelektüel edasıyla nitelikli bir durum incelemesi yapan Özel, her şeye rağmen ümitvâr yazıları okurlarına sunmaktadır. Bu çalışmalarında ütöpik çözümler sunmak niyetinde olmadığını, zorluğun ileri seviyede yaşandığını ve İslâm dünyasının bugün geldiği noktadaki vehametini gerçekçi biçimde sunduğunu görmek mümkündür. Çözüm noktasında yazarın, bilinçli Müslümanlarla yol katedilebileceğini ifade ettiği

¹⁹⁰ Özel, *Üç Zor Mesele (Teknik- Medeniyet-Yabancılaşma)*, 391.

¹⁹¹ Özel, *Üç Zor Mesele (Teknik- Medeniyet-Yabancılaşma)*, 394.

¹⁹² Özel, *Üç Zor Mesele (Teknik- Medeniyet-Yabancılaşma)*, 386.

görülür. Özünü bilip, hasmını da iyi tanıyıp ona göre çözümçül manevraların yapılabileceğini anlatır. Batı'yı kendi silahıyla vurma girişimlerinin İslâm dünyasına hiçbir getirisi olmadığını aksine İslâm'ın eksik olduğunu düşünmeye varan nakıs anlayışlara vardığını söyler. Müslümanlar bunun farkında olmazsa kendi anlayış eksikliklerini İslâm'a atfeder. Güncel sorunlara çözüm getiremediği zannına kapılır. Hâlbuki İslâmî öze dayalı dünya hayatı inşa edilebilirse bütünden kopmuş, özlem içinde kalan Müslümanlar zaferi elde edebilirler.

3.1.4.Yabancılaşma

Yabancılaşma kavramı, sosyal bilimlerde yaygın olarak ele alındığı kadar, insanı makineleştiren ve metalaştıran rasyonalist/ teknokratik uygarlık biçimine karşı oluşan başkaldırının bir simgesi haline de gelmiştir.¹⁹³

İsmet Özel'in çalışmalarında ana husus Modern Batı medeniyeti ve onun çıktısı kapitalist sistem olması sebebiyle Özel'in yabancılaşma kavramını ele almadan geçmediği görülmektedir. Nitekim kapitalizm doğası gereği insanı kendine yabancılaştıran çıktıları sahiptir. Düşünce tarihinde de yabancılaşma kavramı üzerine birçok teori öne sürülmesi sebebiyle, Özel'in mesele üzerine düşüncelerini iyi kavrayabilmek adına yabancılaşma kavramının farklı yönlerden izahları incelenecektir.

Yabancılaşma, insanın kendi özünden, ürününden, doğal ve toplumsal çevresinden koparak onların egemenliği altına girmesidir.¹⁹⁴ Marksist anlayışa göre bakıldığında da yabancılaşma, bir eylem aracılığıyla kişinin, grubun veya toplumun kendi özgün etkinliklerine, ürünlerine, doğaya ve özellikle kendi öz benliğine yabancılaşma hissetmesidir.¹⁹⁵

Yabancılaşmanın kökeni Batılı kapitalist ülkelerde teknolojik gelişme ve buna bağlı olarak gelişen rasyonaliteye dayanır. Yeni üretim modellerindeki düzenlemeler insanları kurulu düzenin bir dişlisi haline indirgemıştır. Bunun sonucunda da kendilerini bir denetime terk etmek zorunda kalan bireyler giderek yalnızlaşmıştır.¹⁹⁶ Öyle ki

¹⁹³ Faruk Karaca, *Yabancılaşma ve Din* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2014), 15.

¹⁹⁴ Barlas Tolan, *Çağdaş Toplumun Bunalımı Anomi ve Yabancılaşma* (Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, 1981), 3.

¹⁹⁵ Laurence Harris, V.G. Kiernan, ve Ralph Miliband, *Marksist Düşünce Sözlüğü*, çev. Mete Tunçay (İstanbul: İletişim Yayınları, 1991), 597.

¹⁹⁶ Tolan, *Çağdaş Toplumun Bunalımı Anomi ve Yabancılaşma*, 141.

yabancılaşma, kapitalizmin ortadan kalkmasıyla aşılacak toplumsal bir hastalık olarak görülmüştür.¹⁹⁷

Erich Fromm da yabancılaşmayı kapitalizmin bir sonucu olarak gören Batı düşünürlerinden birisidir. Fromm'a göre kapitalizm getirdiği özgürlükle bireyi kendisine yıkıcı bir şekilde yabancılaştırmıştır. Çağdaş bireyin ezici güçlerin elinde yalnızlaştığını, kendi ürettiği metaların kölesi hâline gelerek güvensizlik duygusu içine girdiğini ve soyutlaştığını düşünür. Artık sadece iktisadi bir yabancılaşma değil insanî ilişkilerde de yabancılaşma hâkimdir.¹⁹⁸ 19. yüzyıl sonrası teknolojik ilerlemeler, kapitalizmin güdümünde hükmünü ilan etmiştir. Böylelikle insanın kendi ürettiklerinin değeri, insan değerinin üstüne çıkmıştır. Sonucunda da insan kendi emeğine yabancılaşmıştır.

Batı düşünce tarihinde yabancılaşma kavramı denilince akla ilk gelenlerden birisi de Karl Marx'tır. Marx'a göre yabancılaşma, işçinin kendi üretimi olan el emeğinin nesnelleşerek kendine yabancı hâle gelmesidir. Nesnelleşme öyle bir hâle dönüşür ki işçi, üreticisi olduğu nesnenin kölesi haline gelir. Marx dinin de böyle bir fonksiyonu olduğunu düşünür. Marx'a göre kul, Tanrı'ya ne kadar verici olursa, kendine de o kadar az şey kalacağını söyler.¹⁹⁹

Marx'ın ifadelerinde de görüldüğü üzere yabancılaşma meselesinde din olgusu tartışmaların içindedir. Marx, dini yabancılaşmaya sebep olarak görürken, inanç sahibi kimseler için din, yabancılaşmanın önüne engel koyabilecek yegâne güçtür. Dinlerin amentüleri ve pratikleri müntesiplerini müstakim yol üzere yönlendirirler. Dinî yabancılaşma da bu yoldan sapma ile meydana gelir.

Dinî yabancılaşma modern dönemin bir gerçeğidir. Çünkü modern dönem, tabiatı gereği dinî hakikatlerin yerine, bütünlükten kopmuş yarı- hakikatlerin geldiği bir dönemi kapsar.²⁰⁰ Burada dinî otoritelerden uzaklaşma ile bir boşluğa düşme tehlikesi de beraberinde gelir. Varlığını anlamlandıramayan insan, varlık konusuna da yabancılaşır.

Bir başka açıdan bakıldığında dinin yabancılaşma karşısında olumlu etkisi inananlar için yadsınamaz niteliktedir. Din, modern dönem insanını yalnızlıktan çekip

¹⁹⁷ Karaca, *Yabancılaşma ve Din*, 16.

¹⁹⁸ Fromm, *Özgürlükten Kaçış*, 133.

¹⁹⁹ Karl Marx, *Yabancılaşma*, çev. Kenan Somer vd. (Ankara: Sol Yayınları, 2013), 22.

²⁰⁰ Seyyid Hüseyin Nasr, *Modern Dünyada Geleneksel İslâm*, çev. Sara Büyükduru (İstanbul: İnsan Yayınları, 2019), 16.

çıkaran özellikleri içinde barındırır. Nitekim İsmet Özel de İslâm'ın kendisini modern yalnızlıktan çekip çıkardığını belirtir.²⁰¹

İsmet Özel yabancılaşma kavramını farklı bir perspektiften ele alır. İslâm düşüncesi zaviyesinden ele aldığı zaman ona olumlu anlamlar yüklerken, Batı düşüncesi tarihinde yüklenen anlamların kâfirin tutumundan öteye gitmediğini düşünür. Özel'e göre Müslüman kişi "çağdışı" kalacak ki çağın isteklerine karşı da yabancılaşsın. Buradaki çağa yabancı kalma durumu, çağdan habersizlik değil, çağın zorbalıkları karşısında çağa ait olmayı reddetmektir.²⁰²

İsmet Özel, Batı düşüncesindeki yabancılaşma kavramının dayanağını hümanizm olarak görür. Hümanizmde insan kendi kendinin sebebi konumundadır. Karar insana aittir. Tanrı mefhumunun bir önemi yoktur. İnsan her şeyin mutlak karar vericisidir. Kendi *Ben*'i dışında her şey yabancıdır.

Yabancılaşmanın kalkış noktasında değerlerin yok olması vardır. Ahlâkî değerlerin belirleyicisi sadece insan olmuştur. Lakîn İslâm düşüncesinde insan hiç de ahlâk öğreticisi konumunda değildir. Biz bunu Kur'an ayetlerinden anlamaktayız. *"Allah'ın üzerinizdeki lütf-u inayeti ve esirgemesi olmasaydı, birazınız müstesna olmak üzere, muhakkak ki şeytana uymuş gitmiştiniz."*²⁰³

Özel, Batı ve İslâm düşüncesinde insanın konumunu ele alarak yabancılaşma konusunu irdelemiştir. Batı'da insanın mutlaklaştırılması ve karar mercii konumuna getirilmesi, İslâm'ın zaviyesinden kabul edilebilecek bir husus değildir. Çünkü bu durum insanın küfre düşmesi demektir. Batı düşünürlerinin birçoğu yabancılaşma kavramını Özel'in eleştirdiği noktadan ele almaktadır. Bu da Özel'in "küfrün tek millet" olduğu düşüncesini hatırlatır niteliktedir.²⁰⁴

3.1.5. İslâm Medeniyeti Mümkün mü?

İsmet Özel, İslâmî bir medeniyetin varlığını kabul etmez. Medeniyet kelimesini kapsayacak şekilde bir İslâm medeniyetinden söz etmek asr-ı saadetten bu yana hiçbir çağda mümkün olmamıştır.²⁰⁵ Özel'in bu fikrinin altındaki neden medeniyetlere bakış

²⁰¹ Özel, *Waldo Sen Neden Burada Değilsin*, 86.

²⁰² Özel, *Üç Zor Mesele (Teknik- Medeniyet-Yabancılaşma)*, 116-17.

²⁰³ Nisâ Sûresi 4/83.

²⁰⁴ Özel, *Üç Zor Mesele (Teknik- Medeniyet-Yabancılaşma)*, 128.

²⁰⁵ Özel, *Kalın Türk*, 41.

açısıyla ilişkilidir. Zira medeniyetleri materyalist bir bakış açısını sistemleştirme çabası olarak görür. İslâm Medeniyeti kurma fikrinde sakıncalı mevzu şudur ki, eğer bir medeniyetten bahsedilecekse dönemin şartlarının da bu medeniyetin oluşumunda kurucu roller üstleneceğidir. Özel'e göre ise bir Müslüman ancak Kur'an ve Sünnet'in otoritesini benimsemeli, medenîleşme adı altında İslâm'ın ruhuna aykırı şeylere tevessül etmemelidir.

Düşünce tarihinde medeniyet kavramını şekillendiren belirleyici noktalar olmuştur. Aydınlanma dönemi ile birlikte bu kavram, Batı düşüncesi merkezli bir misyon yüklenmiştir.²⁰⁶ Bir kavramı ele alırken onu kullanıldığı toplumun zihnî anlayışından ayrı tutamayız. Modern dönemle birlikte Batı düşüncesinde de hâkim anlayışa etki eden en önemli olaylar modern bilimin doğuşu ve seküler dünya algısı olmuştur.²⁰⁷ Dolayısıyla içinde yaşanan modern dünyaya her ne denirse densin Batı'nın damgasını taşımaktadır.²⁰⁸ Bu sebeple İsmet Özel, medeniyet kurma çabalarının adına İslâmî dense bile İslâmiyet'in düsturu ile bağdaşmayacağını düşünür. Gerekiyorsa bir medeniyetin canlandırılmasını değil, kültürün canlandırılmasını savunabileceğini söyleyen Özel, Müslümanların sünnetin ihyasını gerçekleştirerek işe başlaması gerektiğini vurgular. Bu medeniyetin tekrar gün yüzüne çıkması değildir. Çünkü medeniyette teorik kuramlarla basmakalıp çerçevelere sığdırma işlevi dini de içine alır.²⁰⁹

İslâm Medeniyeti dışındaki medeniyetlerin bâtıl, İslâm Medeniyetinin ise vahye dayalı, Kur'an ve Sünnet'e sadık bir medeniyet olduğu için üstün olduğu görüşünün de hiçbir anlamı yoktur.

*"Eğer yaşanan hayat, kurulan toplum düzeni kendini Kur'an ve Sünnet'le kayıtlamış, vahyin insanlara bağışladığı ilkelerden başka hiçbir yetkeyi tanıımıyorsa, yürürlükte olan düzeni ayrıca "medeniyet" kavramıyla ifade etmek gerekli değildir. İnsanlar Allah'ın şeriatına bağlı olmaktan başka kayıt tanıımıyorlarsa, onları ayrıca medeniyet sınırları içine sokmanın hiçbir İslâmî gerekçesinin getirilebileceğini sanmıyoruz."*²¹⁰

²⁰⁶ Özel, *Üç Zor Mesele (Teknik- Medeniyet-Yabancılaşma)*, 251.

²⁰⁷ Tuncay İmamoğlu, *Modern Batı Düşüncesinin Felsefî Temelleri* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2013), 15.

²⁰⁸ Özel, *Üç Zor Mesele (Teknik- Medeniyet-Yabancılaşma)*, 255.

²⁰⁹ Özel, *Kalın Türk*, 48.

²¹⁰ Özel, *Üç Zor Mesele (Teknik- Medeniyet-Yabancılaşma)*, 263.

Dolayısıyla İslâmî mücadeleyi bir medeniyet mücadelesi olarak görürsek, medeniyetin bekâsı için gayr-î İslâmî olaylara da göz yumma zafiyeti gösterilir. Tarihte İslâmîyet dairesindeki toplumlar olan Abbasî, Endülüs, Osmanlı devletlerinde de birçok gayr-i İslâmî düzen örnekleri görülür. Bazı tarihî zenginliklerimize sahip çıkmakla medeniyet övgüsünü birbirine karıştırmamak gerekir.²¹¹

Medenî kelimesini de İslâm'a aykırı bulan Özel, medenî olmayı insan münasebetlerinin bozuk olmasıyla eş tutar ve ne devr-i saadeti ne dört halife dönemini ne de Osmanlı Devleti'nin ilk iki yüzyılını medenî olarak görmez.²¹² Özel'in bu ifadesi yerme değil yüceltme anlamı taşır. "Zira "medenîleşmek, yetim hakkını gaspa yönelmek demektir."²¹³ Medeni yaşamda sosyal hayatın bulanıklığı, toplumun dinamiklerini alt üst eden türdendir. Her ne kadar kurum ve kuruluşlar sistemleşmiş olarak gözükse de meselelerin iç içeliği, açık seçik olmanın önünde engeldir.

İbn Haldun'un da medeniyet üzerine yaptığı çalışmalarında konuyu destekler mahiyette yazıları vardır. İbn Haldun'a göre medeniyetin oluşumunda şehirleşme aslî bir faktördür. Toplumu bedevî(göçebe)-hadarî(yerleşik) olarak ikiye ayıran İbn Haldun, şehirleşmenin hadarîlerin huylarında hoş olmayan durumlara yol açtığını belirtir. Çünkü şehirli, arzuladıkları şeylerin çeşitli olması sebebiyle, bollukla iç içe olurlar. Bu da dünyaya meyli artırıp, fitrattan uzaklaşmaya neden olur. İyi olandan uzaklaşıp kötüye, olana karşı meyil artar. O kadar ki bunlardan utanma hâli bile kalmaz.²¹⁴

İsmet Özel'in şiirlerinde de medeniyetin gelişip ikâme ettiği kente ve kentin insanlarına karşı eleştirilerine sıkça rastlanır. "*Şehrin insanı, şehrin insanı, şehrin / kaypak ilgilerin insanı, zarif ihanetlerin*"²¹⁵ dizelerinde şairin, şehrin insanına karşı büyük bir tepkisinin olduğu görülür. Şehrin insanlarının karakterlerinden ödün vermeleri, ihanete yatkınlık göstermeleri, ilgi odağı olma çabaları nedeniyle şair tarafından eleştirilir. "*Zarif ihanetler*" ibaresindeki kinayeli söyleminde ihanetlerin insanlar tarafından normalleştirilmesine vurgu yapılmıştır. Şair, zarifliğin medenîleşmenin bir getirisi olarak görüldüğünü, bir başka ifadeyle barbarlığın zıddı yerine koyulduğunu, medenî kisvesi altında yapılan ahlâksızlıklara kılıf olduğunu düşünür. Birey ise kendini

²¹¹ Özel, *Üç Zor Mesele (Teknik- Medeniyet-Yabancılaşma)*, 263.

²¹² Özel, *Üç Zor Mesele (Teknik- Medeniyet-Yabancılaşma)*, 234.

²¹³ Özel, *Üç Zor Mesele (Teknik- Medeniyet-Yabancılaşma)*, 235.

²¹⁴ İbn Haldun, *Mukaddime 1*, çev. Turan Dursun (Ankara: Onur Yayınları, 1977), 299.

²¹⁵ Özel, *Erbain Kırk Yılın Şiirleri*, 203.

özne olarak inşa etmediği sürece birilerinin kuklası olarak medenî kisvesi altında kendini sıradanlaştırır.²¹⁶

İsmet Özel, günümüzde medeniyet kavramının yüklendiği misyonla İslâm'ı bağdaştıramaz. Avrupalıların emperyalizm hareketlerine geçirilen bir kılıfı olarak görür.²¹⁷ Medeniyet insanlara olgunluk aşaması olarak gösterilir. Ne var ki insan-ı kâmil olmak kurumlara, kuruluşlara ya da bir yaşayış tarzına bağlanarak değil, Allah'ın rızası doğrultusunda tekâmül aşamasından geçmeye bağlıdır. İsmet Özel'in fikirlerinden hareketle yapılması gereken şey, kökenini Batı'dan alan medeniyet kavramı doğrultusunda bir "İslâm Medeniyeti" kurma çabası değil, Kur'an ve Sünnet referansında "Müslüman toplum" inşasına gayret olmalıdır.

İsmet Özel'in genel yaygın kanaatlerin dışındaki fikirlerini bu mesele üzerinde de görmek mümkündür. Kendisi İslâmî mücadele, bir medeniyet meselesi olarak görmenin sakıncalarından bahseder. Özel'in bu tezine bir antitez sunmak istenirse öncelikle bir soruyla başlamayı uygun görmekteyiz. İslâm'ı bir medeniyet mücadelesi olarak neden görelim? Belki bu niyetle kalkışma sergilenen dönemler olmuştur. Ama gayrısını düşünerek bir medeniyet söyleminden bahsetmenin ne gibi bir sakıncası olabilir? İslâm bir medeniyet değildir düşüncesini başta kabul edip bunu bilerek medenî çalışmalar yapılabilir mi? İslâm, Allah katındaki yegâne dindir. Onun din olması başka tanımlamalara kapıyı kapatır. Bunun yanı sıra dinin içindeki öze ilişmeden medenî yaşama uygun düzenlemeler getirilebilir dersek hata mı yapmış oluruz? Yaşanan gelişmeler Batı menşeli diye biz de kendi kültürümüze uygun kodlamalarla üretemez miyiz? Bu çetrefilli bir yol olarak gözükmektedir. Dünyanın süper gücü olan Batı karşısında özgün üretimler için özümüzden kopmadan, yaratılmış olmayı unutmadan Rıza-i İlahiye için İslâm dünyasını kalkındırabilecek çalışmalar sergilenebilir diye düşünmekteyiz.

3.1.6. Batı'nın Karşısında İslâm'ı Nasıl Kavramalıyız?

İslâm müntesibi olan kişinin İslâm'a kendi düşüncesinde bir yer açarak hareket etmesi demek, İslâm'ı bulunduğu bir mekânda, kültürel bir ortamda araç olarak

²¹⁶ Nusret Yılmaz, "İsmet Özel'in Erbaın'inde Modernitenin Eleştirisi", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 2020, 643.

²¹⁷ Özel, *Üç Zor Mesele (Teknik- Medeniyet-Yabancılaşma)*, 252.

görmemesidir. Dini, araç olarak görmek Batılı anlamda modern insanın kavrayış şeklinin ürünleridir. Zira Müslüman kişi göreceli değerlendirmelere göre yer tayin ederek değil, Kur'an-ı Kerim önderliğinde hareket ederek yaşamalıdır.²¹⁸

Meseleye dair benzer yaklaşımı Rasim Özdenören'in ifadelerinde de görmek mümkündür. Özdenören'e göre *"Müslüman, çağın gözüyle İslâm'a bakmaz, İslâm'ın gözüyle çağa bakar"* düsturuyla hareket edersek, Batılıların bizleri şaşkına çevirdiği meselelerde ölçülerimizi tutturarak kaybettiğimiz yönümüzü bulabiliriz.²¹⁹

Özel, Müslüman'ın İslâm'ı kavrayışında *"tecrid, tefrid, tevhid"* olmak üzere üç merhalesi olduğunu ifade eder. Ancak söz konusu bu kavramlara tasavvufi yönden değil de İslâmî sorumlulukları yüklenen herkesi kapsayan tarafına işaret eder. Tecrid safhasındaki müslim kişi, Kur'an-ı Kerim'in muhkem ayetlerine sarılarak, teville gitmeden apaçık hükümlerle hayatını şekle sokar. Bu safhadaki Müslüman'ın küfrü teşhis etmesi mümkündür ama küfrü yok edebilmek için çözüm üretmez. Tefrid aşamasındaki kişiyi mü'min olarak kabul ederiz. Fikirler ve amellerde uyum vardır. Bu safhada kişi, İslâm'ın yer ve zaman fark etmeksizin özgün hükümlerinin işlerliğini fark eder ve sorumluluklarının nerede olduğunu bilir. Başka bir ifadeyle küfrün tek bir millet olduğu *"dünya sistemi"* karşısında ne yapılması gerektiğini bilir. Tevhid safhasındaki kişinin muhsin olduğunu ifade eden Özel, bu merhalenin sözlerle kavranılmasının meşakkatine değinir ve kaldı ki kendisinin bunu açıklamaya ehil olmadığını söyler.²²⁰

İslâm'ın kavranılması önemini dünya sisteminin bizlererettiği *"medeniyet, yabancılaşma ve teknoloji"* unsurlarını, Müslümanlardan başka doğru formüle edecek başka kimselerin olmamasından alır. Sebebi ise Müslümanların kavrayışını imkânlı hale getiren, Kur'an-ı Kerim ve Peygamber sünnetinin olmasıdır.²²¹ Zira Yaratıcı, insanın aklına vahiyle tenezzül ederek, kavrayış imkânı sunar.

İslâm inancında hidayete erdiren de yoldan saptıran da yalnızca Allah'tır. Bize düşen ise dua etmektir. Öncelikle kişinin kendisine faydası olacak ki başkalarına da yardım dokunsun. Kâfirlerin Tanrı'nın varlığına birçok delil getirme çabası, imanı ikna meselesi haline getirme maksatlardır. Müslümanların ise Tanrı'nın Allah olduğu

²¹⁸ Özel, *Üç Zor Mesele (Teknik- Medeniyet-Yabancılaşma)*, 68.

²¹⁹ Rasim Özdenören, *Müslümanca Düşünme Üzerine Denemeler* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2023), 82.

²²⁰ Özel, *Üç Zor Mesele (Teknik- Medeniyet-Yabancılaşma)*, 27-28.

²²¹ Özel, *Üç Zor Mesele (Teknik- Medeniyet-Yabancılaşma)*, 29.

meselesiyle zihnini meşgul etme zorunluluğu yoktur. Müslümanlar çeşitli argümanlarla diğer din müntesiplerinin girdiği çabaya giriyorlarsa nedeni İslâm'ın kendini ifşa edişindeki eksiklikten değildir. Kâfirlerin teolojilerine dair Müslümanların düşünce dünyası meşgul ise, bunun sebebi İslâm'ın itikadî zenginliğinden bîhaber oluşlarındandır.²²²

Bugün parçalanmış halde bulunan İslâm dünyasının zaafı Batı'nın hegemonik üstünlüğünü kabul edip yenilgiyi kabullenmesidir. Hâkimiyet eksikliğini bir nebze olsun dindirmek için ortak payede buluşma girişimleri yapılmaktadır. Bu noktada İslâm'ı “semavî dinler” gibi kalıplar içine sokmakla Müslümanları yetersizlik hissinden kurtulmak amaçlanır. Özel, bu durumu beyhude bir çaba olarak görür. Burada Batı hâkimiyeti altındaki dinlerle İslâm arasında hısımlık kurma çabası Müslümanlık vasfını askıya almaya yaramaktan başka bir işe yaramaz. Çünkü öncelenen Batı'ya dair, Batı ile birlikte söz sahibi olabilmektir. Önceliğin İslâm olmadığı bir yerde, İslâm'ın içi tasfiye edilmeden yer alınamaz. Çünkü yer alınmak istenen meseleler ile İslâm başlı başına hasımdır.

*“Her kim bir tek hak din vardır, diğerleri külliye bâtıldır demiyorsa, o bâtıl dinlerden birine mensuptur. Kendinde butlana uğramış dinler arasından birini seçme cesaretini bulamayanlar dinlerin ortak kökeninden, dinlerin aşkın beraberliğinden dem vurur.”*²²³

Dinî çoğulculuk, geleneksel anlayışlar karşısında da vahye özel yer açmaması, dini ahlâka indirmesi, farklı dinleri hakikat değeri karşısında eşit görmesi sebebiyle eleştirilere maruz kalır.²²⁴ Dinler arası diyalogculuk ve çoğulculuk merkezli etkileşimlere karşı temkinli bakan Özel, bu durumu Batı sisteminin hegemonik görüntüsünü kamufle etme çabasının bir ürünü olarak görür. Çünkü Allah katındaki tek din İslâm'dır. Dolayısıyla diyaloga girilecek bir muhatap da yoktur. Bu tür diyalog teşebbüsleri kâfirlerin tezgâhlarından birisidir.²²⁵

²²² İsmet Özel, *Türk Olamadıysan Oldun Amerikalı*, (İstanbul: Tam İstiklal Yayıncılık, 2015), 25.

²²³ Özel, *Kalın Türk*, 177.

²²⁴ Ruhattin Yazzoğlu ve Hüsnü Aydeniz, *Dini çoğulculuk: John Hick'in düşünceleri etrafında tartışmalar* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2006), 13.

²²⁵ İsmet Özel, “Türklük Şuuru”, *İstiklal Marşı Derneği*, Erişim: 13 Haziran 2024.

İsmet Özel, hoşgörünün ancak Müslümanların, gayrimüslimlere bir emanı olarak gösterilebileceğini söyler. Çünkü bir kimseye Müslüman denilecekse, o kişi etrafındakilere güvence veren biri olmalıdır. Müslüman kişi üstün vasıflara da layık olan kimsedir. Ama artık sadece Türkiye’de değil, dünyada da İslâmî yaşayışına ehemmiyet gösterenler çoğunlukla yaşamın üst mertebelerinde değildir. Böylesi normal olmayan bir düzen içerisinde hoşgörü kavramının liyakatli insanların elinde olmaması kavramın içini tasfiye etmektedir.²²⁶

Günümüzün şartlarında hoşgörü kavramı altında nelerin yattığını incelersek; Müslümanların bir hoşgörüden yararlanması, Müslümanların gayrimüslimlere karşı hoşgörülü davranması, Müslümanlarla gayrimüslimler arasında bir diyalog olması ve Müslümanların çoğulcu toplumlarda kendilerine ayrılan yeri kabul etmesi gerektiği yönünde birçok şey mevcuttur. Ama asıl gerekli şart yoktur: Müslümanların gayrimüslimlere eman verecek konumda olması meselesi elzemdir.²²⁷ Eğer ki dünyada düzeni sağlayacak bir pozisyonumuz yoksa Müslümanlığı böyle bir konuma getirecek titizlikle çalışmalıyız. Özel, burada hoşgörünün gayrimüslimler tarafından Müslümanlara bir lütfmuş gibi gösterilmesine karşı imtina edilmesi gerektiğini, eğer bir hoşgörü sağlanıp diğer tüm toplumlara güven tesis edilecekse bunun Müslümanlar tarafından sağlanabileceğini vurgular.

Özel, İslâm’ı kavrayışta da modernitenin kısı kacına düşmeden, İslâm’ın ancak izzet sahipleri için bir şeref konumunda olduğunun bilinciyle yaşamak gerektiğini savunur. Herhangi bir ilimden veya teknikten yararlanılarak İslâm’ın kavranılması mevzûbahis olmadan aslî kaynakların rehberliğinde kendimize bir kavrayış alanı açmamız gereklidir.

3.1.7. Türkiye Müslümanlarının Serencamı

Geçmişten günümüze Türkiye arada kalmışlığın sancısını çeken bir ülke olma konumundan çıkamamıştır. Hâlbuki Türklerin bir vatana sahip oluşu, Asya’nın “*Darü’l İslâm*” haline gelmesiyle olmuştur.²²⁸ Lakin İslâm bu ülkede hiçbir zaman itikadî bir zenginlik olarak yaşanmamıştır.²²⁹ Batılılaşayım derken “*bâtıllaşma*” hâsıl olmuştur.

²²⁶ İsmet Özel, *Kırk Hadis*, (İstanbul: Şûle Yayınları, 2010), 157.

²²⁷ Özel, *Kırk Hadis*, 158.

²²⁸ Özel, *Türk Olamadıysan Oldun Amerikalı*, 17.

²²⁹ Özel, *Türk Olamadıysan Oldun Amerikalı*, 21.

İsmet Özel'e göre yeniden diriliş çabasında öncelikle neyin kaybedildiğini hatırlamak gerekir. Bu durum belki birçok zorluğu yenmeyi ve belki de birçok eziyete katlanmayı gerektirecektir. Dikkat edilmesi gereken şey neyin eksik olduğunu ve neyi arayacağından habersiz olmamaktır. Fakat şu anki mevcut durum sıkıntılı bir hali teyit etmektedir. Bugün Türkiye'de yaşayan insanlar olarak zor durumda olduğumuzu söylemek hafif kalır; durumumuz vahim vaziyettir.²³⁰

Geçmişten günümüze baktığımızda sanayileşme süreci ile ivme kazanan, bilim ve teknolojiye önemli gelişmeler kat eden Batı medeniyeti karşısında yurdun aydınları mesele üzerinde fikrî, içtimaî ve siyasî çalışmalar yürütmüşlerdir.²³¹ Bunun yanı sıra Türkiye'de yaşayan Müslümanların yaşamlarında hurafeler ve geleneklerin baskın bir rolü oluşmaya başlamıştır. Sebebi özellikle Cumhuriyet'in ilk zamanlarındaki yoğun Batılılaşma çabalarıdır. Çünkü o dönemdeki İslâm karşıtları İslâm'a doğrudan bir saldırıya yeltenemediklerinden Müslümanları düzmece değerlere yönelterek yozlaştırma girişimlerine kalkışmışlardır. Dindarların savunmaları ise en azından bazı değerleri elde tutmak için kimi zaman yapılanlara muhafazakâr tavırla katlanmak olmuştur. Olayların neticesinde de çalkantılı dönem içinde oluşan hurafecilik ve muhafazakârlık bir tepkinin belirgin simgeleri haline gelmiştir.²³²

Tüm bu yaşanan gelişmeler karşısında yapılması gereken, İslâm'ın "nesebi sahîh" kaynaklarını hurafecilikten ayırmaktır. Bu yapılırken ise çok dikkatli olunmalıdır. Çünkü burada Müslüman'ın karşı karşıya kaldığı problem, Müslüman'ın gündemden kendini soyutlama ihtimalidir. Zira Müslüman, Kur'an ve Sünnet'in süzgecinden geçemeyen şeyi değerli görmez. Buna atalarından kalan geçmiş değerleri dâhil olduğu gibi günümüzün düzeni de dâhildir. Müslüman'ın İslâmî kaynaklara düşman olarak gördüğü mevcut bir dünya düzeni ve medeniyet yapısı içinde yaşadığı durumları da yanlış gördüğü için onlara dayanmayı da mümkün görmez. Bununla birlikte Müslüman'ın yaşadığı bir toplum ve ona bağlı olmak zorunda olduğu yürürlükte olan kurallar vardır. Bazıları sosyalizmle, kapitalizmle İslâm'ı bağdaştırıp kabullendikleri yaşayış tarzlarını devam ettirme çabası içine girerken, Kur'an ve Sünnet'e mutlak egemenlik tanıyan Müslüman, bulunduğu toplumun düzenine karşı duruş sergiler. Burada da kendini hayatın

²³⁰ İsmet Özel, *Neyi Kaybettiğini Hatırla*, (İstanbul: Şûle Yayınları, 2006), 9-10.

²³¹ Said Halim Paşa, *Buhranlarımız* (Tercüman Gazete Kervan Kitapçılık A. Ş., t.y.), 76.

²³² Özel, *Üç Zor Mesele (Teknik- Medeniyet-Yabancılaşma)*, 71-72.

düzeninden soyutlamış olur. Çünkü mevcut sosyal hayat, İslâm'ın kurallarını soyut olarak görme çabası içine girmektedir. Oysa İslâm sadece soyut bir ahlâk düzenini değil, hayatın içinde kavranılan somut bir düşünce ve davranış düzeni öngörür.²³³

Bugün yurdumuzda Müslümanların yapması gereken şey kavramları ve anlayışları yerli yerine oturtmaktır. Türkiye Müslümanları hangi bozucu sebeplerle karşı karşıya kalmışsa bunların İslâm için gerekli mücadele içinde sökülüp atılması gerekir.²³⁴ Müslüman olarak yolumuz birbirimizi anlamaktan geçmezse, hiçbir yere de varamaz.²³⁵ Türkiye bugün dünyaya bir İslâm milleti olarak çıkabilir. Bunu yaparken ırkî bir menfaat gütmeyen, dine dayalı yaşamı kurmaya muktedirdir. Fakat bunun şartı Türkiye'nin kendi elitini üretmesinden geçer.²³⁶

3.1.8. Yerkürenin Kara Deliği: Dünya Sistemi

Dünya sistemi kapitalist iktisadî sistemin merkezden periferiye doğru büyümesini ve bu büyümenin kapitalist toplumlar ile pre-kapitalist toplumlar üzerindeki benzer etkilerini anlatan bir tarihsel açıklamadır.²³⁷

Dünya sistemi kavramını etraflıca ele alıp teoriler geliştiren önemli isimlerden birisi Immanuel Wallerstein'dir. Dünya sistemi analizleri, 1970'lerin başında yaşadığımız dünyayı anlamak için başlatılan toplumsal gerçeklik hakkında yeni bir perspektiftir.²³⁸ Dünya sistemi analizi her ne kadar 70'ler başı olarak görülse de ortaya çıkışını 18.yüzyıla kadar götürmek mümkündür. Sistem, başlangıcını modern dünya tarihindeki bilgi yapıları içinde bulur. Kapitalist dünya ekonomisi ise o dönemlerde yaklaşık iki asırlık bir geçmişe sahip bulunmaktadır. Modern dünya ile birlikte artık nasıl bildiğimizi bilme konusunda bir ihtiyaç hissedilmeye başlanmıştır. Dinsel otoritenin hakikati bilme iddiası sorgulanmaya başlandığı süreçle başlayan doğa bilimlerinin bilgi kaynağı kabul edildiği bir süreç hâkimiyetini göstermektedir.²³⁹ Böylesi kompleks bir hâl

²³³ Özel, *Üç Zor Mesele (Teknik- Medeniyet-Yabancılaşma)*, 73-75.

²³⁴ Özel, *Üç Zor Mesele (Teknik- Medeniyet-Yabancılaşma)*, 72.

²³⁵ Özel, *Bakanlar ve Görenler*, 26.

²³⁶ Özel, *Kalın Türk*, 55.

²³⁷ Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999), 168.

²³⁸ Immanuel Wallerstein, *Dünya Sistemleri Analizi*, çev. Ender Abadoğlu ve Nuri Ersoy (İstanbul: bgst Yayınları, 2011), 15.

²³⁹ Wallerstein, *Dünya Sistemleri Analizi*, 16.

almaya başlamış bir yeni dünya düzeninde yeni kavramlar dünyayı aydınlatırken değişimler de baş döndürücü bir şekilde hız kazanmaya devam etmiştir.

Modern dünya sisteminin kökeninin dayandığı 16.yüzyılda dünya ekonomisi henüz Avrupa ve Amerika Kıtası'nın bazı kısımlarında konumlanmıştı. Zamanla yerküreyi kapsayacak kadar genişlemesiyle tüm dünyaya hâkim bir kapitalist dünya ekonomisi oluşmuştur. Dünya ekonomisi aslî malların dikkate değer bir büyüklükte içsel mübadelesinin yapıldığı, sermaye ve emek gücünün gerçekleştiği büyük bir alandır.²⁴⁰ Kapitalist sistemle dünya ekonomisi birlikte çalışır. Her ikisi de birbirine alan açar. Zira kapitalist sistem dünya ekonomisindeki politik güçler ile ekonomik üreticiler arasında özel bir ilişkiyi gerekli kılar.²⁴¹

II. Dünya Savaşı ile birlikte yerküre üzerinde kesintisiz hâkimiyetini kurmuş dünya sistemi, İsmet Özel düşüncesinin tüm dönemlerine sirayet etmiş bir mesele olmuştur.²⁴² Özel'e göre dünya sistemi beynelmilel siyasi ilişkileri denetim altında tutan malî üstünlükten başka bir şey değildir. Sistemin pek çok unsuru olsa da merkezini malî bağımlılık teşkil eder. Bu merkezi korumak için dünya sistemi ayrıcalıklı bölgeler oluşturur. Bu ayrıcalıklı bölgeler içinde birisi vardır ki sistemin en imtiyazlı bölgesini oluşturur. Kapitalizmde ise dünya sisteminin merkezindeki gibi her zaman malî bir tahakküm olmaz. Dolayısıyla "kapitalizm dünya sistemidir" demek doğru değildir.²⁴³

Dünya sistemi denilen şey Batı medeniyetinin kendisidir de denilemez. Çünkü sistem Batı medeniyetini de hegemonyasında tutan bir şirket-devlet karakterindedir. Bankacılık dünya sisteminin iskeletidir. Bu iskeletin ete kemiğe bürünmesini sağlayan bir medeniyeti, teknolojisi, sanatı vardır. Dünya sisteminde malî üstünlük o kadar önemlidir ki, onun önüne geçebilecek herhangi bir durum tehdit olarak algılanır.²⁴⁴

İsmet Özel, dünya sisteminin kalkış noktası ve gücünün pekişmesini Müslümanların tavrıyla irtibatlandırır. Dünya sistemi bilhassa işgal için İslâm topraklarını seçmiş olmasa bile Müslümanların bu işgal karşısında varlık

²⁴⁰ Wallerstein, *Dünya Sistemleri Analizi*, 51.

²⁴¹ Wallerstein, *Dünya Sistemleri Analizi*, 53.

²⁴² Arif Aytakin, *İsmet Özel Versus Dünya Sistemi* (Ankara: Gece kitaplığı, 2017), 255.

²⁴³ İsmet Özel, *Cuma Mektupları III* (İstanbul: Çıdam Yayınları, 1990), 64.

²⁴⁴ Özel, *Cuma Mektupları III*, 64-65.

gösteremeyişleri, sistemin dünya sistemi oluşunu pekiştirmiştir.²⁴⁵ Özel, dünya sistemini salt iktisadî bir oluşum olarak algılamının, sistemin anlaşılmasına engel olacağını düşünür ve sistemi “batıl din” olarak görür.²⁴⁶

Özel, dünya sistemini etkisiz hâle getirebilecek gücün İslâm kültüründe olduğunu söyler. Zira Çin kültürü başta olmak üzere İslâm dışındaki bütün geleneksel kültürler dünya sistemine karşı durabilecek şekilde günümüz dünyasında güncel değildir. Dünya sistemi ile zıtlasma imkânı yalnızca İslâm’dadır. Çünkü dünya sistemi temellerini, İslâmî kavrayıştan uzak kalarak ve vahyin insanlara sunduğu yoldan uzaklaşarak atmıştır.²⁴⁷

Dünya sistemi için aşılmaz bir engel olan Müslümanlık, gücünü maddi-manevi ayrımı yapmamasından alır. Çünkü Müslümanların Allah’a kulluğu ne kadar manevî derinlikte ise o kadar maddî tezahüre sahiptir. Aynı zamanda Müslümanın maddî alanda takındığı tavır onun maneviyatıyla da ilişkilidir. Dünya sistemi kendi çarkında öğüttüğü manevi değerleri ile varlığını sürdürürken konu İslâm’a geldiğinde bunu yapamamasının sebebi budur. Müslümanın dînî hayat-gündelik hayat ayrımı gözetmeden, Allah’ın rızasını ticaretten ibadete kadar her alanda gözetme çabasında oluşuyla gücünü muhafaza eder.²⁴⁸ Özel’in dünya sistemini küfür sistemi ile denk görme sebebi de bu düşüncesinden kaynaklanır.

Dünya sistemi İslâm’ın gücünün bilincinde olduğu için İslâm’ı kendisine karşı açıkça düşman ilân etmemiştir. Sistem, İslâm’la arasındaki ilişkiyi ne abartmıştır ne de görmezden gelmiştir. Sebebi ise İslâm’la açıkça hesaplaşmaya girmek istememesidir. Diğer taraftan ise içten içe İslâm’ı bir ehlileştirme, deforme etme isteği içindedir. Kısaca sistem İslâm’la açık bir şekilde zıtlasmaya girerse bir ölüm-kalım savaşı vereceğinin farkındadır.²⁴⁹

Özel, sisteme karşı durabilecek gücün Türkiye Müslümanları tarafından oluşturulabileceğine inanmaktadır. Zira yalnızca Müslümanlar dünya hayatını ve

²⁴⁵ Özel, *Cuma Mektupları I*, 80.

²⁴⁶ Engin Çağman, “İsmet Özel’de dünya sistemi, sistemin geleceği ve Türkler”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, 2020, 204.

²⁴⁷ İsmet Özel, *Cuma Mektupları IV* (İstanbul: Çıdam Yayınları, 1991), 21.

²⁴⁸ İsmet Özel, *Cuma Mektupları V* (İstanbul: Çıdam Yayınları, 1992), 18.

²⁴⁹ Özel, *Cuma Mektupları V*, 222.

sistemini küçümseyebilecek vasıftadırlar.²⁵⁰ Özel'in özellikle Türkiye'deki Müslümanlara vurgu yapmasının nedeni, sistemin İslâm'la nihaî hesaplaşmaya girmediği tek ülke olmasındandır. O kadar ki Türkiye Müslümanlarının itikadî güçleri, yalnız bu ülkede değil bütün dünyadaki Müslümanların sistemle arasındaki münasebetlerine etki etmektedir.²⁵¹ Sistem dışı kalabilmenin mümkünlüğünü gören Özel, günümüzde her ne kadar tüm yerküre, sistemin içindeymiş gibi gözükse de aksi bir yaşamın sürdürüleceğine yürekten inanmaktadır.²⁵²

3.1.9. Çarkın Devingen Gücü: Kapitalizm

İsmet Özel'in zihnini meşgul eden meselelerden birisi de kapitalizme karşı, İslâm'ın konumlanacağı vaziyetin ne olması gerektiğidir. O kadar ki, bu zamana kadar kapitalizm üzerine duran başka bir İslâmcı yoktur.²⁵³ İsmet Özel, yaşamının belli bir döneminde sosyalist çizgide düşüncelerine yön vermiş bir şair/ yazardır. Günümüzde de hâlâ yazıları, mevcut dünya sistemine çanak tutan kapitalizme karşı Müslüman bilinci oluşturmak adına mevcuttur. Özel, sistem tarafından tüm dünyanın çepeçevre sarmalandığının bilincindedir. Dolayısıyla bu farkındalık içinde ciddiyetle "Müslümanca bir duruş nasıl sergilenir?" "Önümüze çıkartılan oyunları nasıl fark edip, bozabiliriz?" Ya da bizleri bir şeylerle meşgul edip, yutturdukları gündemleri önümüze asıl konuymuş gibi sunarken, asıl amaçlarını sürdürmelerine nasıl engel olunur? sorularıyla gündemin nabzını tutmaktadır. Şiirlerinde de kapitalizme ve modernizme karşı sesini yükseltmiştir.²⁵⁴

Özel'in zihin dünyasına vâkıf olmak pek kolay değildir. Ama şiarını kavramak işimizi kolaylaştırmaktadır. İsmet Özel, Amerika ile kapitalizmi yer yer aynı şey olarak yazılarında serdeder.²⁵⁵ "Ben Amerikalı değilim hiç olmayacağım" sloganı ile yürüyen Özel'in tavrından bu düşüncesi anlaşılabilir. Buradaki "hiç olmayacağım" ifadesi "asla" anlamında kullanılabileceği gibi "değersiz, yok olmak" anlamında da anlaşılabilir. Özel, Müslüman'ın bu anlayışta olması gerektiğine inanır. Küfrü tek millet olarak gören Özel, mevcut dünyada küfür hâkimiyetinin egemenliğini sorunsallaştırır. Bu sorunun

²⁵⁰ Özel, *Cuma Mektupları IV*, 137.

²⁵¹ Özel, *Cuma Mektupları V*, 228-29.

²⁵² Özel, *Neyi Kaybettiğini Hatırla*, 50.

²⁵³ Yıldırım, "İslâmcılığa Muhalif Bir İslâmcı: İsmet Özel", 315.

²⁵⁴ Serkan Aslantaş, "İsmet Özel'in 'Sevgilim Hayat' Şiirinde Öteki Olarak Kapitalizm ve Savaşarak Var Olma", *Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2016, 6.

²⁵⁵ İsmet Özel, "Önce Hesaplaşması Gereken I", *İstiklal Marşı Derneği*, Erişim 22.06.2024.

karşısında Müslüman olarak ölmeyi bir kazanç olarak gören insanların bu hâkimiyete dur diyebileceğine inanır.

İsmet Özel dünya sistemi ve kapitalizm kavramlarını yakın anlamlı olarak kullanmakta bir beis görmez. Çünkü her ikisi de birbirinden nemalanan şeylerdir. Bir tanım vermek gerekirse kapitalizm, üretim araçlarının özel mülkiyet konusu olduğu bir üretim biçimidir.²⁵⁶ Burada üreticilerin dolaylımsız ihtiyaçlarını karşılamaktan ziyade, satış, mübadele ve kâr amacını güden bir ücretli emek ve meta üretim sistemi vardır.²⁵⁷

Kapitalizmden bahsedebilmek için birikmiş bir sermayenin olması gerekir. Ama sadece sermaye kapitalizmin oluşmasına yeter sebep değildir. Kapitalizmin varlığı için sermayenin olması yanında ayrıca sermayenin belli bir grubun elinde olması gerekir. Yani bir toplumdan herkesin sermaye sahibi olması kapitalizme ortam sunmaz. Belli bir elde sermayenin yığılıp birikmesi gerekir. Diğer bir deyişle kapitalizm ile birlikte fakirin çok fakir, zenginin ise çok zengin olduğu müthiş bir gelir adaletsizliği oluşur.

Kapital sistem için sadece sermayenin tek elde toplanması ve birikmesinin yanı sıra sermayenin işlemesi için belli bir ücret karşılığında çarkı çevirecek birilerinin de olması gerekir.²⁵⁸ Bu gerekli şart, emek gücüdür. Emek gücü, insanın fiziksel kapasitesini üretim maksatlı harekete geçirmesidir. Emek gücünün değeri ise kendisini harcadığı vakit ortaya çıkan, sahibinin kendi yaşamını sürdürmesi için sermayedarların piyasaya sürdüğü araçların değeri kadardır.²⁵⁹ Bu işleyiş insanın emeğinin sadece ücret karşılığı satın alınan bir “meta” olarak görülmesi demektir. Böylelikle insanın beden gücünün dışında benliğine karşı değer verilmemesine ve onun sadece bir araç olarak görülmesiyle karşı karşıya kalınır. Kapitalizmin yörüngesine giren insan çevresine karşı öylesine güvensizlik içine girerek soyutlanır ki sadece sistem dışı kalmaktan korkarak ayak uydurma çabası içine girer. Kendi benliğinin bir değeri yoktur. Önemli olan el emeğinin ortaya çıkmasıdır. Bunu yaparken kendi emek gücü üzerinde tasarrufta bulunur ve anlaşılabilir olarak alıcıya emeğini satar. Lâkin buradaki sözde bir özgürlüktür. Emektâr her ne kadar emeğini rıza ile satıyor gözükse de aslında başka da bir çaresi yoktur. Sistem onu zoraki bir şekilde el emeği üzerinden bir mevkiye konumlandırmıştır. Kapitalistin

²⁵⁶ İsmet Özel, *Waldo Sen Neden Burada Değilsin*, (İstanbul: TİYO Yayınları, 2016), 159.

²⁵⁷ Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, 382.

²⁵⁸ Özel, *Waldo Sen Neden Burada Değilsin*, 163.

²⁵⁹ Karl Marx, *Kapital*, c.1, çev. Mehmet Selik, ve Nail Satlıgan, (İstanbul: Yordam Yayınları, 2022), 172.

elindeki servet ve güç onda olmadığı için derin bir kaygı, bireysel bir hiçlik ve güvensizlik içindedir.²⁶⁰

Kapitalizmin hayatta kalışı tüketim kültürü anlayışının varlığına bağlıdır. Tüketim kültüründe insan ilişkilerinin nesneleşme durumu hâkimdir. Çünkü tüketim kültüründe sermaye hâkimiyetinin merkezinde insan vardır. Ama “merkezî bir insan” cihetinde değerli bir konumda değil, meta olarak satışa çıkarılmış nesne konumuna indirgenmiş bir insan vardır. Bu noktada İsmet Özel, “herkesin “müşteri”, “her şeyin “mal” olduğu bir sürecin biz neresindeyiz?” sorusuyla ilgilenilmesi gereken noktaya bakışları çevirir.²⁶¹

Özel’e göre kapitalizm ile azmanlık birbirinden ayrılamaz şeylerdir. Azmanlık bir şeyin ölçüsüz olarak yer kaplamasıdır. Üretimde, ticaretle insan ilişkilerinde de azmanlık hâli kapitalizmle başlar. Bunların azmanlaşması sermayenin bir yerde yığılması ile meydana gelir.²⁶²

Özel’e göre kapitalizm, ahlâken sorgulanmaktan kaçmanın yollarını serbest pazar, bireycilik ve ilerlemecilik gibi kavramların altına sığınarak bulmaktadır. Hâlbuki kapitalizmle insanın kendi adına üretim yapması aynı şey değildir. İnsanlarda bunun bilincine varmakla kapitalizm karşısında duruş sergileyebilirler.²⁶³ Nitekim Wallerstein’e göre de serbest pazar kapitalizme olanak sağlamaz. Bunun yerine kapitalizmde “kısmen serbest pazar” sistemi işler. Kapitalistler her ne kadar serbest pazarı desteklediklerini söyleseler de serbest pazarda sonsuz sermaye birikimi mümkün değildir. Pazarda şeffaf şekilde satıcı ile alıcı arasında pazarlık olursa, satıcı kârını sağlayacak miktarı ürün fiyatına eklemeyi kolaylıkla yapamayacaktır. Kârın minimal düzeyde kaldığı satışta ise kapitalizm işlemeyecektir.²⁶⁴

İsmet Özel kapitalizme karşı mücadelede Türk varlığının önemini vurgular. Zaten Özel’e göre kapitalizm varlığını Türklerin denizlerdeki hâkimiyetinin son bulmasıyla göstermiştir. Kapitalizmin tüm dünyada zafer elde etmesine sebep olan şey dünya siyasetinin Türk gücünden noksan bırakılışı olmuştur. Türklüğün bizzat kendisi

²⁶⁰ Fromm, *Özgürlükten Kaçış*, 80.

²⁶¹ Özel, *Waldo Sen Neden Burada Değilsin*, 167.

²⁶² Özel, *Waldo Sen Neden Burada Değilsin*, 162.

²⁶³ Özel, *Waldo Sen Neden Burada Değilsin*, 164.

²⁶⁴ Wallerstein, *Dünya Sistemleri Analizi*, 155.

tarihî olarak kapitalizm karşıtlığıyla ispat-ı vücut eylemiştir.²⁶⁵ Özel, kapitalizme karşı Türklerin söyleyeceği bir şeyi kalmamışsa bu tasalluttan kurtulmanın başka bir yolunun da kalmayacağını ifade eder.²⁶⁶

3.1.10. Türklüğün İslâm ile Ayrılmazlığı

İsmet Özel Türklüğü ifade ederken “*kâfirle çatışmayı göze olan Müslüman’a Türk denir*”²⁶⁷ tanımlamasını yapar. Özel, modern dünya sistemine karşı duruşun çabasını teknik-medeniyet tenkidi üzerinden yaparken aynı zamanda İslâm ve Türklüğün sarsılmaz bütünlüğünün altını çizerek sisteme karşı mücadele verebilecek ideal bir Müslüman toplum portresi sunmaya çalışır. Çünkü Özel, çetin meselelerin bilinciyle, Türk’ün İslâm’dan tecrit edilerek, modern dünyaya dair cevabının olmayacağını düşünür.

Özel’in 80’li yıllara yaklaştıkça düşünce çizgisinin İslâmcı bir ruha büründüğü görülmektedir. Lâkin dikkat edilmesi gereken husus şudur ki; Özel’in düşünce yapısı diğer birçok İslâmcı ekolle aynı hüviyete sahip değildir. Zira Özel’in kullandığı dilde İslâmcılık, milliyetçilik olarak; İslâm ise Türklük olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁶⁸

Özel’in İslâm ile Türklüğü mündemiç kılmasındaki neden, günümüz yeni dünya düzeninde küreselleşme eksenli din, millet ve kültür gibi değerlerin kapitalist sistem içinde eritilip, toplumun var olma sebeplerinden uzaklaştırılmak istenmesini fark etmesinden kaynaklanmaktadır. Özel, değerlerin korunması için Türklük ile İslâm’ın bir bütün olarak görülmesi gerektiğini vurgular. Nitekim Özel’e göre İslâm’ın olmadığı bir ülke vatan değildir. Asya’nın bir vatan olarak görülmesi Dar-ül İslâm haline geliş sebebiyledir.²⁶⁹

Özel’in fikir dünyasında İslâm ile Türklüğün aynîleştiğini görmek mümkündür. Özel, Türkün olmadığı yerde Müslüman, Müslümanların olmadığı yerde de Türkün olmadığını düşünür. Tarihte de Türk varlığı, İslâm seriyyesiyle ortaya

²⁶⁵ Özel, *Türk Olamadıysan Oldun Amerikalı*, 21.

²⁶⁶ Özel, *Waldo Sen Neden Burada Değilsin*, 176.

²⁶⁷ İsmet Özel, “Kâfirle Çatışmayı Göze Alan Müslümana Türk Denir (SkyTürk360 TV Mülakatı)”, *İstiklal Marşı Derneği*, Erişim Tarihi 30.07.2024.

²⁶⁸ Enes Şahin ve Selin Şahin, “İslamcılık Olarak Milliyetçilik: İsmet Özel’in Çelimli Çalım Mecmuası’ndaki Yazılarında Türklük, Türkiye ve Uluslararası Sistem Söylemlerinin İslamcılık Çerçevesinde Tahlili”, *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 2019, 292.

²⁶⁹ Özel, *Türk Olamadıysan Oldun Amerikalı*, 17.

çıkıştır.²⁷⁰ Türkler her ne yaptılarsa hepsini dinleri uğruna yapmışlardır. Türklerin hataları da sevaları da dinleri içindir.

Özel’de Müslüman Türk kavramının karşılığı antikapitalist bir tavidır. İnsan anlamlı bir hayat için ya Türklüğü ya da Amerikalılığı seçer. Modern hayat insana başka bir seçenek bırakmamıştır.²⁷¹ Bu düşüncesinin altında yatan fikir, Özel’in küfrü tek millet olarak görmesinde yatmaktadır:

*“Elhamdülillah Müslümanım dediğimiz zaman Allah’ın bizi, biz Müslümanları, yani Türkleri iki bütünlük arasında olmanın şuuru ile yan yana, birlikte yarattığını kabule açılmış oluyoruz. Müslümanlar olarak bütün bildiğimiz dünyadaki günlerimizi çakılı iki kütük ortasında kalan sahada tüketme şartına bağlanarak yaşadığımızdır: Kütüklerden biri küfrün karşımızda tek millet olarak durduğu, diğeri de dinimizin tamamlanmış olduğudur.”*²⁷²

Özel, Türklüğü doğrudan *“American way of life”* yani Amerikan yaşam tarzının karşısına konumlandırır. Zira kendini Türk hissetmeyen herkes hayatta bulunuşunun mazeretini kapitalizmde aramaktadır. Sistem içinde sermaye hâkimiyetini elinde tutanlara karşı olan Türkler, kendi bileklerinin gücüne değil, meleklerin yardımına iman etmişlerdir.²⁷³

İsmet Özel’deki Türklük bir ırka mensubiyet anlamında değil, bizzat İslâm müntesibi olanın kazandığı bir nitelik olarak karşımıza çıkmaktadır. Özel, Türklüğü dünya sisteminin küfür ile özdeş görülüp onun karşısında İslâm’ın mutlak gücünü haykıracak duruş sahibi kişi için kullandığı görülmektedir. Türklüğün bir ırka işaret etmediğini Özel’in şu sözlerinde de görmekteyiz: *“Türk dediğimiz zaman bir kavmi, bir*

²⁷⁰ İsmet Özel, “Kimsiniz? Kimlerin Arasındasınız? Canlı Bomba Dedikleri Bilhassa Sizin Düşmanız mı? Düşman Saydıklarınızı Gözünüzde Canlı Bomba Şeklinde Canlandırdığınız Oldu mu? Hatırınıza Bir Zamanlar Bomba Gibiyim Dediğiniz Gelirse Kendinizde Canlı Bomba Takati Bulma İhtimali Var mı? İşinize Hangisi Geliyor: Bilmek mi, Bilir Gibi Yapmak, Yoksa Bilmez Görünmek mi? Hiçbiri. Sizin İşiniz Bitik.”, *Çelimli Çalım Mecmuası s.13*, Ramazan 1436, 22.

²⁷¹ Özel, “Kimsiniz? Kimlerin Arasındasınız? Canlı Bomba Dedikleri Bilhassa Sizin Düşmanız mı? Düşman Saydıklarınızı Gözünüzde Canlı Bomba Şeklinde Canlandırdığınız Oldu mu? Hatırınıza Bir Zamanlar Bomba Gibiyim Dediğiniz Gelirse Kendinizde Canlı Bomba Takati Bulma İhtimali Var mı? İşinize Hangisi Geliyor: Bilmek mi, Bilir Gibi Yapmak, Yoksa Bilmez Görünmek mi? Hiçbiri. Sizin İşiniz Bitik.”, 23.

²⁷² İsmet Özel, *Dil ile İkrar*, (İstanbul: TİYO Yayınları, 2022), 101.

²⁷³ İsmet Özel, “Yüce Peygamberimize Kötü Söz Söylemeye Zinhar Kefere! Var mı Bizim Bir Lâfımız Onlarınkine?”, *Çelimli Çalım Mecmuası s.8*, Rebûlâhir 1436, 20-21.

kültürü, bir ırkı ifade etmiş olmayız. Türk dediğimiz zaman dünya münasebetlerimizde bir üstün ahlâk temsilcisi olmayı anlarız."²⁷⁴

İsmet Özel'in ırkî farklılıkları gözetmeden, dinî inancın insanları aynı hedef üzerinde toplayacağı düşüncesi, bizlere İbn Haldun'un görüşlerini hatırlatmıştır:

"Dinî renk, asabiyet sahipleri arasında mevcut olan rekabeti ve hasedi ortadan kaldırır, yönleri sadece Hakk'a çevirir. Bunun neticesinde, durumları hakkında kendileri için ileriye görme hali hasıl oldu mu, artık önlerinde hiçbir şey duramaz. Çünkü hedefleri birdir ve onun için canlarını da feda etmektedirler."²⁷⁵

Özel'in Türklük tanımları üzerinden anlaşılmaktadır ki, Türklük doğuştan elde edilen bir kavmî olgu değil, Müslümanlık demektir. Bizim Türk olmamız ayetler ve hadisler üzerinden olmuştur. Eğer bir Türk kültüründen bahsedilecekse gündeme İslâm akîdeleri gelmelidir.²⁷⁶

İsmet Özel'in iddiasını destekler mahiyetteki ifadeleri, Amerikalı Oryantalist Bernard Lewis de çalışmalarında ilginç bir durum olarak ele almıştır:

"Osmanlı Türkleri kendilerini İslâmlık ile özdeş görmüşler, diğer herhangi bir İslâm ulusundan çok daha büyük ölçüde hüviyetlerini İslâmlık içinde eritmişlerdi. Türk sözcüğü Türkiye'de hemen hemen kullanılmaz iken, Batıda Müslümanın eş anlamı haline gelmesi ve Müslüman olmuş bir batılıya, olay İsfahan'da veya Fas'ta olsa bile, "Türk olmuş" denmesi ilginçtir."²⁷⁷

Özel'in zihnindeki Türklük tasavvuru bir kavme mensubiyeti içeren, belli bir ırkı yüceltme amacı taşıyan bir tanım değil, bizzat İslâm'ın sancaktarlığını yapacak onurlu bir yaşam tarzıdır. Lewis'in ifade ettiği bu tarihî gerçeklik İsmet Özel'in fikirlerini destekler nitelikte olsa da İslâmiyet öncesi Türkleri tarih içinde nerede konumlandıracağız sorusunu yine de gündemden düşürmeye yeterli değildir. Dolayısıyla Özel'in bu mesele üzerinde ifade ettiği düşünceler, kendisinin eleştiri aldığı bir nokta olarak yerini korumaktadır.

²⁷⁴ İsmet Özel, "Allah'a Kaçın; İstiklâl Marşı Ezberini Bozmayın", *Çelimli Çalım Mecmuası s.11*, Recep 1436, 21.

²⁷⁵ İbn Haldun, *Mukaddime I*, c. 1, Hazırlayan: Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2007), 378.

²⁷⁶ Özel, *Dil ile İkrar*, 365.

²⁷⁷ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Metin Kırıtlı (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993), 13.

SONUÇ

Din ve medeniyet ilişkisi insanlık tarihinin başlangıcından beri varlığını sürdürmüştür. Din tasavvuru olmayan bir topluluk olmadığı gibi medeniyet kurmuş toplumların din ile ilişkisi de tarihsel süreçte sosyal bir gerçeklik olarak yerini korumuştur. Medeniyetin kuruculuğunu üstlenen sosyal olgular içinde din hem zihniyet hem de kurumları etkileyen değerler içinde yerini almıştır.

Medeniyetlerin içinde dinin etkin bir rol almasının altında yatan neden dinin fonksiyonelliğinden kaynaklanmaktadır. Sosyal bir olgu olarak din, inananlar kadar inanmayan bireyleri de etkilemiştir. Medeniyetlerin büyüüp gelişmesinde dinin sosyal hayattaki tezahürü net bir şekilde görüldüğü için sosyolojik anlamda önemli bir yer edinmiştir.

Tarihsel seyir içinde çeşitli medeniyet tasavvurları yapılmıştır. Batı’da ortaya çıkan teorilere bakıldığı zaman medeniyet teorisini ortaya atanın zihin dünyası, bulunduğu konumun, yaşadığı ülkenin konjonktüründen ayrı değildir. Öne sürülen teoriler ya Batı güzellemesinin alt metni gibi ya da İslâm’a karşı tahkir unsurlarının kullanılma fırsatı niteliğinde olmuştur.

İslam düşüncesinde de medeniyet görüşleri çeşitlilik arz etmiştir. Bu görüşlerin ana odağı medeniyet inşa eden İslâm’ın modern döneme cevap verebilecek nitelikte bir oluşumu içinde barındırıp barındırmadığı hususudur. Bu meselede ülkenin aydınlarına büyük görevler düşmesine rağmen, işin çıkmaza sürüklenmesine neden olan modernite odaklı aydın görüşleri olmuştur. Meselenin haddi zatında hâlâ çözüme kavuşamayışı, İslâm’ın medeniyete entegre edilmeye çalışılmasından kaynaklanmaktadır. Bu ise güdük düşüncelerin doğmasına neden olmaktadır. Özel’in medeniyetlere menfi bakmasının nedeni de buradan kaynaklanır. Özel’e göre İslâm’ın, Allah katındaki yegâne din vasfının dışında hiçbir niteliğe ihtiyacı yoktur. Medeniyet tasavvuru adı altında başka nitelemelerle İslâm’ı yan yana getirmeye çalışmak, İslâm’ın günümüz düzenine entegre edilmesi gerektiğini düşünmek demektir. Bu da İslâm’ı yetersiz görmek anlamına gelir.

Karşılaşılan medeniyetlere bakıldığında dinî öğretilerin doğrultusunda bir medeniyet inşası oluşturulmuşken, dini ön plana çıkarmadan bir medeniyet inşası kurma girişimi Batı medeniyetine ait olmuştur. Batı medeniyeti dinî öğretilerin öneminin göz ardı edilip insanın arzuları doğrultusunda kurulmuştur. Hümanizmin doğrultusunda inşa edilen Batı medeniyeti, insanın sınırsız istekleri doğrultusunda tüketim furyası üzerine bina edilmiş bir medeniyettir. Bu noktada dini devre dışı bırakma üzerine kurulu bir medeniyette mutlak güç insanın iradesi olmuştur. Bu noktada Batı medeniyeti için denilebilir ki, karşısındakinin haklarını gözetmeyen, bitip tükenmek bilmeyen istençlerin yerküre üzerinde kurulu hegemonik bir yapısıdır.

Araştırmamızda gördük ki İsmet Özel'in medeniyet tasavvurlarını tahkir etmesi Batı medeniyetinin hudutsuz bir şekilde hareket etmesinden kaynaklanır. Zira Özel, medeniyet bahsini ele alırken Batı medeniyetini merkeze koyarak konuya yaklaşır. Özel, Batı'nın, kendine her daim hasım olarak İslâm'ı seçtiğini, medeniyetlerinin içinde de İslâm'a aykırı ne varsa onu sunduğunu ifade eder. Medeniyet olgusunu Modern Batı ile özdeşleştiren Özel, modernite öncesi toplumları kültürel bir olgu olarak ele alır. Batı medeniyetini ise teknikle donanmış organize bir sistem olarak tasavvur eder. Sanki bir makine görevi üstlenmiş, hisler üzerine bina edilmiş bir şeyin olmadığı, insanlığı özünden koparan, sistemin bireyleri yuttuğu makine dişlileri olarak görür.

Özel'in düşünce dünyasını incelediğimizde, medeniyet için toplumların nefsi isteklerinin bir ürünü olduğunu söylediğini görürüz. İslâm'ın ana kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'de nefesine tabi olan insanın azap göreceği belirtilir. Dolayısıyla denilebilir ki Batı medeniyeti kuruluşu itibarıyla Kur'an'ın ruhuna aykırı esasları bünyesinde taşır.

Özel, Batı medeniyetini eleştirirken bunu çeşitli tanımlamalar üzerinden yapmıştır. Batı'da gelişen medeniyete "Hırdavat medeniyeti" derken; insanın maneviyatında gelişim rolü üstlenmeyen, takipçilerini teknolojik gelişmelerle büyüleyen, insanı da hurda yığını gibi bir nesne konumuna düşüren bir medeniyeti ifade eder. Bunun yanı sıra kapitalist medeniyet, hümanistik Batı medeniyeti ifadelerinden insanı varlığın özünden indirgeyip, kendisinde barındırmadığı ama yine de insana atfettiği özelliklerle kâinatın varoluş amacının unutturulduğu bir medeniyeti gözler önüne serer.

Araştırmamızda gördük ki Özel, medeniyeti sistemleşen bir yapı olarak ele alır. Dünya sistemi kavramı ile bunu açıklayan yazar, kapitalizmle birlikte sistemin

sermaye üreterek ayakta kaldığını ifade eder. Kapitalizmin ruhunda en yüksek iyiyi elde etme amacı olduğunu, böylece insana bu iyiyi elde etmek için önünde durulacak hiçbir engelin olmadığı aşılacaktır. Sonucunda da bir şeyde ahlâkî iyilik gözetilmeden, kazanç getirdiği kadar önemsendiği bir meta dünyası sunmuştur. Özel, böyle bir ruhu içinde barındıran üretim sistemi ile oluşturulmuş medeniyet sisteminin insanlığa fayda vermeyeceğini düşünür.

Özel'in fikir dünyasını iki kısma ayırmak gereklidir. Yaşamının ilk gençlik yılları ve günümüz dönemi olarak ele alınması gerekse de iki ayrı dönemi keskin çizgilerle birbirinden ayırmayı doğru görmemekteyiz. Özel de birçok kez geçmişte bulunduğu ortamlar ve fikirler içinde olmasaydı günümüzde hidayete eremeyeceğini ifade eder. Hidayetini Allah'ın bir lütfu olarak gören Özel, yaşamında her iki kısmı ortak görmesinin nedeni herhangi bir kurum, kuruluş, otoriteden nemalanma maksadı gütmemesidir. İslâm'ın özü itibarıyla Yaratıcıdan başka kimseye boyun eğmemesini öğütlemesi, onu Müslüman olmaya teşvik etmiştir.

İncelemelerimizde gördük ki Özel, günümüzde de mücadelesini İslâm dünyası adına sürdürmeye çalışmaktadır. İslâm'ın umdeleri içinde ahiret inancına genellikle ayrı bir parantez açan Özel, Yaratıcının karşısına İslâm'ın uğrunda onurlu bir yaşam sürerek gitmenin peşindedir. Bu amacını gerçekleştirecek topraklar olarak gördüğü Türkiye'yi de meselenin merkez konumunda görür. İslâm'ın günümüzde geldiği nokta ile ülkenin her türlü durum vaziyetini ilişkilendiren Özel, Batılılaşmayı büyük bir yanlış olarak görür ve İslâm'ı da bu yanlışla entegre etmeye kalkışmanın büyük bir hata olduğunu ifade eder. Çünkü İslâm hiçbir durum ve konuma entegre edilecek boşluklar bulundurmayacak yapıda özünü korumaktadır. Meseleye dikkat kesilecek nokta da buradadır. İslâm dünyasını kalkındıracak şey öncelikle ekonomi olarak gösterilmeye çalışılarak Batı'nın ekonomisine yarayacak ama İslâm ekonomisini kalkındırmayacak girişimlerde bulunuldu. Hâlbuki öncelikle Müslümanlar İslâm'ın öğretileri doğrultusunda yaşamını yönlendirecek ki sonrasında kalkındırılacak bir ekonomiye sıra gelsin. Özel sıranın bu şekilde takip edilerek bir yere varılacağını düşünür.

Özel'in medeniyet karşıtı tutumundan hareketle İslâm medeniyeti fikrine de karşı çıktığı görülür. Çünkü medeniyetlerin maddeyi ön plana çıkaran sistemler olduğunu bunun sonucunda da İslâm akidelerinin geri plana atıldığını ifade eder. Özellikle

günümüzde medeniyet tasavvurları denilince akılda canlanan idea, Batı'nın medeniyeti olmaktadır. Özel, Batı için doğrudan küfür medeniyeti ifadesini kullanırken, İslâm için Batı'yı akla getirecek bir ifade ile uzlaştırma girişimine karşıdır. Çünkü Özel, medeniyette Batı'nın belirlediği medenîleşme şartlarının olduğunu, bununla birlikte İslâm'ın özünden ayırıştırılmış, sadece belli başlı esasların görünürde yer aldığı bir oluşumu görür. Bu sebeple bizzat din hayattır anlayışından hareketle İslâm medeniyeti gibi içinde İslâmî tamlamaları bulunduran ama özünü tutturamayan oluşumlardan beri kalır.

Özel'in anlaşılması güç olarak nitelendirilen fikirlerinin içinde en belirginlerinden birisi Türklük tasavvurudur. Anlaşılmasını güçlendiren sebep, Türklüğe verdiği anlamdan kaynaklanır. Çünkü Özel, Türklüğü bir ırka mensubiyetle açıklamaz. Türklüğü bizzat din müntesiplerinin özelliği olarak ele alır. Tıpkı İslâm dinine mensup kişilerin Müslüman olarak nitelendirilmesi gibi. Mesele de burada karışmaktadır. Türklüğü Müslümanlıkla aynı görmesi, Müslüman olmayıp Türk olanların ne ile nitelendirileceği sorusunu gündeme getirmektedir. Bu noktada Özel, Müslüman olmayanın Türk olmayacağını söyleyerek, İslâm'ı Türklükle özdeşleştirmektedir.

İslâm'ın Türklükle özdeş olduğu düşüncesini Gaza Beylikleri döneminde çeşitli beldelere yapılan İslâmî seferlerle açıklayan Özel, fethedilen yerlerin Dârü'l-İslâm haline gelişini Türklerin çabasıyla açıklamaktadır. O kadar ki küfrün hâkim olduğu yerlerde bir kişinin Müslüman olmasına Türk olmuş demek, tarihsel gerçekliklerin Özel'in düşüncelerinde rastlanmasına kanıt olmaktadır.

Araştırmamızda gördük ki, Özel'in İslâm ile Türklüğü ayırtmamasının nedeni Batı hegemonyasının İslâm dünyası için yaptıklarını fark etmesidir. Batı, modernizm, medeniyet, medenîleşme ya da bilimsel ve teknolojik gelişmeler adı altında, insanlığın karşısına çıkarken aslında gizliden gizliye İslâm düşmanlığına yarayacak faaliyetler yapmaktadır. Batı, bilmektedir ki İslâm her durumda varlığını sürdürebilecek gizil bir gücü içinde taşımaktadır. Kendisine tehdit olarak gördüğü İslâm'ı açık bir hasım olarak ele almayıp bir şekilde modern dünyaya ayak uyduramadığını anlatma çabasına girmektedir. Özel, meselenin çözüme kavuşmasını kolayca görmediğinden öncelikle tüm Müslümanları Türklüğün çatısı altında toplamaktadır. Bunu yaparken de asabiyetçilikle değil Türk'ün, İslâm'ın kılıçtarlığını yaptığı gerçeğinden hareket ederek açıklamaktadır.

Sonuç olarak Özel'in dinî düşüncesi ırkî güzellemelerin karşısındadır. Özel'in Müslüman olduğu dönem itibariyle karşısına doğrudan Amerikan yaşam tarzını, kapitalist Batı medeniyetini aldığı görülmektedir. Tüm bunların hepsini küfür olarak görmesinden kaynaklı olarak, "küfrün tek millet" olduğunu ve İslâm'ın dışında gelişen ve gelişirken hâkimiyetini de geliştiren Batı medeniyetini İslâm'ın zıddında görür.



KAYNAKÇA

- Abuzar, Celil. “Dinin Toplumsal Yaşam Üzerindeki Etkisi”. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy 26 (2011).
- Akdoğan, Ali. “Medeniyetlerin Oluşmasında Dinin Rolü ve İslâm Medeniyeti”. *Dini Araştırmalar Dergisi* 11, sy 32 (2008): 87-106.
- Akın, Hüseyin. “İsmet Özel’ de Mânâ İzleri”. *Hece Dergisi İsmet Özel Özel Sayısı -1*, 2024.
- Aslantaş, Serkan. “İsmet Özel’in ‘Sevgilim Hayat’ Şiirinde Öteki Olarak Kapitalizm ve Savaşarak Var Olma”. *Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, sy 10 (2016).
- Aytekin, Arif. *İsmet Özel Versus Dünya Sistemi*. Ankara: Gece kitaplığı, 2017.
- Behramoğlu, Ataol, ve İsmet Özel. *Genç Bir Şairden Genç Bir Şaire Mektuplar*. İstanbul: Oğlak Yayıncılık, 1995.
- Bergen, Lütfi. *Kalın Anadoluculuk: -İsmet Özel’e Bir Cuma Mektubu-*. Ankara: Akçağ Basım Yayım, 2015.
- Braudel, Fernand. *Medeniyet ve Kapitalizm*. Çeviren Mustafa Özel. İstanbul: İz Yayıncılık, 1996.
- . *Uygarlıkların Grameri*. Çeviren Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: İmge Kitabevi, 2014.
- Cevizci, Ahmet. “Batı Medeniyetinin Beşiği Olarak Antik Yunan Felsefesi”. *Hece Dergisi Batı Medeniyeti Özel Sayısı*, 2014.
- . *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. Ankara: Paradigma Yayınları, 1999.
- Çağman, Engin. “İsmet Özel’de dünya sistemi, sistemin geleceği ve Türkler”. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, 2020.
- Çelebi, Vedat. “J. P. Sartre Ve S. Kierkegaard’ın Varoluşçuluk Düşüncelerinin Karşılaştırılması”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 23, sy 2 (2013).
- Çüçen, A.Kadir. *Heidegger’de Varlık ve Zaman*. Bursa: Asa Kitapevi, 2003.
- Davutoğlu, Ahmet. “Medeniyetlerin Ben- idrâki”. *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 1997.
- Duralı, Teoman. *Yeniçağ Avrupa Medeniyetinden Çağdaş İngiliz-Yahudi Medeniyetine*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1996.
- Düzgün, Şaban Ali. *Dini Anlama Kılavuzu*. Ankara: Otto Yayınları, 2017.
- Elias, Norbert. *Uygarlaşma süreci*. Çeviren Ender Ateşman. C. 1. İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.
- Emre, Akif. “Din ve Tarih Karşısında Medeniyet”. *Hece Dergisi Medeniyet Özel Sayısı*, 2012.
- Ertürk, Ramazan. *Varoluşsal Din Felsefesine Giriş*. İstanbul: Yarın Yayınları, 2012.

- Fromm, Erich. *Özgürlükten Kaçış*. Çeviren Şemsa Yeğin. İstanbul: Say Yayınları, 2023.
- Fukuyama, Francis. “Tarihin Sonu mu?” İçinde *Tarihin Sonu mu?*, çeviren Yusuf Kaplan. Kayseri: Rey Yayıncılık, t.y.
- Gökalp, Ziya. *Hars ve Medeniyet*. İstanbul: Toker Yayınları, 2005.
- . *Türkçülüğün Esasları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2019.
- Güngör, Erol. *İslâmın Bugünkü Meseleleri*. İstanbul: Yer-Su Yayınları, 2020.
- . *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1996.
- Gürkan, Alper. “İslâm Geleneğinde Medeniyet Tasavvuru”. *Hece Dergisi Medeniyet Özel Sayısı*, 2012.
- Güvenç, Bozkurt. *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Remzi Kitapevi, 1979.
- Harris, Laurence, V.G. Kiernan, ve Ralph Miliband. *Marksist Düşünce Sözlüğü*. Çeviren Mete Tunçay. İstanbul: İletişim Yayınları, 1991.
- Heidegger, Martin. *Varlık ve Zaman*. Çeviren Kaan H. Ökten. İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008.
- Huntington, Samuel P. *Medeniyetler Çatışması*. Editör Murat Yılmaz. 4. basım. Ankara: Vadi, 2001.
- İbn Haldun. *Mukaddime 1*. Çeviren Turan Dursun. Ankara: Onur Yayınları, 1977.
- Ibn Haldun. *Mukaddime I. C. 1*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2007.
- İmamoğlu, Tuncay. *Modern Batı Düşüncesinin Felsefi Temelleri*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2013.
- İnan, M.Akif. *Din ve Uygarlık*. İstanbul: Akabe Yayınları, 1985.
- İzzetbegoviç, Aliya. *Doğu Batı Arasında İslâm*. Çeviren Salih Şaban. İstanbul: Yarın Yayınları, 2011.
- Jung, Carl Gustav. *Dört Arketip*. Çeviren Zehra Aksu Yılmaz. İstanbul: Metis Yayınları, 2003.
- Kalın, İbrahim. *Barbar Modern Medenî: Medeniyet Üzerine Notlar*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2018.
- . “Dünya Görüşü, Varlık Tasavvuru ve Düzen Fikri: Medeniyet Kavramına Giriş”. *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 2010.
- . *İslâm ve Batı*. Yedinci basım. İstanbul: İSAM, 2023.
- Karaca, Faruk. *Yabancılaşma ve Din*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2014.
- Kierkegaard, Søren. *Ya Ya Da*. Çeviren Nur Beier. İstanbul: Alfa Yayınları, 2020.
- Lewis, Bernard. *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Çeviren Metin Kıratlı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993.
- Marshall, Gordon. *Sosyoloji Sözlüğü*. Çeviren Osman Akınhay ve Derya Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.
- Marx, Karl. *Yabancılaşma*. Çeviren Kenan Somer, Ahmet Kardam, Sevim Belli, Arif Gelen, Yurdağül Fincancı, ve Alaattin Bilgi. Ankara: Sol Yayınları, 2013.

- Marx, Karl, Mehmet Selik, ve Nail Satlıgan. *Kapital*. C. 1. İstanbul: Yordam Yayınları, 2022.
- May, Rollo. *Kendini Arayan İnsan*. Çeviren Ayşen Karpaz. Kuraldışı Yayınları, 1997.
- Meriç, Cemil. *Umrandan Uygarlığa*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.
- Nasr, Seyyid Hüseyin. *Modern Dünyada Geleneksel İslâm*. Çeviren Sara Büyükduru. İstanbul: İnsan Yayınları, 2019.
- Ökten, Kaan H. *Ölüm Kitabı- Ölüm Düşüncesinin Temel Metinleri*. İstanbul: Agora Kitaplığı, 2010.
- Özakpınar, Yılmaz. “Genel Bilim Metodu Yaklaşımıyla Bir Kültür ve Medeniyet Teorisi”. *Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, Ocak 2024.
- Özdenören, Rasim. *Müslümanca Düşünme Üzerine Denemeler*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2023.
- Özel, İsmet. “Allah’a Kaçın; İstiklâl Marşı Ezberini Bozmayın”. *Çelimli Çalım Mecmuası* 11, Recep 1436.
- . *Bakanlar ve Görenler*. İstanbul: Risale Yayınları, 1985.
- . *Cuma Mektupları I*. İstanbul: Çıdam Yayınları, 1989.
- . *Cuma Mektupları III*. İstanbul: Çıdam Yayınları, 1990.
- . *Cuma Mektupları IV*. İstanbul: Çıdam Yayınları, 1991.
- . *Cuma Mektupları V*. İstanbul: Çıdam Yayınları, 1992.
- . *Dil ile İkrar*. İstanbul: TİYO Yayınları, 2022.
- . *Erbain Kırk Yılın Şiirleri*. İstanbul: TİYO Yayınları, 2022.
- . *Faydasız Randevu*. İstanbul: TİYO Yayınları, 2014.
- . “İrile Ufala Tarih”. *İstiklâl Marşı Derneği* (blog). Erişim 30 Ocak 2024.
- . “Kâfirle Çıtışmayı Göze Alan Müslümana Trük Denir (SkyTürk360 TV Mülakatı)”. *İstiklâl Marşı Derneği* (blog). Erişim 30 Temmuz 2024.
- . *Kalın Türk*. İstanbul: TİYO Yayınları, 2021.
- . “Kem Söz Sahibine Aittir”. *İstiklâl Marşı Derneği* (blog). Erişim 02 Aralık 2024.
- . *Kırk Hadis*. İstanbul: Şûle Yayınları, 2010.
- . “Kimsiniz? Kimlerin Arasındasınız? Canlı Bomba Dedikleri Bilhassa Sizin Düşmanız mı? Düşman Saydıklarınızı Gözünüzde Canlı Bomba Şeklinde Canlandırdığınız Oldu mu? Hatırınıza Bir Zamanlar Bomba Gibiyim Dedğiniz Gelirse Kendinizde Canlı Bomba Takati Bulma İhtimali Var mı? İşinize Hangisi Geliyor: Bilmek mi, Bilir Gibi Yapmak, Yoksa Bilmez Görünmek mi? Hiçbiri. Sizin İşiniz Bitik.” *Çelimli Çalım Mecmuası* 13, Ramazan 1436.
- . “Küfrün İhsanı Olmaz”. *İstiklâl Marşı Derneği* (blog). Erişim 26 Temmuz 2024.
- . “Minareyi Çalan Kılıfını Hazırlar”. *İstiklâl Marşı Derneği* (blog). Erişim 20 Temmuz 2024.

- . *Neyi Kaybettiğini Hatırla*. Şûle yayınları İsmet Özel dizisi, 38 15. İstanbul: Şûle Yayınları, 2006.
- . “Önce Hesaplaşması Gereken I”. *İstiklal Marşı Derneği* (blog). Erişim 22 Haziran 2024.
- . *Sorulunca Söylenen*. İstanbul: Şûle Yayınları, 2000.
- . *Tahrir Vazifeleri*. İstanbul: TİYO Yayınları, 2017.
- . *Taşları Yemek Yasak*. İstanbul: TİYO Yayınları, 2021.
- . *Tehdit Değil Teklif*. İstanbul: Şûle Yayınları, 2000.
- . *Türk Olamadıysan Oldun Amerikalı*. İsmet Özel kitapları 16. İstanbul: Tam İstiklal Yayıncılık, 2015.
- . “Türklük Şuuru”. *İstiklal Marşı Derneği* (blog). 21 Ocak 2006.
- . *Üç Zor Mesele (Teknik- Medeniyet-Yabancılaşma)*. İstanbul: TİYO Yayınları, 2023.
- . *Waldo Sen Neden Burada Değilsin*. İstanbul: TİYO Yayınları, 2016.
- . “Yüce Peygamberimize Kötü Söz Söylemeye Zinhar Kefere! Var mı Bizim Bir Lâfımız Onlarınkine?” *Çelimli Çalım Mecmuası* 8, Rebûlâhir 1436.
- Özlem, Doğan. *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2008.
- Poole, Ross. *Ahlâk ve Modernlik*. Çeviren Mehmet Küçük. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1993.
- Reşit Güngör, Kalkan. *Umudu İmkanla Buluşturan Şair İsmet Özel*. Ankara: EOY Yayınları, 2019.
- Said Halim Paşa. *Buhranlarımız*. Tercüman Gazete Kervan Kitapçılık A. Ş., t.y.
- Sartre, J.P. *Varoluşçuluk*. Çeviren Asım Bezirci. İstanbul: Say Yayınları, 1985.
- Spengler, Oswald. *Batının Çöküşü*. Çeviren Giovanni Scognamiglio ve Nuray Şengelli. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1997.
- Şahin, Enes, ve Selin Şahin. “İslamcılık Olarak Milliyetçilik: İsmet Özel’in Çelimli Çalım Mecmuası’ndaki Yazılarında Türklük, Türkiye Ve Uluslararası Sistem Söylemlerinin İslamcılık Çerçevesinde Tahlili”. *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 2019.
- Şeriati, Ali. *Medeniyet Tarihi I*. Çeviren İbrahim Keskin. Ankara: Fecr Yayınevi, 1987.
- Taş, Kemalettin. “Sosyolojik Din Tanımları”. İçinde *Din Sosyolojisi El kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2016.
- Taşdelen, Vefa. “Batı Kültürü ve Oluşum Evreleri Üzerine”. *Hece Dergisi Batı Medeniyeti Özel Sayısı*, 2014.
- Tolan, Barlas. *Çağdaş Toplumun Bunalımı Anomi ve Yabancılaşma*. Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, 1981.
- Topçu, Nurettin. *Kültür ve Medeniyet*. Editör Ezel Erverdi ve İsmail Kara. Çağdaş Türk Düşüncesi 9, Nurettin Topçu Külliyyatı 9, Bütün Eserleri. İstanbul: Dergâh, 2014.

- Toynbee, Arnold J. *Uygarlık Yargılanıyor*. Çeviren Mehmet Arif Taşkiran. İstanbul: Kronik Kitap, 2023.
- Ülken, Hilmi Ziya. *Sosyoloji Sözlüğü*. İstanbul: Talim ve Terbiye Dairesi Yayınları, 1969.
- Wallerstein, Immanuel. *Dünya Sistemleri Analizi*. Çeviren Ender Abadoğlu ve Nuri Ersoy. İstanbul: bgst Yayınları, 2011.
- Weber, Max. *Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhu*. Çeviren Milay Köktürk. İstanbul: BilgeSu Yayınları, 2013.
- Yapıcı, Asım. “İsmet Özel’de Dinsel Değişime Psikolojik Yaklaşımlar Sabit Kişilik Değişen Kimlik”. *Hece Dergisi İsmet Özel Özel Sayısı -2*, 2024.
- Yazoğlu, Ruhattin ve Hüsnü Aydeniz, *Dini çoğulculuk: John Hick’in düşünceleri etrafında tartışmalar*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2006.
- Yıldırım, Ercan. “İslâmcılığa Muhalif Bir İslâmcı: İsmet Özel”. editör İsmail Kara ve Asım Öz. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, t.y.
- Yılmaz, Nusret. “İsmet Özel’in Erbain’inde Modernitenin Eleştirisi”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 9, sy 2 (2020).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Özge BÖLÜKBAŞI
Doğum Yeri ve Tarihi	
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	
Yüksek Lisans Öğrenimi	
Bildiği Yabancı Diller	
İş Deneyimi	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-Posta Adresi	